

VIDÉK

- 3 BECK TAMÁS: LÁTHATÁS (SZÉPPRÓZA)
4 ÁFRA JÁNOS: FELHŐ, SZAKADÁS (VERS)
5 BIRÓ ZSOMBOR AURÉL: LEMENNI VIDÉKRE (SZÉPPRÓZA)
11 SZERBHORVÁTH GYÖRGY: AZ VAGY, AHOL VAGY? (ESSZÉ)
21 JUHÁSZ TIBOR: KÖLCSONFOLYAMATOK. INTERJÚ SÁNDOR KLÁRÁVAL
31 URSZULA HONEK: TÉLEN (SZÉPPRÓZA, DANYI GÁBOR FORDÍTÁSA)
36 SZILÁGYI ZSÓFIA: PÁZSIT VAGY BÚZA. MÓRICZ ZSIGMOND:
PESTI KISLÁNY FALUN (TANULMÁNY)
43 SZÁZ PÁL: VIRÁGIDŐ 2018. FELJEGYZÉSEK A ZÖLD FÜZETBŐL
(PRÓZAVERS)
48 BENCsik ORSOLYA: A TILTAKOZÓK ROVARHÁZA. AVAGY TÚLÉLHE-
TŐ-E A VIDÉK, ÉS HA IGEN, MIKÉNT? (ESSZÉ)
53 PÁL SÁNDOR ATTILA: A FALU ÁLARCA (REGÉNYRÉSZLET)
57 SZALAY ZOLTÁN: DZERE JANÓ (SZÉPPRÓZA)
60 N. TÓTH ANIKÓ: FALUNAP (SZÉPPRÓZA)
67 RADNAI DÁNIEL SZABOLCS: KIS VILÁGBELI NAGY VILÁGOK.
A VIDÉKI IRODALOMRÓL (TANULMÁNY)
80 LOCKER DÁVID: ELSZÁMOLÁS (VERS)
84 VARGA IMRE: BOLDOGULT SZERKESZTŐKOROM (MEMOÁR)
91 NÉMETH ZOLTÁN: HALLUCINÁCIÓK 12. KÉMÉND-TÖREDÉKEK
(TÁRCANOVELLA)

96 SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET“
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

 **KULT
MINOR**
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

■ NYOMTA AZ INFOPOINT KFT. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁ POŠTA, A. S. ■ MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. ■ E-MAIL: ZAHRAICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELNIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNSZÁM: 170. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 2,50 €. MAGYARORSZÁGON: 1100,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 12,- €, EGY ÉVRE 23,50,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 5500,-FT, EGY ÉVRE 10.500,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ LEKTOROK / RECENZENTI ČÍSLA 10/2024: ANIKÓ N. TÓTH (UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFIA V NITRE), MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH (VARŠAVSKÁ UNIVERZITA) ■ A LAPSZÁMOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA / ZOSTAVOVATEĽ ČÍSLA: TIBOR JUHÁSZ

■ DECEMBER/2024 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET“ ■ (EV 153/08). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTORI/RECENZENTI: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VYTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 28, 931 03 ŠAMORÍN 3. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: [HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK](http://www.irodalmiszemle.sk) ■ ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: INFOPOINT, S.R.O. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATEĽSTVO A SLOVENSÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRAICIA VYBAVUJE SLOVENSÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. ■ PARTNER: SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET ■ E-MAIL: ZAHRAICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 170. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 2,50 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 12,- €, NA ROK: 23,50,- €.

TEMETÉS, AKRIL, 60x40 cm

BECK TAMÁS

LÁTHATÁS

Meg kell hagyni, láthatások alkalmával Baksa Ármin kitesz magáért. Jól szabott, naftalinszagú öltönyét előkeresi egyetlen szekrényének mélyéről, gojzerverrott cipőjét kifényesíti. Amikor végzett az öltözködéssel, sokáig ácsorog és forgolódik a falitükrök előtt. Nem tolerál egyetlen odatapadt szöszöt sem a zakóján, de ez a legkevesebb. Embriókorából nincsenek, nem is lehetnek emlékei, édesanyja azonban sokszor elmesélte Baksa Árminnak, hogy amikor viselős volt ővele, az orvosok először méhtest-ráknak nézték a terhességét. Az a formátlan tömeg az ultrahangképen csak lassacskán öltött emberalakot. A férfit mosolyog, nyelvet ölt, grimaszol most is a tükörképe. Ez a reggelente űzött, kényszeres szertartás bizonyítja Baksa Ármin számára nap mint nap, hogy tényleg nem egy rákos daganat indul éppen a felsőbb hatalmak által máris bezárásra ítélt vasúti szárnyvonal végállomására.

Tökéletesen tisztában van már az íratlan szabályokkal. Kizárólag fehér csokival tömi majd a lurkókat, azzal ugyanis nem maszatolják össze mosószerillatú ruháikat. És nem hajolhatnak ki a vonatablakból a csemeték, elkerülendő a horrorfilmbe illő baleseteket. A megyeszékhelyen élő ex-neje azt is Baksa Ármin lelkére kötötte, hogy tartsa távol közös gyermekeiket a zsákfaluban kóborló, gazdátlan korcskutyáktól. Attól azonban feleslegesen tartana az asszony, hogy a férfi csempézett sparheltjén a forró platnira tenyerel kíváncsi kisiuk. Baksa Ármin szégyelli egykori családja előtt jelenlegi nyomorúságát. Esze ágában sincs magához vinni porontyait láthatások alkalmával. Az talán nem is zavarná őket, hogy ilyenkor, télvíz idején disznópörzsölővel kell melengetni a befagyott vécétartályt. Baksa Ármin azonban mindig babonásan megborzong, ha arra gondol, hogy egy anyagi problémái miatt öngyilkossá lett gazdálkodó örököseitől vásárolta meg ezt a salétromos falú Kádár-kockát, viharos válását követően.

Pedig a kocsmába is kísértetek járnak, ahová magával hurcolja a gyerkőcöket. Távolba vészett idők visszajáró lelkei, akik nem találják helyüket a jelenben: téveszbeli munkától meggörnyedt, nyugdíjkorhatár környékén járó munkanélküliek, s a megreformált iskola-rendszerből kihullott, fiatal naplopók szürcsölik savanyú rizlingből készített nagyfröccsüket. Baksa Ármin számára mégis ez a vidéki hodály az egyetlen hely, ahol nem ütközik bele minduntalan nagyvárosi emlékeibe. Amint belép a kicsikkel, elcsöndesednek a presszólegények. A csaposérés nélkül rohan asztalukhoz a bambikkal, zavarában megsimogatja Feri és Jutka buksiját. Baksa Ármin úgy tesz, mintha nem venné észre, hogy a környezetből bántóan kirí hanyag eleganciája. Gojzerverrott cipője orrát vizslatja a hajópadlón, és próbálja magát elképzelni rákos daganatként.

ÁFRA JÁNOS

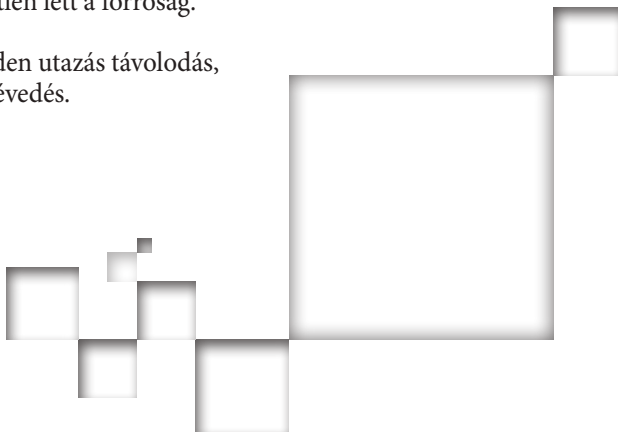
FELHŐ, SZAKADÁS

Tiszta erőből készültem
felforgatni tojással bevetett földed,
amiből kikeltettél álmodban,
háttha magam választhatom el
a fehérjét a sárgájától, de inkább
engedtem ennek a meghatottságnak,
amit a száraz látvány okozott,
elhitetve, hogy visszafoglalhatom
a nyelv egyes tartományait.

Ha valaki követni próbál,
keresve, milyen utakat jártál be,
milyen talajba ástál egészen mélyre,
rájöhet, az igazi határnál a szónak
nincs tere, sebessége. A hiába árkai kivájva,
lekopott az emlékezetéről gyermek-
korod kútra járó, bogarászó nyugalma,
a kereső nyomra nem talál ma,
és kérdéseimet csak nyeldekli
a kimondatlan hiba önmagába.

De azért is megyek a járdán,
ahol minden szembejövő falubeli
próbál fennhangon előre köszönni
azzal az istenadta meggyőződéssel,
hogy az emberi nemben
igenis egyek vagyunk,
csak épp nincs idő a tereferére,
mióta bezárt a kocsmá
és lepusztultak a ház előtti padok,
hiszen elviselhetetlen lett a forróság.

Innen nézve minden utazás távolodás,
minden érkezés tévedés.

BIRÓ ZSOMBOR AURÉL

LEMENNI VIDÉKRE

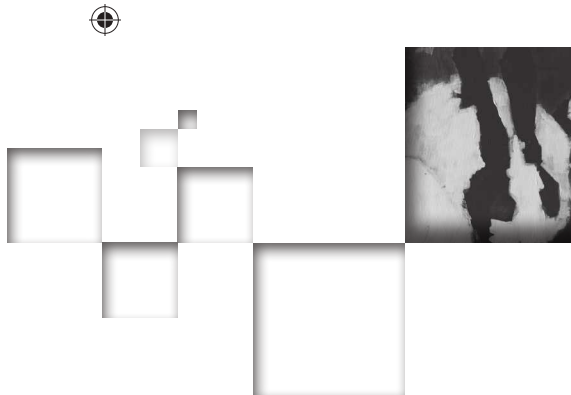

Valahol Bódvalenke és Tornaszentandrás közt járhattunk, amikor lemerült a zajszerűs fülhallgatóm, és arra lettem figyelmes, hogy a hátam mögött egy férfi meg egy nő Tar Sándorról beszélget. Rázkódott a távolsági busz a kátyús úton, éppen hogy szét nem esett alattunk az ócska Ikarusz, jobboldalt kukoricás, parlagon hagyott földek balra. *Azért a Tar Sándor, az most tudna mondani valamit*, erre a kijelentésre kaptam fel a fejem. Mély, eldohányzott hangja volt a férfinak, erős, borsodi tájszólással beszélt, és volt ebben az egyszerű állításban valami komoly fájdalom, amit én mindig csak egy-egy pillanatra tudtam átérezni, ha szembejött velem a Facebookon valamelyik író halálhíre. A nő viszont nem tűnt szomorúnak, inkább haragosak voltak a szavai, *mi az, hogy tudna, baszd meg, Béla, te most szórakozol velem, már ne is haragudjál?*

Nahát, gondoltam, itt ül mögöttem a távolsági buszon valahol Bódvalenke és Tornaszentandrás közt két roma, és tudják, ki az a Tar Sándor. Sőt, nemcsak tudják, hanem a nőt annyira lesújtja Tar Sándor halálhíre, hogy el sem akarja hinni, hiába bizonygatja neki a férfi, hogy de, de, már legalább tizenöt éve, vagy lehet, van az húsz is. Azon kaptam magam, hogy mosolygok. Szóval akkor megérte két kreditért elmenni a Tanítsunk Magyarorszáért programba. Még hogy a körúton kívül senkit nem érdekel a szépirodalom. Miközben elraktam a fülhallgatómat, és elhatároztam, hogy legközelebb, amikor a Könyvtár Klubban a szaktársaim a negyedik Unicum-kör után elkezdenek kásás hangon siránkozni a művészetek szubkulturális jellegéről, én előállok ezzel a történetecskével, hogy bizonyítsam, igenis léteznek még olvasók. Csak hát nem a privilegizált budai értelmiség zabtejes vekengését olvassák. Hanem A mi utcánkat. Meg a Lassú tehert. Amit amúgy biztos jobban is értenek, mint mi.

Hirtelen görcsbe rándult a gyomrom. Mi van, ha a férfi és a nő nem is arról a Tar Sándorról beszél? Tényleg ennyit fejlődött volna a vidéki oktatás színvonala? Nem valószínűbb, hogy van valami távoli ismerősük, akinek ez a neve? Megpróbáltam végiggondolni, mennyi az esélye annak, hogy élt egyszer Tornaszentandrásan egy köztisztletnek örvendő Tar Sándor, aki tizenöt éve halott. Elővettem a telefonomat, és bepötyögtem a nevet a Facebook keresőjébe. A képernyőmet előzőnlőtték a Sándor Tarok meg a Tar Sanyik, hogy a Tarr Sándorokról ne is beszéljek. A Reelsben még találtam egy bokszmeccset is, Fodor Gyuszi egy cuccosabb jobbhoroggal ütötte ki Tar Sándort, aki úgy dőlt el a ringben, mint egy kuglibábu. Nekidöntöttem a homlokomat az ablaknak, koppant a fejem az üvegen. A kurva életbe, gondoltam. Te hülye fasz. Majd pont két tornaszentandrási roma fog Tar Sándort olvasni, ugye?

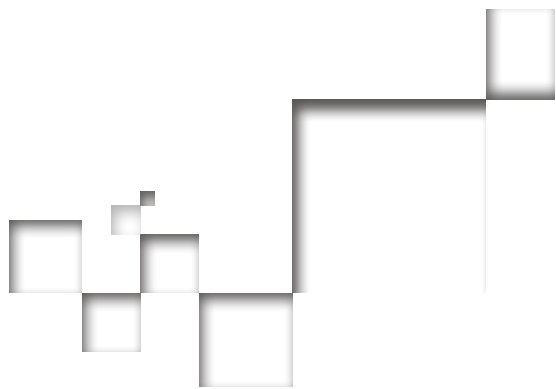
A hátam mögött a férfi épp azt ecsetelte a nőnek, hogy Tar Sándor akkora ember volt, amekkorából százévente egy, ha születik, nekem meg olyan érzésem támadt, mint amikor el-

kezded kisedni azt az idegesítő fikát az orrodból, mert azt hiszed, egyedül vagy az utcán, de aztán észreveszed, hogy az egyik erkélyről egy nyugdíjas néni rosszállóan figyel. Éreztem, hogy izzadni kezd a tenyerem. Úgy látszik, rasszista vagyok, futott át az agyamon. Gyorsan megpróbáltam végiggondolni, vajon nincs-e valami nemrasszista magyarázata a rasszista reflexeimnek, és rövid töprengés után eszembe jutott, hogy végeredményben az előítéletek nem csak úgy maguktól keletkeznek az emberben. Hogyan is lehetnék én száz százalékgig nemrasszista, ha egész gyerekkoromban azt hallgattam a keresztapámtól, hogy jó hely ez a Budapest, csak kár, hogy ilyen sok itt a tenyészgorilla. Meg hát a nagyapám. Aki csak azért dolgoztatott kizárólag roma munkásokat, mert ők akkor is kimentek a dinnyeföldre ötszázás órabérért, amikor a többi idénymunkás már nyolcszáz alatt nem vállalta a napszámot. Egyszer megkérdeztem tőle, miért fizet ilyen keveset nekik, de nem jött zavarba, habozás nélkül vágta rá, örüljön neki *hogy pénzt kap, nem faszt a seggébe*. Nekem legtöbbször még azt sem engedte, hogy odamenjek hozzájuk köszönni, a Mitsubishi terepjárónkból néztem végig minden este, ahogy leszámolja nekik az ezreseket.

De valamelyik nyáron nagyon kellett a pénz FIFA-kártyákra, és akkor addig nyaggattam, hogy végül beadta a derekát. *Csináldad, kikapám*, mondta hétfő hajnalban, amikor kirakott a földút végén, és még hozzátette, hogy ötig tart a munkaidő, de magában azért biztos úgy kalkulált, két, legfeljebb három óra múlva úgyis vissza kell majd jönnie értem. Azt nem tudom, mit képzel, hogyan fognak elbánni velem a romák, de arra biztos nem gondolt, hogy egyszerűen csak levegőnek néznek, és egy szíát sem dobnak oda nekem egész délelőtt. Súlyos volt a hallgatásuk, éreztem, személyesen nekem szól ez a csend, így akarják a szemembe vágni, hogy tudják, miért vagyok itt, értik pontosan, mire megy ki a játék, hogy ők most itt az elrettentő példa, a lecke, amire nagyapám szerint az elkényeztetett, mitugrász budai úrigyereket meg kell tanítani.

Majdnem igaza lett az öregnek, az ebédszünet végén biztosan felhívtam volna, hogy jöjjön értem, ha kajálás közben nem lép oda hozzám a Józsika. Alacsony, vigyorgós, jóképű gyerek volt, nagyjából egyidős velem, *na mi van, more, játszunk szilvásat*, boksolt bele a vállamba, és meg se várta, hogy visszakérdezzek, *én ütlek, te meg kékiülsz, jó lesz?* De aztán nem ütött meg, csak röhögött egyet a saját viccén, és amikor bátortalanul elmondtam neki, hogy utálok a párizsis szendvicsemet, elcserélte velem a kolbászos zsömléjére. Adott az aldis kólából, amit a hóna alatt szorongatott, megmutatta, hogyan tartsam a hátamat pakolás közben, és még azt is elmagyarázta, hogy a dinnye akkor érett, ha a halványzöld csíkok közt elfér a mutató- és a középsőujjam is. Délután a többiekhez is odavitt, egyesével szorongatták a kezemet a romák, és kételkedve mondták utánam a vezetékenem, mintha azt próbálgatnák, vajon ki lehet-e mondani gyűlölet nélkül. Emlékszem, először bűdösnek tűntek, de később már nem zavart a szaguk, mert olyan szagom

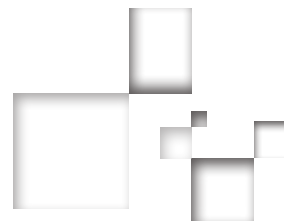

lett nekem is, összeizzadtunk a negyvenfokos hőségben. És mire felverte a földút porát a Mitsubishi, már el is feledkeztek róla, hogy ki vagyok, *megjött a főgeci, fiúk*, morogta az egyikük a lefékező autót bámulva, *hogy vinné már el a rákos kurva élet*.

Egész augusztusban velük dolgoztam. Józsikával még a városba is bejártunk néha, mert nagyapám azt ugyan nem engedte, hogy betegye hozzánk a lábát, de a strandra kimehettem vele. Néha leugrottunk a bányatóra ebihalakat fogni, meg a kisboltba Maoamért, vele sokkal könnyebb volt lopni, mint egyedül, mert ha belépett az üzletbe, a pénztáros néni csak őt figyelte, én meg annyi cukrot raktam zsebre, amennyit nem szégyelltem. De a többiekkel is összebarátkoztam munka közben, és amikor szeptember elején visszamentem Pestre, be is jelölgettük egymást Facebookon. Mondjuk azóta nem chateltem velük túl sokat, de a mai napig lájkolják az irodalmi folyóiratokban megjelenő tanulmányaimat, pedig nem tűntek túl nagy Tar Sándor-rajongónak.

Eltűnődtem rajta, vajon mit szólna ehhez a gondolatfutamhoz Rita. Próbáltam magam elé képzelni, ahogy töprengve bólogat a Könyvtár Klub pultjára könyökölve, de hamar fintorgás lett abból a merengő arckifejezésből, és nem azt felelte a monológom végén, hogy hmm, ez nagyon érdekes, hanem azt, hogy a metareflexív rasszizmus is rasszizmus, úgyhogy fejezzem be a kriptofasisztáskodást. És hát ezt jó lett volna elkerülni, mert már egy ideje megfigyeltem, hogy amikor Rita közelében vagyok, semmi másra nem tudok figyelni, csak arra, hogy milyen szép, vastag a szája. Rita szája sosem volt kirúszozva, melltartót se hordott, és minden kérdésben azt gondolta a világról, amit én is gondoltam, vagy ha nem gondoltam, akkor gondoltam, hogy gondolnom kellene. Éppen ezért próbáltam megjegyezni mindent, amit mondott nekem. Például hogy az identitáspolitikát a nagytőke végső győzelme a proletariátus felett, meg ilyenek.

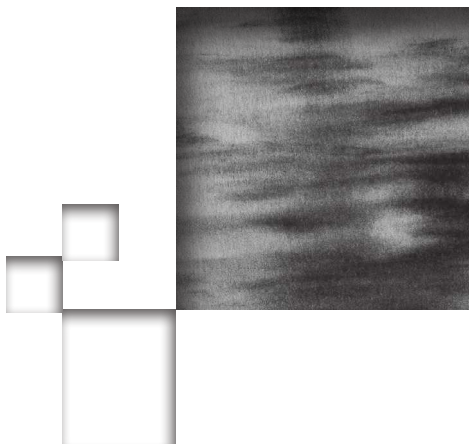
A hátam mögött a nő és a férfi arról beszélgettek, hogy évről évre drágább a tűzifa, nekem meg eszembe jutott, hogy Ritának igazából nincs joga lekriptofasisztázni engem, mert a gondolataimért nem is vagyok felelős. Egy gondolat csak úgy magától kitalálódik, nem én szülöm meg, ebből pedig logikusan következik, hogy amíg ösztönösen vagyok rasszista, addig igazából nem lehetek tényleg rasszista, mert ha egy kósza gondolat bűn, akkor mindenkinek börtönben a helye. Ettől kicsit megnyugodtam. De aztán ahogy jobban belegondoltam, sajnos még ez az álláspont is problémásnak tűnt. Kényelmetlenül fészkelődtem az ülésen. Mi van, ha tényleg egyszerűen csak rasszista vagyok? De nem. Az nem lehet. Pont én? Hát amikor a Józsika rám írt pár éve, hogy adjak neki kölcsön, mert jön a negyedik gyerek, és le kéne szigetelniük a nyílászárókat, habozás nélkül utaltam neki ötvenezret. Amit sosem kértem vissza. Amikor tavaly megkérdezte, nem tudok-e melót a legidősebb kölyöknek, megint utaltam, és utána hetekig hívogattam a ha-

verokat, hogy nem keresnek-e valakit, aki lemossa az Audijukat vagy elviszi sétálni reggel a törpeuszkárt. És amikor tavaly megtudtam, hogy a Józsika halálba itta magát, napokon keresztül a legváratlanabb pillanatokban tört rám a zokogás. A végén már nem is szomorúságból sírtam, vegytiszta dühbőgések voltak ezek. Pedig nem tudtam volna megmondani, kire haragszom.

Egyébként meg, jutott eszembe hirtelen, csak a második gondolatom volt rasszista, először fel se merült bennem, hogy a mögöttem ülő férfi és nő esetleg nem arról a Tar Sándorról beszél. De már hallottam is Rita hangját, *az empátia nem más, mint a politikai kizsákmányolás komplexebb formája, az, hogy meglepődsz egy roma műveltségén, ab ovo rasszizmus*. Fintorogva bámultam ki az ablakon, és már megint izzadt a tenyerem. Tudtam, hogy igaza van. Mert hát mégis milyen jogon lepődök én meg azon, hogy a Borsod megyei romák nem olvasnak Tar Sándort? Nem is ismerek Borsod megyei romákat. Amióta nagyapám meghalt és eladtuk a dinnyeföldeket, igazából egyetlen romával se találkoztam. Szóval ha nem akarok rasszista lenni, akkor az összes romáról azt kellene feltételeznem, hogy olvasta Tar Sándort.

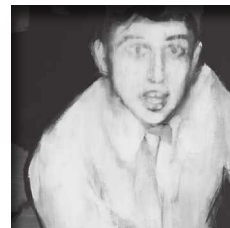
Elégedetten töröltem meg a homlokomat. Elhatároztam, hogy inkább ezt a végkövetkeztetést fogom elmesélni a Könyvtár Klubban. És csak úgy lazán, félvállról, mint ha nem is lenne fontos. Hogy mit kerestem Tornaszentandrásan? Ja, semmit, csak tudjátok, van ez a kezdeményezés, tök jó cucc, egy ilyen civil szervezet minden héten kinyomtatja az ország legfontosabb híreit, és az újságokat elviszik önkéntesek olyan falvakba, ahova másként nem jutna el az igazság. Hát igen. Néha szoktam, a szabadidőmben. Rita, most őszintén, szerinted, ha komolyan azt akarjuk, hogy megváltozzanak a dolgok, akkor nem az az első lépés, hogy lemegyünk vidékre? Gondolatban feljegyeztem magamnak, hogy a Könyvtár Klubban majd mindenképp az *elmenni vidékre* fordulatot használjam a *lemenni* helyett. Erről aztán eszembe jutott a legutóbbi társadalomfilozófia-szeminárium, ahol az egyik szaktársam rászólt a tanárra, hogy fejezze be a romázást, mert ez csak a többségi társadalom érzékenykedő baromsága, a cigányok simán cigánynak hívják magukat. Próbáltam visszaidézni, Rita milyen álláspontot képviselt, de sajnos egész órán redditeztem, és valahogy az sem akart beug-

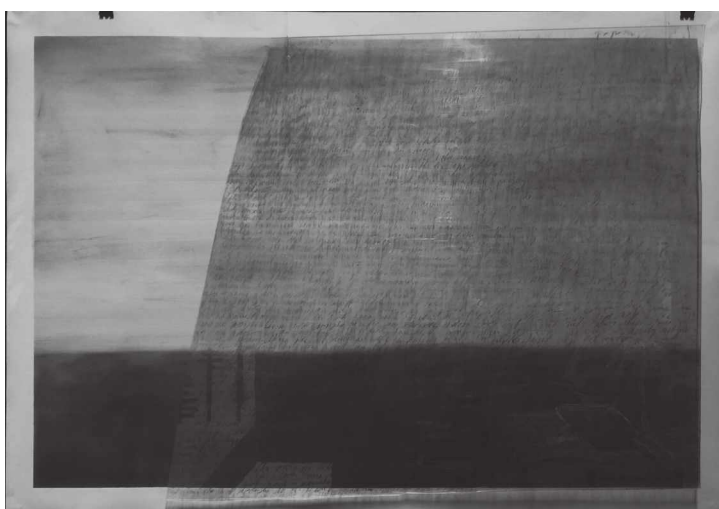
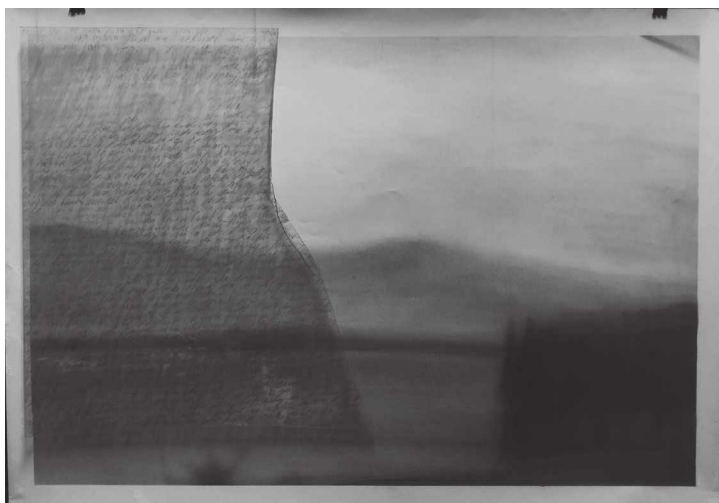

rani, hogy Józsikáék a cigányt vagy a romát használták-e. Csak arra emlékeztem, hogy én mindig kínosan próbáltam elkerülni mindkettőt, ha megszólaltam előttük.

Ekkor bevillant, hogy mi lenne, ha egyszerűen hátrafordulnék és megkérdezném a nőt meg a férfit. Akkor aztán jobban tudnám a Könyvtár Klubban mindenkinél. Igaz, elsőre egy kicsit bunkó ötletnek tűnt, de úgy képzeltem, a Tar Sándor iránti közös rajongásunk miatt talán megértőbbek lesznek. Az irodalom segíthet áthidalni a kulturális különbségeket, biztattam magam, és már épp felemelkedtem az ülésről, amikor arra lettem figyelmes, hogy ismét Tar Sándorról beszélgetnek. *Te Béla*, mondta a nő, *de akkor végül mi vitte el?* A férfi hallgatott egy darabig. Aztán kinyögte, hogy Tar Sándor halálát egy fűnyíró okozta. Merthogy volt Tar Sándornak egy régi fűnyírója, ami elromlott. És a felesége hiába könyörgött, hogy vegyenek újat, Tar Sándor csak legyintett, minek az, baba, majd tudod, ki fogja elbaszni a vérrel és verejtékkal összekuporgatott pénzt a nagy büdös lófaszra. Szóval inkább megszerelte a fűnyírót, a fűnyíró pedig működött is. Majd egyszer csak már nem működött. És akkor Tar Sándort megcsapta az áram.

A távolsági lassított. Felálltam, vállamra kaptam a táskámat. A középső ajtó nem akart kinyílni, a sofőr durrogtatta a kurvaistenfaszákat, de én nem figyeltem rá, az járt a fejemben, hogy ezt a történetet így már nem fogom tudni elmesélni Ritának, mert az még a negyedik Unicum után sem ér meg egy anekdotát, hogy két roma Tornaszentandrás és Bódvalenke között nem olvas Tar Sándort. Leléptem a járdára, és elindultam az első ház felé. Gazos udvar, a végén veranda, fejkendőss asszony ült a karosszékekben. Mosolyogva intettem neki, miközben bedobtam a postaládájukba az újságot. A hátam mögött motorzúgás. Ahogy felnéztem az eldöcögő távolsági buszra, az ablakon át megpillantottam a férfit és a nőt. Hirtelen mintha az összes vér felment volna az agyamba, meg kellett kapaszkodnom a kerítésben, nehogy lefejeljem az utcanévtáblát. Talán azért, mert Béla? Esetleg a hangjuk miatt? Vagy csak a tájszólás? Hiába erőlködtem, nem jutottam semmire. Igazából a mai napig nem tudom, miért gondoltam, hogy cigányok.

A NYOM SZÉTESÉSE, PIGMES, PAPÍR, 42x59,4 cm

SZERBHORVÁTH GYÖRGY

AZ VAGY, AHOL VAGY?

Absztrakt, vagy inkább szabad asszociációk jegyzéke: Vidék. Falu. Táj. Tér. Közösség. Társadalom. Ország. Város. Főváros. Urbánus. Népi. Haza. Szülőföld. Szülőház. Központ. Periféria. Provincia. Elhagyatott. Elmaradott. Ősi. Eredeti. Értékes. Igazi. Hagyományos. Szolidáris. Organikus. Bio. Nostalgia. Élmények. Hétvégi. Természet. Föld. Beton. Erdőszél. Aszfalt. Technika. Elidegenedés. Veszély. Biztonság. Otthonosság. Szomszéd. Kert. Zöltség. Bor. Tojás. Disznóvágás. Parasztkarok. Udvar. Árnyék. Árnyékszék. Csatornázás. Víz. Köcsög. PET-palack.

□

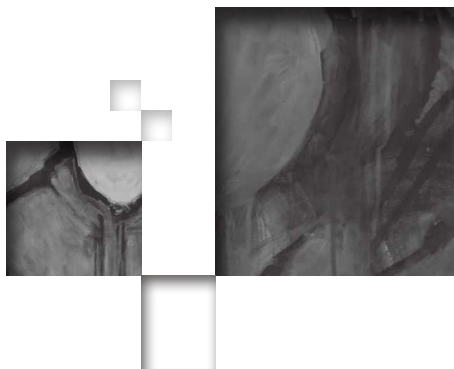
Kiveszett az ember a tájból – mondta állítólag a hatvanas években egy parasztember Veres Péternek, a neves népi író-politikusnak, miután bemutatkoztak egy műházbeli rendezvényen, s úgymond szótlán ültek a padon, békésen pipázva. Veres csak hümmögött az öreg bölcs szavaira, nem is értette (mi sem).

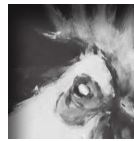
□

Ha a szülőfalumban, a szülőházban, otthon, falun, vidéken (sőt, Délvidéken, bár én a Vajdaságot használom) vagyok, gyakran csatlakozok a horvát tévére, az normális közszolgálati, s legalább közöm sincs nagyon már ahhoz az országhoz. Valamiért orrba-szájba nyomják az angol dokumentumfilmeket, a River Cottage nyomvonalán. Az egyik sorozat címe: *Menekülés vidékre*. Arisztokrata vagy arra hajazó idősebb, tehetséges, milliós, már vagy majdnem nyugdíjas házaspárok költöznek „le”, bele a vidékre, a tájba. Mert menekülni kell, ez a trend.

□

A vidék persze viszonyfogalom (mint általában minden fogalom), a vidék nincs a nem-vidék, azaz a (fő)város, a központ nélkül. A szociológia is ezer éve kutatja a teret (s benne az embert, vö. Veres és a parasztember), az utóbbi időben is több magyar kötet, szakfolyóiratok tematikus blokkjai foglalkoznak a vidékkel, a tájjal, a kiköltözőkkel és az őshonos lakosok reakcióival. S ahogyan Nietzsche aforizmája mondja: nincsenek tények, csak értelmezések – úgy a vidék se tény, csak úgy van, ahogy magyarázzuk. Vagyis ezt is régóta tudjuk, ennyi.

□

S minthogy a Covid-19 járvány miatt nem is kevesen menekültek vidékre, még szembetűnőbbé vált a vidékre költözés, annak igénye, szándéka. Nem mintha a médiának, mint már utaltam rá, ne lenne kedvenc témája: a kiköltözött hipszter, aki nulla forintból, fontból él meg, ellenállva a technikának. Jó, némi spórpénze van, mert bankár volt vagy informatikus, és jó, van mobilja is, mert az anyját csak fel kell néha hívnia, vagy a mentőt, ha nem használtak a gyógynövények. Favágásra a helyi kocsmából verbuvál embert, alkoholistá prolit vagy a prekariátus tagját, ezt hívják ott szolidaritásnak, együttműködésnek, a fenntartható gazdaságnak. Kedves téma a nagycsaládoké is: anya kenyeret süt, apa bort csinál, a gyerekek pónit nevelnek és kecskét simogatnak. Felmondják – felmondatták velük –, mi nem jó a városban, mi jó itt, miért nem hiányzik a tévé, az internet. No jó, néha azért a barátok igen.

□

A hely szellemét is illik felfedezni, kifejezni, megírni. Én nemigen találom a falumét, bár Dombosra átkeresztelve két íróbarátommal irodalmi diskurzust indítottunk a kilencvenes években. Más helyi írók pedig ellendiskurzust, Nyárfás néven, ha jól emlékszem. A *genius loci*t kerestük, talán meg is lett, de ama helyet s időket – a kilencvenes évek Szerbiájában jártunk – nem a vidéki lét határozta meg, hanem a háború szele, a nyomor bűze, az elviselhetetlen lét. Bár fiatalon minden elviselhető, kit érdekel. A falunkat sokáig az írók falvának tartották, arányait tekintve tényleg sokan írtak. A javuk dilettáns volt, a szó nemes értelmében, szerettem őket olvasni, persze nem a tények, a valóság ábrázolása miatt, nem azért, hogy megtudjam, *mi is történt a faluban*. Színek, hangok, szagok-illatok, hangulatok áradtak ezekből az írásokból, olyanok-amilyenek, *de a miénk*. Ez mégsem a táj, a vidék plasztikus ábrázolása volt akármilyen ideológiai fazékban párolva, nem volt írásaikban magasztos szülőföldszeretet, hazafiasság. Esetenként a kert, virágok, ételek. És legfőképp emberek. A falusi épített táj ikonikus alakjai, mint a falu bolondja, amiből akad több is. S nem is feltétlenül bolondok, bár mentálisan sérültek, szinte beszédkézség-nélküliek. Kimaradtak az iskolából, aztán a munka világából. Legutóbb a Puskás nevezetű ment el, az internetes gázszejelentésből tudtam meg a rendes nevét. Bicikliket lopott a templom elől, ha

kellett neki egy fuvarra. A bolt előtt ült s koldult, amíg össze nem jött a napi sörrevaló. Az irodalmi fesztiválunkon huszonev alatt talán ő ülte végig a rendezvényeket a leghűségesebben, no meg egy szerb, aki szintűgy nem értett semmit a beszélgetésekből, felolvasásokból. Puskás a negyvenfokos hőségben, a napon aludt el végleg a buszállomásnál lévő új térnél, a padon. Átszokott a pálinkára, aminek decije fél eurónyi dinár sincs, úgy pancsolják a kádban metilalkoholból, esszenciával. Hozzátartozott a faluképhez az alakja, és most *kiveszett a tájból*. Az illegális pálinkafőzőt, a méregkeverőt senki sem kárhoztatja – hisz ő a *miénk*.

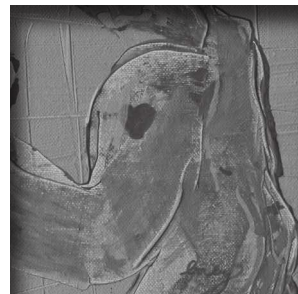
□

„Azt hiszem, ha japán lennék, aligha szeretném a legtöbb dolgot, amit nem japánok írnak Japánról” – írta Pierre Bourdieu,¹ az utóbbi idők legnagyobb francia szociológusa. Hogy meghalt, már szedik is szét, bár éppenséggel a magyar szociológiában igen inspiratív a jelenléte, akárha a vidékről, a tájról, vagyis a térről van szó, lásd például a *Replika* folyóiratban megjelenő tematikus szám(ok)at,² tanulmányokat. Például hogy miféle hasadt habitussal bírnak azok, akik vidékre költöznek, aztán nosztalgiaznak, új identitást szeretnének felépíteni, parasztházat renoválnak, régi tárgyakat gyűjtenek, jobban ragaszkodnak a múlthoz – legyen szó építészeti örökségről, a mezőgazdaságról vagy a népi kultúráról –, mint a helyiek. Ők ezt nem is értik.

□

Nem véletlen, hogy maga Bourdieu is jó példa erre. Ahogyan Wessely Anna írta róla egy recenziójában: „Hiába ért el mindent, ami a pályán csak elérhető, még mindig úgy érzi magát, mint a falusi postamesternek a rideg középiskolai internátus kegyetlen világtól szenvedő fia, a bennfentes párizsi értelmiségi elit által lesajnált betolakodó, akinek dühös verekedéssel vagy kíméletlen elhatárolódással kell igazolnia saját létét és tudományos teljesítményét.”³ *Hasadt identitású* itt mindenki: mi, akik a városba költöztünk, ők, akik a városból falura menekülnek, s mi/ők, akik a városból újra visszatérünk vidékre. S akkor mi van?

- 1 Pierre BOURDIEU, *A társadalmi tér és a szimbolikus tér = A gyakorlati észjárás*, Budapest, Napvilág, 2002, 11.
- 2 *A francia muskétás. Pierre Bourdieu hatása a kortárs szociológiára*, szerk. DUPCSIK Csaba, TAKÁCS Erzsébet, Replika, 24/2.
- 3 WESSLEY Anna, *Szocioanalízisben*, BUKSZ – Budapesti Könyvszemle, 2005/3, 220–230.

□

Vidéken az átkosban, a '70-es és '80-as években nemcsak azért váltak (kvázi vagy kényszerből) divatossá a kockaházak, mert hitelt lehetett rájuk felvenni, hanem mert funkcionálisabbak, kényelmesebbek is lettek, mint a parasztházak, amelyeket folyton toldozni-foldozni, javítani kellett, állagmegőrizni, s ez drágább is lett volna. Parasztkoroknak nevezték el, talán maga Makovecz Imre, aki foglalkozott is e kérdéssel, ti. hogy e típusház: város a faluban, alaprajza egy tipikus függőfolyosós bérház lakásának sémáját követi.

□

Az őslakos vidéki – mint én, ha ma félig városon is élek – nem akar, nem szeret kapálni; csak a kukorica, ha rendesen csinálták, elvihetett vagy másfél hónapot évente az életéből. A kert se szépészeti ügy, nem látvány, nem egy *pejszáz*s, hanem munka. Egyszer Lukácsnál olvastam – azóta se találom a részletet –, hogy kétféle ember van: az egyik a természetből él, a másik a természetért. Előbbi a parasztember, a földműves. A másik a túrázó, a vidékre járó városi – ezt akkortájt mondta, amikor a 20. század elején maga is, társaságával együtt gyakran rándult ki vidékre, a természetbe, túrázni-piknikelni.

□

Persze, ahogyan Bourdieu elemzéseiből tudjuk, a társadalmi tér és a szimbolikus tér, ezek viszonya folyton változik, s így a habitus is. A sajátomét le se tudnám írni, még mindig többen éltem vidéken (falun, kisvárosban), mint Budapesten, „pesti” (ami akár az idegen szinonimájaként is működik), „értelmi-ségi” lettem, és Hadas Miklós szociológus – aki e téma nemzetközi szakértője

– biztosan kimutatná hasadt habitusomat. Csak hát ezt a legtöbb emberrel meg lehetne tenni, legalábbis aki már költözött és aki olvasott-gondolkodott erről.⁴

□

Ahogy a vidékszociológus Csurgó Bernadett összefoglalja: „a posztmodern életforma kihívásaira válaszként a premodern értékek felértékelődésének folyamata áll. [...] Ebben az értelemben a vidékiségek, a vidék kulturális javai az autentikus hagyományokat, az eredeti közösségi életet és az elveszett múlt tradícióit reprezentálják. A vidék nosztalgikus idillje és az autenticitás iránti igény háttérben a posztmodern átalakulás áll.” Vagyis ahogyan nagyobb lett a jövedelmünk (már akié) és a szabadidőnk, nagyobb szerep jut az esztétikai szempontoknak és az élményeknek, azt meg a vidék idilljében és az autentikusságban találjuk meg.⁵

□

A vidékre elvonulás és az elbeszélés, ezek igénye a nemrég járvány alatt rengeteg emberből hozta elő a *Dekameront*. Azóta semmi új a nap alatt. Egy tipikusan atipikus példa V. S. Naipaul *A megérkezés enigmája* c. önéletrajza.⁶ A Nobel-díjas szerző a magyar olvasók és a kritika körében sem különösebben ismert. Ezt az önéletrajzát, ami elűt regényeitől vagy riportkönyveitől, még magyarra sem fordították le. Naipaul identitása eleve különleges, avagy *hasadt*, kettős-sokszoros – ősei Indiából érkeztek Trinidad és Tobago egyik szigetére, nem rabszolgaként, hanem vendégmunkásként. Ő 1945-ben kezdte el egyetemi tanulmányait Angliában, az autobiográfia a bejegyzés szerint az 1945. február 25-től (Spanyol kikötő) 1985. augusztus 13-áig (London) tartó időszakot fogja át. Egy vidéki házba költözött, anyagi s egyéb okokból, no meg hogy író legyen, eközben írja le a tájat, az embereket, a tradicionális értékek megváltozását és saját íróvá válásának folyamatát. Zavarba ejtő könyv, ahogyan váltakoznak a látszólag érdektelen tájleírások, a szintén érdektelen emberek bemutatása és az alkotás problémái. Ahogyan keresi vidéken a helyét. Furcsa mű, s fogalmam sincs, miért, mégis húsz éve itt van az

4 Bourdieu saját magát, hasadtságát is elemzés alá vette: *Egy önanalízis vázlata (részlet)*, Replika, 2020/2–3, 37–51.

5 CSURGÓ Bernadett, *A vidék nosztalgiája*, socio.hu, 2014/2, <https://socio.hu/index.php/so/article/view/434>.

6 Szerbül olvastam: V. S. NAIPAUL, *Enigma dolaska*, Beograd, Plato, 2024. Az eredeti címe: *The Enigma of Arrival*, 1997.

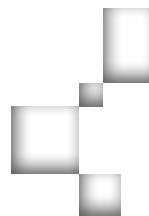

asztalomon. Ha a könyvespolcra teszem, újra előkerül. Rejtély, ahogy a könyv címe is mondja, szóval rejtély, hogy miért – talán mert a vidékről szól, vagy annak, amit mondunk; illetve vagy mindenről így kell s lehet írni, vagy sehogy. (Ez persze költői túlzás, illik a *vidéki*es avagy provinciális gondolkodásmódhoz.)

□

Radomir Konstantinović *A vidék filozófiája*⁷ c. műve a hatvanas-hetvenes években kultikus műnek számított, és nem csak a vájtfülű szerb értelmiség köreiben (talán ma is az, egykor egész Jugoszláviában a legnagyobb filozófusként tarották számon). Amikor a vidéki szerb nacionalisták műveiről ír, azt érteni vélem, tehát ahogyan dekonstruálja a nyelvhasználatukat. De a cím is félrevezető, részben, talán. Mert a provinciális gondolkodásmódot kritizálja, ami az agresszióhoz vezet. Ám az eredeti cím: *Filozofije palanke*, avagy a *palanački* jelző mintha másra utalna, mert a *palanka* – mely ma is benne van egyes kisvárosok neveiben, például Bácspalánka esetében – kisebb erődöt jelentett, a palánkkal, avagy cölöpökkel körbevett települést – se ki, se be, ahol zárni kellett a sorokat az ellenség ellen, így a másként gondolkodásnak sem lehetett helye. A vidék Konstantinović szerint se nem falu, se nem város – talán a kisvárosra gondol, amelynek szerb megfelelője nincs (bár a *malogradjanin* – melyben benne van a *grad* szó, azaz a város – kispolgárit jelent). „Tapasztalatvilágunk provinciális – kezdi főművét. – Néha veszélyes (és büntetéssel jár), a provinciális gőg fülébe sügni ezt, előfordul azonban, hogy a sors szavát halljuk ki belőle: a vidék a mi balsorsunk és kegyetlen végzetünk.” S így tovább: ahol úgymond minden tiszta, a bevett szokásokhoz kell idomulni, s nincs helye a személyiségnek. Kétségkívül, így van ez, vagy volt, vagy így is van ez. Ma, esetünkben-esetemben mindenképpen más a helyzet, és ezen meditálni – bár most én is ezt teszem – már kissé avított, meghaladott, sokkal bonyolultabb kérdés. Ha mégoly megrögzöttek is az olyan toposzok, mint a bűnös főváros kontra tiszta, ártatlan, igazi vidék vagy a falu. *Provinciális* gondolatból pedig legalább annyi van pesti törzshelyemen, a Rákóczi téri Tavernában, mint az itteni Vadászbán vagy a Storyban.

7 Radomir KONSTANTINOVIĆ, *A vidék filozófiája*, ford. RADICS Viktória, Budapest, Kijarat, 2001.

□

Olykor szabálytalanul, avagy minden szakmaiságot sutba dobva összehasonlítom a falumbéli számokat az országosokkal vagy az európai átlaggal, mit mikor találok. Tudom, hogy ennek így nem sok értelme van (mintavétel stb.), de mintha a falulmban mindig nagyobb lenne az öngyilkosok aránya, az alkoholistáké, a mentális betegeké, hovatovább úgy tízéves szinten a gyilkosságoké is. (Kábszerezőből – erre nincs releváns adat – mintha meg kevesebb lenne, de ez érthető, nincs minden sarkon díler.) Nesze neked, bűn és tisztaság.

□

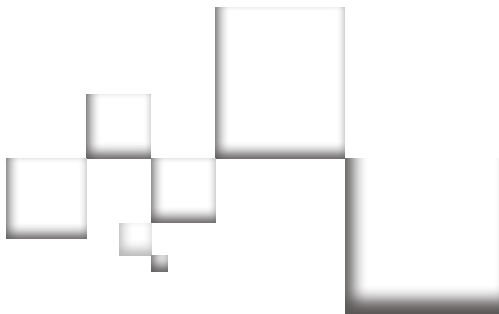
S akkor ott a legrosszabb, a tér etnicizálása – a tájé, a vidéké, ahogy azt nemzeti alapon jelképesen birtokunkba vesszük, kisajátítjuk, a földrajzi keret lesz a nemzeti keret, vagy fordítva. Meg ott a történeti idő: ki volt előbb a *mi vidékünkön*. Nyilván *mi*, azért a miénk.

□

Egy kis abszurd: a 2000-es évek közepén vagy végén, amikor az ún. demokratikus fordulat után voltunk, a Vajdaságból elüldözött-elmenekült svábok, az utolsó tanúk szervezeten is hazalátogattak Nyugat-Bácskába. Az egyik Cservenka környéki faluban is jártak, az idős emberek könnyezve, meghatottan nézték szülőházaikat, nyilván alig emlékeztek valamire gyerek- vagy ifjúkorukból, de még emlékeztek. Az egyik ún. demokrata (tehát elvileg nem hótnacionalista, mint az előző és a következő kurzus tagjai) miniszternek pedig eszébe is jutott: ha ennyire tetszik ezeknek a nyilván gazdag németeknek az ősi ház, amit tőlük maguktól vettek el, hát most kedvezményesen visszavásárolhatnák, esetleg az állam is besegít. Az ötletből nem lett semmi...

□

Még jó, hogy magyar faluba, vidékre magyar ember megy. Naipaul ment és megérkezett, legalábbis igyekezett megérkezni. A mai kiköltözők pedig – nem tudom, az elindulásból lesz-e megérkezés, s ha igen, hogyan. Úgy a hetvenes évektől költöztek művészek-értelmiségiek a mesés tájak elhagyatott parasztházaiba, keresve a nyugalmat, az idillt, az igazat, az ősit, vagy csak úgy, a többiek után, bandázni-bulizni. A kilencvenes években e réteg tagjai inkább már a szegénység elől menekültek a faluba, leáldozott a szabad művészek, gondolkodók tiltott-túrt-támogatott

aranykora, már nem lehetett ellébecolni a fővárosban. Ők azért még elpálinkáztak a helyekkel, nem fordították ki a falut a négy sarkából. A 2000-es évektől jött a második generáció, lassan verve fel a telekárakat. A harmadik generáció meg már az újgazdagoké, helyenként rózsadombiak az árak, ők meg már előbb dózerolnak, aztán (nem) kérdeznek és építenek tájidegen haciendákat, bár a tájidegen jelző mint olyan is már meghatározhatatlan. A mi falunkban így lett székelypus-erdélyi ház a (kis)polgári házból, egy vállalkozó pedig alpesi tetős házat épített (azaz jó meredek tetőt, lecsúszson a hó, ami nincs).

A kiköltöző ma a tévéműsorok és egyéb médiaműfajok kedvenc alanya – lám, ez az autentikus, hagyományos etc. élet (vö. Heidegger, ahogyan a Fekete-erdei kunyhója előtt kötöget és mereng az autenticitáson, miután letudta náci múltját, amiben szintén az őseredeti erőt látta). A gyerek állatokat simogathat, különben egy tyúkot meg egy tájszólást se ismerne meg, a városban meg csak bolti szart enne, és tévét nézne meg internetezne. A kiköltöző, miközben vidékre menekül, békére, csendre, magányra vágyik, mégis örömmel szerepel egy szinte valóságshow-, semmint riportszerű tévéműsorban. Amit a tévében persze arányait tekintve a falvak népe néz meg leginkább, a szegények, akiknek csak erre telik, netre csak korlátozottan, és nézhetik magukat – vagy amit mások róluk képzelnek, áthangszerelve. Miközben uzsorakamatra kérnek pénzt a bolti szarra, nézhetik a falusi gasztrót, a borpincék gyertyafényes világát, ha van szőlő, ha nincs. Kétségkívül, hogy ugyanakkor a szolgáltatások kibővülése, a vendéglátás, a fogyasztás megnövekedése jópár falunak sokat hozott a konyhára, sőt, a túlélést biztosítja, elkerülik az elszorvadást, a megszűnést is akár.

Semmi probléma hát, őrizzük meg értékeinket, hozzunk létre jobb világot, virágozzék a vidékreprezentáció, amit *pro rural* reprezentációnak hívnak, az angol példa alapján,

hisz „a valódi angolság a kis falvakban létezik a maga fizikai és erkölcsi valóságában.”⁸ Sebj, hogy a minta angol, mi is lovas nép vagyunk. A kiköltözők egy jó része pedig, miközben az *eredeti, organikus* létmódról beszél nosztalgikusan, (fő)városi bázisát, nyaralóját is fenntartva, s fogyaszt és költ többet, mint az őslakosok fele. Vagy ahogyan az egyik kiköltöző nyilatkozó mondta egy kutatásban: „Mi sokat [mozdulunk ki], mert az az igazság, hogy el kell menni. Mert azt gondolják az emberek, hogy hú de jó, ti falun éltek, és nincs sok problémátok, biztos nyugodt laza életetek van, közben nem így van, mert annyifelé jár az agyunk [...], és akkor ezért el kell menni, hogy fizikailag el kell menni, hogy kikapcsoljunk. Így mi egy évben kétszer, háromszor elutazunk, akár külföldre.” Hát igen, ha csak így nem... Vagy egy másik: „Szóval így, nincs bennem ilyen vágy, mert nem tudom, főleg télen... hát azért, szóval nagyon sok előnye van a falusi életnek, mármint hogy jó dolog, de, de hát azért nem tudom, szerintem halálra unnam magamat, szóval... tehát ez így jó, ez a kettős dolog.”

□

Walter Benjamin nem a vidékről, a falvakról írt, hanem a városokról. Más idők jártak, igaz. Berlin, Moszkva,¹⁰ Nápoly, Nizza, Párizs, Weimer. Myslowitz – Braunschweig – Marseille – Egy hasismámor története.¹¹ *Egyirányú utca – Berliini gyermekkor a századforduló táján.*¹² Kár, hogy nem vidékre, falura született – érzékenysége, látásmódja, témaválasztásai, finom utalásai az értelmezés során, nos, elkélne nálunk is Walter Benjamin. Nem állítom, hogy nincsenek jó „vidéki” íróink, akik a vidékről, a faluról írnak, sőt, bizonyára vannak, és a dilettánsokra is utaltam, van miből meríteni. És mégis, mintha valami hiányozna. Talán az a lazaság, könnyedség, ahogyan Benjamin megszólal – nálunk meg csak a görcs.

8 CSURGÓ, i. m.

9 A két idézetet lásd: TOMAY Kyrá–Berger Viktor, *Habitus és térbeliség viszonya a vidéki dzsentrifikáció kapcsán*, socio.hu, 2024/2, 145.

10 Walter BENJAMIN, *A belső világ krónikája*, Budapest, Kijarat Kiadó, 2020.

11 Walter BENJAMIN, *Hasis Marseille-ben*, Budapest, Kijarat Kiadó, 2023.

12 Walter BENJAMIN, *Egyirányú utca – Berliini gyermekkor a századforduló táján*, Budapest, Atlantisz, 2005.

ISMERT HELY, AKRIL, 21x14 cm

JUHÁSZ TIBOR

KÖLCSÖNFOLYAMATOK

INTERJÚ SÁNDOR KLÁRÁVAL

Széles érdeklődési köre jellemzően azokat a területeket foglalja magába, amelyeket az evolúciós keret kapcsol egybe: kutatásai középpontjában a csoportidentitás áll, s hogy ennek kifejezési módjai hogyan jelennek meg a nyelv és a kultúra, a nyelv és a társadalom összefüggéseiben. Szemlélete, amely a társas nyelvészet és az evolúciós nyelvelmélet alapvetéseire épül, olyan, a tudományos, de az ismeretterjesztés kíváncsainak is megfelelő kötetekből ismerhető meg, mint a nagysikerű *Nyelvrokonság és hunhagyomány*, *A székelírás nyomában* vagy a *Határtalan nyelv*. Sándor Klárával beszélgettünk!

■ Mikor találkoztál az első olyan jelenséggel és/vagy problémával, amely nyelvvel kapcsolatos kérdéseket vetett fel benned?

■ Pontosan persze nem emlékszem, de korán, szerintem még bőven alsó tagozatban. Salgótarjánban nőttem föl, ahol nagyon sok és egymásba átfolyó nyelvváltozatot beszéltek, beszélnek még ma is, de akkoriban talán még inkább: találkoztam a „szép” tévés beszéddel, a szüleimével, akik nem egészen, de ahhoz nagyon hasonlóan beszéltek, nagymamám már a palóc kiejtés felé csúszott, de alig, a nagynéném közül kettő hasonlóan, a harmadik inkább úgy beszélt, mint a szüleim, de kissé eltúlozva a „pestiséget”, mi úgy mondtuk, affektálva, a szomszéd néni sokkal erősebben palóc volt, de korántsem annyira, mint az egyik unokanővérem férje, aki egy Tarján melletti kis faluból származott, és az édesanyja még félig-meddig leegyszerűsített viseletben járt az 1970-es évek elején, ahogy ott mindenki. Ezt a sokféleséget nagyon korán észrevettem, és emberekhez kapcsoltam, illetve azokhoz a körülményekhez, amiket ezekről az emberekről tudtam: tarjáni vagy a környékről származik, milyen munkát végez, hol dolgozik és így tovább. Azt a szüleim is megjegyezték olykor, hogy valaki „nagyon palóc”, és a tévében azonnal fölismerték és szóvá tették, ha egy interjúalany a kiejtése alapján szerintük „tarjáni” volt.

■ Pályaválasztásod meghatározta-e a szülővárosod közege? Mikor kezdtél el érdeklődni a nyelvészet és a kultúrtörténet iránt?

■ Egészen biztos vagyok benne, hogy igen: az előbb leírt nyelvi paradicsom nem mindenkinek adatik meg. Gondolom, valami érzékenységem eleve volt a nyelvészethez, mert hiszen nem minden salgótarjáni gyerekből lett nyelvész, mindenesetre a beszédmód és a kulturális és társadalmi körülmények valamiféle összekapcsolása, ha nem tudatosan is, de nagyon korán kialakult bennem. Arra már pontosan emlékszem, hogy bár alapvetően természettudo-

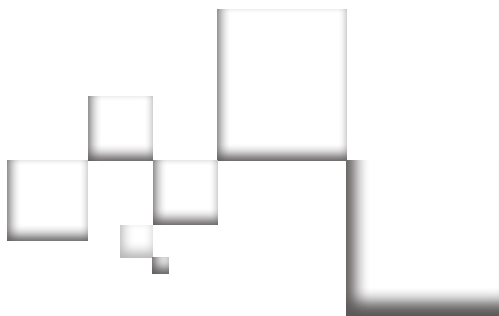

mányos, főként matematikai érdeklődéssel érkeztem a középiskolába, még szeptemberben, az első nyelvtanórák egyikén volt egy olyan feladat, amiben magyar szavak származását kellett kitalálnunk. Valahogyan mindegyik sikerült – akkor úgy mondtam a tanárnő kérdésére, hogy ezt honnan tudom, hogy „hát hallom” –, és az is tetszett, hogy nem mondatokat kell elemezni, mert az ugyan soha nem jelentett gondot, de halálosan untam. Úgyhogy az iskola könyvtárából azonnal kivettem *A magyar szókinsz regényét* és a *Bábel örökében* című könyvet, és miután elolvastam őket, akkor kezdtem el mondogatni, hogy nyelvtörténész akarok lenni. Aztán módszeresen végigolvastam a gimnázium könyvtárának nyelvészeti polcaira sorolt könyveket, szerencsére sok volt, s aztán folytattam a Balassi könyvtárban. De az is kellett, hogy egyáltalán el tudjam képzelni, hogy ne TTK-ra menjek, hanem magyar szakra. Ez egészen egyértelműen és lényegében kizárólag a magyartanáromnak, Boródi Ferencnének volt köszönhető, mert ugyan 8-10 könyvet olvastam hetente már 9-10 éves koromtól, de korábban nem nagyon tudtam elképzelni, mi jó van a műelemzés fedőnevű egyenfeladatokban, nevezetesen hogy „keressünk költői jelzőket a versben”. A gimnáziumban már nyoma nem volt a sablonelemzéseknek, hihetetlenül izgalmas irodalomóráink voltak. A tanárnő műveltsége, nyitottsága, kritikus gondolkodása, élénk tanítási stílusa alapvetően meghatározta, hogy kinyílt a humán világ. Egyébként ebben a magyarórákon túl maga a gimnázium – a Bolyai – is nagyban segített, rendszeresen vittek művészfilmekre, hangversenybérletünk volt, művészeket és tudósokat hívtak hozzánk, illetve kiemelten segítették és nagyra értékelték a diákok tudományos munkáját.

■ Két másik város is megemlíthető a pályád alakulása szempontjából, Szeged és Pozsony. Vegyük másodikként Szegedet, pontosabban a szegediséget a salgótarjániság viszonylatában. Van-e szegediséged, salgótarjániságod? És milyen viszonyban van benned ez a két identitás?

■ Igen, bár e két város nem azonos súlyú az életemben. Pozsonyban három éve tanítok, Szegeden évtizedek óta élek, az életem jó kétharmadát itt töltöttem: itt tanultam, itt dolgozom azóta is. Talán ahhoz tudnám hasonlítani, hogy a Salgótarján az a család, amelyikben felnőttem, hihetetlenül erős érzelmi és szellemi kötődésekkel, első bevésődések, élmények tömegével. Szeged pedig első látásra szerelem volt, kilencévesen, első szegedi családi utunk első napján mondtam, hogy én itt akarok élni. Úgyhogy Szeged a fogadott családom. Talán az jellemző legjobban a viszonyom a két városhoz, hogy Szegedről Salgótarjánba még mindig „haza”

megyek, Szegedről meg úgy beszélek, hogy „otthon, Szegeden”. A két város történelme, földrajza, éghajlata, építésze, az emberek alapbeállítottsága és lehetőségei mind egymás szöges ellentéte – ez az egységbe harmonizált kettős kötődés, természetes átjárás szerintem alkatilag fontos nekem, mert a tudományos érdeklődéseimben is megjelenik. Nehezen vi-selem az egysíkúságot és katasztrofális a monotoniatűrésem.

■ **Azért forszírozom az identitások kérdéskörét, mert nyelvészként kiterjed a figyel-med a többnyelvűsége is. Pozsonyban a Comenius Egyetem oktatójaként többnyelvű környezetben dolgozol. Ami a nyelv(használat) és az identitás összefüggéseit illeti, mi mondható el a szlovákiai magyarságról?**

■ Ezt nehéz lenne röviden vagy akár hosszan összefoglalni... A nyelv minden esetben, minden megszólalásunkban elkerülhetetlenül mutatja identitásainkat, akár akarjuk, akár nem. A szlovákiai magyarok nyelvhasználatának szembevető sajátosságait szintén korán megismerhettem, ez még tovább színezte a salgótarjáni nyelvi képet, mert a keresztszüleim Füleken laktak, úgyhogy a nyelvükbe került szlovák kölcsönszavak közül többet is ismer-tünk, sőt használtunk mi is. A rágót persze rágónak hívták a tarjáni gyerekek, de a ha-tár túloldalán kapható, más formájú és színű rágóról tudtuk, hogy az „zsuvi”. Sőt, a füleki találkozók után édesanyám még napokig használta a megfelelő hangsúllyal ejtett „no”-t „igen” jelentésben, ahogy a keresztszüleimtől hallotta (az *áno* rövid változataként). Azóta sok minden változott, a szlovák politikai vezetők nem egyszer a magyar nyelvhasználaton keresztül támadják a szlovákiai magyarok identitását, hol durvábban, hol kevésbé; min-denestre eltér a magyarhoz kapcsolódó attitűd a magyar többségű területeken vagy szlo-vák környezetben, függ iskolázottságtól, esetenként a szlovák nyelvtudás szintjétől, családi attitűdöktől és így tovább. Az egyetemen soha nem tapasztaltam semmiféle diszkrimináci-ónak a legcsekélyebb jelét sem, de azért a szlovák tudományos életben is vannak olyanok, akik nem hajlandók figyelembe venni a magyar nyelvű publikációkat mondjuk egy pályá-zatban. Ezek persze csak anekdotikus adatok, viszont a szlovákiai magyar nyelvészek közül többen is foglalkoztak ilyen kérdésekkel, érdemes őket olvasni.

■ **A nyelvi identitással összefüggésben a nyelvművelés problémáját is beemelhetjük a beszélgetésünkbe, hiszen a nyelvművelők a „nyelvi egészség”, a „tisztaság”, a „fejlő-dés” vagy a „nyelvhelyesség” érdekében olyan kritériumrendszert állítanak össze és**

tárnak követendő példaként a beszélők elé, amely alapjaiban diszkriminatív. A nyelvművelés ideológiája létezik más nyelveken és nemzeteken belül? Ezzel én mindig csak magyar viszonylatban találkozom.

■ Van vagy volt máshol is, csak kicsit más formákban. Angliában és az Egyesült Államokban soha nem nyelvészek vették magukra ezt a szerepet, hanem az iskolák, sokszor publicisták, kulturális megmondóemberek. A franciák, részben az olaszok is hagyományosan érzékenyek a „helyes” nyelvhasználatra, létezett nyelvművelés a svédeknel is, németeknél is – és számos más országban. Az előíró szemlélet mára mindenhol meggyengült a 20. században megszokott őrmesterkedéshez képest. Olyan fokú intézményesültségre, állami támogatásra és tekintélyre máshol korábban sem igen tett szert, mint nálunk, az pedig végképp ritka, hogy egy társadalom a nyelvészetet lényegében azonosítaná a nyelvműveléssel. Hogy nálunk miért és hogyan alakult így, azt hosszabb tanulmányokban elemeztem, összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a 19. század utolsó harmadától főként az 1990-es évek elejéig az uralkodó politikai ideológia határozta meg a nyelvművelés céljait. A rendszerváltás után elapadt a nyelvművelés állami támogatása, a tekintélye méginkább megroppant, s bár az állam anyagi támogatása az utóbbi időben újra nagyon masszívvá vált, a társadalmi tekintély már csak árnyéka a réginek. Nem kis részben azért, mert az újabb nyelvészgenerációk már nem érzik kötelező társadalmi munkának, s nem is várja el tőlük senki szerencsére, hogy a nyelvtisztaság őrei legyenek; jórészt a tanárképzésben is megszűnt a dresszírozás. Ez a hazai szociolingvisztika egyik nagy sikere is.

■ Az a nyelv szemlélet, amelyet a nyelvművelés mögött sejtethünk, mennyire elterjedt ma Magyarországon? A középiskolai nyelvtanoktatás le-, sőt inkább előíró nyelvfelfogást sejtet. Ugyanez elmondható a felsőoktatásra is? Más szóval: annak a rád jellemző szemléletnek, amely a nyelv történetiségével kapcsolatos értekezéseket is evolúciós keretben bontakoztatja ki, a nyelv eseményjellegét vallja, mekkora az elterjedtsége?

■ A közoktatásban visszaszorult az a kemény előíró szemlélet, amely jellemezte, de azért megvan még, hogy mennyire erőteljesen, az elsősorban egy-egy tanártól függ. A nyelvoktatás sokat fejlődött, rengeteg olyan módszertani segítség áll ma rendelkezésre, amelyet az adott nyelv hazájában fejlesztettek ki. Szintén a tanárokon múlik, hogy ezeket mennyire használják – vagy hogy mennyire a valódi nyelvtudás a cél, s nem pusztán a nyelvvizsga. A felsőoktatásból, legalábbis remélem, végképp eltűnt az előíró csuklóztatás, az, hogy a vizsgajegyet egy-egy nemsztenderd forma dönthette el, és nehezen tudom elképzelni, hogy a mai hallgatók meghunyászkodnának, ha egy tanár mondjuk az „elnézést” kifejezésen gúnyolódna, merthogy szerinte nem kell elnézni semerre, hanem bocsánatot kell kérni. A tanítóképzésben lehet, hogy kisebb mértékű volt a vál-

tozás, ezt nem tudom, nyilván az intézményeken és az oktatókon múlik. A kérdésed második felére nehezebb válaszolnom: a szociolingvisták közül sem mindenki viszonyul tudatosan saját elméleti keretéhez, nem reflektál a nyelvfilozófiai háttérre, hanem egyszerűen a módszertani előírásokat követi. Ez azért is van, mert a nemzetközi szociolingvisztika évtizedekig ódzkodott a nagyobb elméleti összefoglalásoktól. Persze maga a módszertan ilyenkor is abba az irányba tereli a kutatást, hogy az eredmények alkalmasak lesznek elméleti metaelemzésekre. A világon mindenesetre fősodorba került mindaz, amivel a társasnyelvészet foglalkozik, a szemlélet megkérdőjelezhetetlen. Magyarországon sajnos nem ez a helyzet, de nem az előíró nyelvészet miatt – nálunk még mindig a privátnyelv-paradigma uralkodik, és ez önmagában nem is lenne zavaró, válassza azt, aki azt látja érvényesnek, ha hagyná élni és érvényesülni a társas szemléletet is. Most azt látom, hogy a fiatal nyelvészeket sokkal inkább a valóságos nyelv és a valóságos nyelvhasználók érdeklik, a kultúrájuk, a nyelvhez kapcsolódó társadalmi kérdések, az akadémiai világban viszont a társasnyelvészet nem kaphatja meg azt a helyet, amelyet bárhol máshol a világon. Ennek értelemszerűen nem tudományos, hanem tudománypolitikai okai vannak, természetesen tudományosnak látszó érvek mögé bújtatva. A tudománypolitikai okok itt nem az állami tudománypolitikára vonatkoznak, hanem arra, hogy a tudományos közösségen belüli hatalmi pozíciókról néhányan nehezen mondanak le. Ez érthető a hatalmon lévő paradigma szempontjából, csak így lassan fénykévekre kerülünk a nemzetközi nyelvészeti világ akadémiai struktúrájától.

■ Az, hogy az érdeklődésed a székely írás kultúrtörténete felé fordult, nem meglepő, hiszen magyar-altajisztika – magyar nyelvtörténet szakos voltál. Ugyanakkor ha afelől közelítjük meg a székely írással történő foglalkozásodat, hogy a neved összeforrt a magyarországi szociolingvisztikával, amelyet te inkább társasnyelvészetként szeretsz megnevezni, a témaválasztás rögtön különössé válik. Hiszen könnyen tűnhet úgy, hogy ezzel a bizonyos körökben még ma is újszerűnek ható szemlélettel fordulsz egy olyan téma felé, amely hagyományosan a történeti nyelvészek figyelmét keltette fel.

■ Igen, itt fontos a sorrend: előbb kutattam a székely írást, minthogy megismertem volna a szociolingvisztikát. Negyedéves koromban kezdtem a székely írás irodalmával és emlékeivel ismerkedni, a szakdolgozatomat a leghosszabb emlékből írtam, később ebből bontakozott ki az egyetemi doktori disszertációm, még abban az évben egy monográfia, végül a kandidátusi fokozatot is ebből szereztem. A disszertációmban eredetileg a honfoglalás előtti török–magyar kölcsönzésekről szerettem volna írni, és ehhez kerestem olyan elméleti irodalmat, elég sokáig, amely a nyelvkontaktusokról szól. Mániákusan jártam körbe az egyetemen, hogy ilyen elméletnek léteznie kell, de a fölkeresett nyelvészek nem tudtak segíteni – mígnem kezembe került a magyar orvosi nyelv angol kölcsönszavairól szóló disszertáció, Kontra Miklós könyve, és abban

végre találtam a kölcsönzések általános kérdéseire vonatkozó további irodalmat. A szerző akkoriban jött vissza Szegedre tanítani, volt alkalmam személyesen is beszélgetni vele, és bőségesen ellátott végre olyan nyelvészeti irodalommal, amelyet, mint kiderült, egészen addig, mondhatnám, 15 éves koromtól kerestem: nem az volt reveláció, hogy mit írtak a nyelv alapvető működéséről, hanem hogy ami a tapasztalatokból összeállt a fejemben a nyelv működéséről, nyilván nem cizelláltan, csak ráérzésekből, azt már leírták, analitikusan, megfelelő terminusokkal, rengeteg adattal, és kiderült, hogy a mindig is az érdeklődésem fókuszában álló folyamatnak, azaz a nyelvi változások kutatásának kidolgozott módszertana van. Mások nem voltak boldogok attól, hogy ennyire „elméleti” irányba megyek el, úgyhogy mindannyiunk nyugalma érdekében tanszéket váltottam. Az akkori Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszékén Békési Imrétől lényegében ismeretlenül kaptam bizalmat, hogy én tartsam a szociolingvisztika-előadást, szemináriumokat, és teljesen szabad kezét oktatási tartalomban és kutatásban egyaránt. Valamivel több, mint tíz éven át tanítottam magyar szakos tanárjelölteket, és kényszerültem ezért rá, hogy minél világosabban lássam és minél átfogóbban ismerjem a társasnyelvészet irányzatait és eredményeit. 2006-ban hívott Monok István a BTK akkori, még fiatal Könyvtár Tanszékére, mert az új tantervben sok nyelvészeti kurzus is volt. Már akkor sok informatikát tanultak a hallgatóink, és nemcsak a könyvtárosképzés változott nagyon meg azóta is, de elindult a kulturális örökség szak, új specializációkat indítottunk és így tovább, most a szakjainkon leginkább alkalmazott informatikát és kultúrtörténetet tanítunk, beleértve a jelenkor, a digitális társadalom kulturális jellemzőit – én ez esetben is az evolúcióelmélet keretein belül. Aztán valahogy újra bekúszott az életembe a székely írás, már nem emlékszem, mikor, de a vége három önálló kötet lett, az akadémiai doktori fokozat és a székely emlékek teljes kiadása, két szerzőtársammal, Vásáry Istvánnal és Benkő Elekkel közösen. Ezek a munkák nyilvánvalóan nem születtek volna meg, ha annak idején nem kötődöm szorosan Keserű Bálint művelődéstörténeti műhelyéhez, és nem tanulok tőlük olyan sokat, a tárgyat, de a kutatói mentalitást illetően is, amennyit tanultam. És mivel a fejemben szerencsére nem válnak szét az olvasmányaim, kutatásaim, nem is tudom elkerülni, hogy a különféle megközelítések hassanak egymásra. Néhány éve visszatértem a honfoglalás előtti török–magyar kapcsolatok kérdésére is, csaknem harminc év után, remélhetőleg annak a társasnyelvészeti tudásnak a birtokában, amely, most így tűnik, újraértelmezi a korábbi adatokat. Most már azt is tudom, hogy amit a pályám elején, 1993-ban szerettem volna művelni, azt úgy hívják, hogy szociotörténeti nyelvészet, vagy én úgy mondanám, hogy társasnyelvészeti megközelítésű nyelvtörténet. 1982-ben jelent meg erről az első monográfia, 1988-ban pedig a nyelvkontaktusok vizsgálatának első metaelemzése (de a nyelvkontaktusok modern vizsgálata

jóval korábban, már az 1950-es években kezdődött). Nem lettem volna nagyon megkésve a nyugati kutatásokhoz képest – de nem bánom, hogy sok más utat is bejártam közben, mert sokkal érettebb tudással kezdhettek most hozzá a török–magyar kapcsolatok efféle földolgozását kezdő könyvhöz.

■ **Több munkában, például a 2011-es *Nyelvrokonság és hunhagyományban* is érzéketlenül írsz Mátyás király udvaráról, azokról a diplomáciai törekvésekről, amelyek jegyében Mátyás több ízben politikai céljainak megfelelően íratja újra a magyar történelmet. Mivel ezek a ránk maradt munkák a nyelv történetisége miatt is fontosak, olyan, mintha itt a nyelvtörténet a történelem forrásává válna. Ez azt bizonyítja, hogy vannak bizonyos jelenségek a humán tudományokon belül, amelyek csakis úgy vizsgálhatók érdemben, hogy eltöröljük a tudományágak kereteit? Ezek a munkák értelmezhetők a transzdiszciplinaritás melletti állásfoglalásként?**

■ Szerintem minden probléma kutatásának csak akkor van értelme, ha nem egy szakterület leckekönyvében pipálgatjuk ki a kötelező penzumokat, hanem érdekel a világ, a világnak egy jelensége, részlete, és azt kezdem vizsgálni. Márpedig a világot nemigen érdeklik a tudomány diszciplináris fölosztásai. Nyilván nem lehet a mai tudáshalmazban olyan módon holisztikus tudományt művelni, mint ami a göttingeni és a humboldti tudáseszmény volt, de van ennek 21. századi formája: alapos jártasság a kiinduló területen és kiterjedt tájékozódás mindazokon, amelyek szükségesek az érdekesnek gondolt világdarab megismeréséhez. Úgyhogy persze, jól látod, szerintem a transzdiszciplináris megközelítés visz a legközelebb a világ megismeréséhez – de ennél sokkal egyszerűbben is meg lehet ezt fogalmazni: nem azért kell kutatni, mert valakik elvárásainak meg akarunk felelni, munkahelyi, anyagi vagy presztízssokokból, beleértve a magunk elvárásait önmagunkkal szemben, hanem kíváncsiságból. Ha megvan ez a kíváncsiság, akkor a kutatás maga visz mindenféle utakra, ha nincs, akkor meg széklábfaragásnál nem több a szabványtanulmányok sorozatgyártása.

■ **Nagy figyelemmel fordulsz például a peregrináció felé, sőt nekem az volt az egyik legmegdöbbentőbb tapasztalata az olvasásnak, hogy például Mátyás udvarának**

bemutatása során milyen kiterjedt nemzetközi kapcsolathálózatot térképez fel. Mi mondható el a történelemről (a nyelvtudomány történetéről és a történelemről mint tudományról) akkor, ha kapcsolattörténészként közelítünk hozzá?

■ Az, hogy végtelenül érdekes... Egyébként nem is értem, hogyan lehet másként közelíteni hozzá. Pontosabban lehetni lehet, de minek? Ezt a szemléletet, és azt, hogy a korai tudáshálózatok kibontása nemcsak rendkívül izgalmas, de magyarázó erejű, a Keserű-iskolából hozom. Jó alapként szolgáltak a gimnáziumi irodalomórák is, ahol mindig széles kontextusba illesztettük az irodalomtörténetet, úgy, hogy az eseménytörténetet meghaladva kiemelt szerepet kapott a kor szellem-, művelődés- és művészettörténete, a kultúrtörténeti környezet és előzmények megismerése.

■ Fontosnak tartod a szakismeretek közérthető, fogyasztható módon történő közlését, ha jól sejtem, ebben látod az egyik legbiztosabb alternatíváját az áltudományos világ-magyarázatok-világértelmezések elleni küzdelemnek. Ugyanakkor mintha néhány kiadótól eltérően, mint például a Typotex, ahol a te könyveid is megjelennek, kevesen vállalkoznak olyan könyvek kiadására, mint a *Mérleg* vagy a *Gyorsuló idő* című sorozatok kötetei voltak. Mi ennek az oka?

■ Így van, nem nagyon látok más utat, mint hogy aki magas szinten műveli a tudományt, az próbálja meg úgy elmondani, hogy mások is megértsék. Vannak olyan lelki szükségletek és kognitív beállítódások, amelyek beavatást ígérő áltudományok fogyasztására ösztönöznek embereket, és a digitális környezet megteremtette annak lehetőségét, hogy a kapuőrök kiiktatásával bármi elterjedhet – és bármi el is terjed –, s kialakul annak az illúziója, hogy az „okoskommentelő” véleménye azonos értékű a szakértő tudásával. Erre majd külön kell megoldást keresni. A tudományos tartalom viszont lehet szintén vonzó: az emberek nagy többsége egyszerűen jó történeteket szeretne – ez egyébként evolúciósan kialakult tulajdonságunk, csillapíthatatlan narratíva-éhséggel születünk –, de a jó történetnek nem kell egyben hazugnak is lennie, még túlszínezettnek sem. Nem a tartalom, hanem az elmondás módja az, ami fogyaszthatóvá teszi vagy nem teszi a tudományt. Ami a könyvkiadást illeti: fogalmam sincs, miért kevés a tudománynépszerűsítés, szerintem kiadói oldalról nem lehet akadálya, hiszen jobban fog, mint azok a tudományos könyvek, amelyekből már kinyitás előtt ömlik a fűrészpör. Gyanúm szerint közrejátszhat, hogy a kutatók olyan szorításban vergődnek, mint korábban soha, az értelmetlen és tudományidegen rangsorok, minősítési és értékelési rendszernek álcázott üzleti vállalkozások pillanatnyilag megfojtják a kíváncsiságból végzett

kutatást és a könnyed tudásátadást is. Egy színvonalas tudományterjesztő könyvet, de akár egy esszét is sokkal nehezebb megírni, mint egy sablonra szabott munkát, hiszen sokkal jobban kell érteni hozzá az összefüggéseket, ellenkező esetben nem fog sikerülni elmagyarázni sem olyanoknak, akik nem ismerik az adott terület szakkifejezéseit.

■ **A tudományos ismeretterjesztés kategóriájába sorolható könyveknek ugyanakkor általában az az egyik kritikája, hogy a terminuskerülés miatt nagyon sok lemondással kell élnie a szerzőknek, a közérthetőség érdekében mintha már mindig is sérülne, csonkulna a közvetített tudásanyag. Te hogyan vélekedsz erről?**

■ Szerintem fordítva van. Aki csak a varázsszavakkal – jóindulatú nevükön szakterminusokkal – tud beszélni, az tapasztalataim szerint még nem uralja azt a tudást, amely szükséges annak a tartalomnak az átadásához, amit szeretne elmondani vagy leírni. A varázsszavak nagyon könnyen elfedik, hogy aki használja őket, nem föltétlenül tudja kibontani a mögötte álló tudásháttérrel. Egyszerűbben: nem tudja, mit jelent. Nem véletlen, hogy a legjobb tudománynépszerűsítő munkákat nagy tekintélyű és érett tudósok teszik le az asztalra, akkor, amikor már urai a témának, s a korábbi és kortárs pályatársak eredményeit, megfontolásait saját gondolataikkal kiegészítve, módosítva formálják tudássá.

■ **Kutatói módszereidet, a gondolkodásodat, sőt a nyelvhasználatodat mennyiben alakították át a technológiai változások? Hogyan védekezel az olyan negatív következmények ellen, mint a felületesség, az elnagyoltság vagy a koncentrációt lehatároló-leszűkítő szórt figyelem?**

■ A kutatói módszereket nálam csak annyiban érinti a társadalmi digitalizálódás, hogy amit régebben könyvtárközi kölcsönzéssel kellett volna megrendelnem, most az egyetemi szerverre bejelentkezve esetleg olvasható; könnyebb megtalálni bármit az integrált katalógusokban, és egy forrás vagy kézirat első tanulmányozásához nem kell hosszas és drága utakat tervezni, és így tovább. De ettől még elolvasom a szakirodalom lábjegyzeteit is, mert sokszor előfordult, hogy ott rejtett egy félmondat, amit össze lehetett kapcsolni valami egészen távolinak tűnő ismerettel, s ez végül korábban nem ismert összefüggésekre vetett fényt. Kevésbé pragmatikusan közelítve azt mondanám, hogy

a tudással szembeni alázatot, ha egyszer van, nem írja felül a digitális világ – az alázatot persze úgy kell értelmezni, ahogy a művészetekben szokták, ha kényelmetlen a szó, nevezhetjük egyszerűen a megismerés vágyának, azaz kíváncsiságnak is. Ha tehetem, kézbe vehető könyvet olvasok, mert azt szeretem. A humán tudományokban is alkalmazhatók természetesen olyan eszközök, amelyek megkönnyítik az adatok földolgozását, nagy mennyiségű adat elrendezését, összefüggéseket tárnak föl – de vigyáznunk kell arra, hogy ne bővüljenek el az eszköznek a képességei, s ne az eszköz bemutatása legyen a rejtett lényeg valamilyen valóban fontos belső összefüggés fölismerése helyett. Ez jó, ha arra törekszik valaki, hogy gyorsan meglegyen a tudományos létfenntartáshoz szükséges kötelező penzum. Láttam már olyan írásokat, amelyek könnyen és gyorsan bevethető eszközzel mutattak meg olyan számokat, amelyeket megkaptunk volna hagyományos módon is. Csak éppen az a kérdés hiányzott, hogy miért érdekes maga a probléma – ha volt ilyen egyáltalán – tudományos szempontból. Sokszor valóban nagy segítség a digitális eszközökkel végzett elemzés, de rengeteg, adott esetben fontos részletet nem lát az a kutató, aki ilyenekkel dolgozik. Én nem szívesen mondom le az ilyesmiről, mert eddigi munkámban mindig lényegtelennek tűnő, de valahogy oda nem illő apróságok voltak az új meglátások kiindulópontjai. Amúgy kifejezetten kedvelem a digitális eszközöket, a tanszékeket, a kutatócsoport és a kutatóközpont, amit Szegeden vezetek, éppen a társadalmi digitalizáció humán vonatkozásaival foglalkozik. Ami a digitális eszközök sajátját, nem tudományos célú használatát illeti, szeretek új alkalmazásokat jól megismerni, lenyűgöz, mi mindenben segíthetnek már, ha funkcionálisan használjuk őket – de éppen a funkcionális használat segít, hogy ne az eszköz ossza be az időmet. Bár annyiban könnyű dolgom van, hogy szerencsére a jó tudományos írások nekem ezerszer addiktívabbak, mint bármilyen digitális felület. Ha érdekel egy kérdés, és jó szakirodalmat találok hozzá, márpedig ilyenből jóval több van, mint amit akár száz matuzsálemi élet alatt el lehetne olvasni, akkor semmi kísértés nincs, a legkevésbé sem érdekel, ki zargat éppen Messengeren, vagy kitől jött levél. Szerencsém van abban is, hogy a szokásaim jóval korábban kialakultak, mint hogy a digitális csábítás megjelent volna: ha olvasok, csönd van, ha írok, akkor is, ha könnyedebb szöveget írok vagy adminisztratív feladatokat végzek, akkor zene szól, s ez sokkal jobb, mint pörgetni a Facebookot. Más közösségi médiumhoz nincs funkcionálisan használt fiók, csak kutatási tárgyként érdekelnek.

TÉLEN¹

Mira hatéves, amikor először jár odakint a sötétben. A hó csikorog és a cipőjére tapad. Jobb volna megsüketülni – gondolja. A tejeskannát nehezebbnek érzi, mint máskor. A jobb lábára sántít. A szíve akár egy verdeső madár. Mira látott már olyat. Andrzej, aki az erdő szélén lakik, fogott egy békászó sast. Minden áldott reggel kivitte a faház elé, és egy zöld madzaggal a rézüst füléhez kötözte. Mira látott már ilyen fűzött kicsike borjúbőr cipőkön. A madár lába kisebesedett, mert csipkedte a csomót és próbált elrepülni. Télen vöröslő foltok maradtak utána a havon.

– Ennek a madárnak búzlik a tolla – mondta egyszer Andrzej.

– A hajam búzlik – ismétli most Mira.

A kéményekből vékony füst száll fel. Fölrepül az égbe, és nem jön vissza – gondolja a kislány. A hó a nagy, kivasalt lepedőjére emlékezteti, amely alá legszívesebben bedugná a fejét. A rövidebb lába még jobban lelassítja, ahogy szaladni próbál. A kannából kilötyög a tej.

– Hozzál szemet – mondja Konieczny² a feleségének.

Az asszony kiviszi a mosdótálat a konyhából. A fürdetés után maradt szappanos vizet a ház előtt önti ki. A hóból gőz száll fel, a kupacon lyuk keletkezik. Kimarja, mint bőrt a sav – gondolja magában. A szenesvödörbe hat jó nagy lapát szemet szór. Belemélyeszi a kezét, majd megnyalja.

– Fekete a nyelvem – mondja magának halkan.

Lassan, jobbra dőlve lépked. Feketéllő foltok maradnak utána a havon.

– Álmot láttam. Mentem télen a mezőn. Csönd volt, csak a saját lépteimet hallottam a ropogós havon. A madaraknak tátva volt a csőrük, de nem adtak ki semmilyen hangot. A fák mozdulatlanul álltak. Az erdő mellett elhaladtam a kislányunk mellett, a kannájából kilötyögött a tej. Jégcsapok nőttek a szempilláján. Bicegett és szaladni próbált. Kiáltani akartam utána, de nem jött ki hang a torkomon – mondja Koniecznynek a felesége.

Csontos ujjáival felgyűri a blúzá, és a melléhez igazítja a csecsemőt. A mellbimbója kékeslila, bőre hófehér, a kék hajszálerék sűrű pókhálót alkotnak. A csecsemő mohón eszik. Harapdálja, mint kölyökkutya a szukát – gondolja Konieczny. Az asszony szabad kezét a gombokkal teli kosárba mélyeszi. Nem talál aranyszegélyű piros gombot.

– Magda pulóveréről leesett a piros gomb. Nem segítenél találni egyet? – kérdezi.

1 The original Polish edition was published in 2022 by Wydawnictwo Czarne, Wołowiec. Copyright © by Urszula Honek, 2022. All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin.

2 A név jelentése 'szükséges, nélkülözhetetlen'. (Itt és a továbbiakban a fordító megjegyzéseivel.)

Konieczny feláll az asztaltól, piszkos kézzel kotorászik a kis fűzfakosárban. Megérinti a tejtől duzzadó mellet, és szopni kezdi. A gyerek még ébren van. Konieczny felesége a kiságyba viszi.

– Aludj szépen holnapig. És ne feledkezz meg rólam – suttogja.

A gyerek mosolyog. Agyagfigurára emlékezteti az asszonyt, amelyet gyerekkorában gyúrt. Leveti a harisnyát, a szoknyát, a blúzt, a bugyit és a melltartót. Arccal a fal felé fordul.

– Közelebb – mondja a férj.

Az asszony szélesre tárja a combjait. Férje ujjai a mellbimbóit tépkedik. Túl száraz – gondolja Konieczny.

Idén sok hó esett. Az emberek derékig süppednek benne. Belepi a ruhájukat. Egyre többet hunyorognak. Ha valakit teljesen maga alá temetne, csak olvadáskor ásnák ki. Jobb vagy bal kezét magasra emelve tartaná. Szeme nyitva, szája tátva lenne. A cipője bekötvé. A fák a föld fölé hajolnak.

Télen Andrzej szinte egyáltalán nem jön a faluba. Megvan mindene, amire szüksége lehet: kása, krumpli, cigaretta- és gyufakészlet, kolbász, savanyú uborka. A disznóólban egy fehér zlotnicka³ hever, a pajtában egy szánentáli⁴ és egy apró termetű őzbarna jersey.⁵ A tehén jó zsíros, sárgás tejet ad. Andrzej legjobban a zsíros tejet és húsféléket szereti. Három hónap, és gondozásba veszem a zlotnickát. Elolvad a hó, és akkor átvágom a torkát – gondolja.

Andrzej rögtönzött faházában egy ágy, egy asztal és két szék áll, a szemben lévő falon két apró kép. Az egyikre lengyel vadászkutyát festettek. Barna szőrű, a pofájában fácánt tart. A madár szemét hályog takarja. A kutya emeli a bal mancsát. Az ablak melletti képen gyerekek jönnek az iskolából. A nap éppen nyugszik le, rózsaszín fényt áraszt. A gyerekek porcelánbabáknak tűnnek. Andrzej a képet bámulja. Ma nem jön el – gondolja. A helyiség sarkában egy kiszáritott, kitömésre váró madár hever. A tolla még mindig fénylik. Andrzej kimegy a faház elé. Hosszan bámul az éjszakába. Úgy tűnik neki, hogy a sötétség átszüremkedik a falakon. Ha kiáltanék egyet, vajon a sötét megriadna, mint a vadállatok? – tűnődik. A kezében kötelet tart.

Lefekvés előtt Konieczny legidősebb lánya befonja hosszú, világos haját. Ma nem megyek el – gondolja. A résnyire nyitott ajtón keresztül figyeli a fal mellett álló anyját. Az én hajam sűrűbb.

– Ha hosszan nézem magam a tükörben, nem vagyok biztos benne, hogy én vagyok az – mondja halkán a húgának.

Konieczny legidősebb lánya meztelenre vetkőzik. Jobb oldalával a húga felé fordul.

3 Fehér zlotnicka [zlotnicka biała] – lengyel sertésfajta.

4 Szánentáli – kecskefajta.

5 Jersey – tehénfajta.

– Alig látni – válaszol a fiatalabb.

Az idősebb mellei hegyesek, nagy rózsaszínű bimbókkal. A lány oldalra fordítja a fejét, és megnyalja a bal mellét. Lábán vékony erecske folyik lefelé. Ki kell vinnie majd a madarat. Nem szeretem, amikor rám néz – gondolja, miközben borzongás fut végig a testén.

Fagyos volt az éjszaka. Az ablaküvegre zúzmara telepedett és mintákat rajzolt. A legtöbb kutya még alszik az óljában. Csak némelyik dugja ki az orrát. A tekintetük ködös. Legszívesebben újra álomba szenderülnének. Ilyenkor minden hangot hallani lehet. Ahogy a lánc hozzáverődik az ólhoz, egész a faluvégig elhallatszik. Koniecny kutyája már elősomfordált – gondolja a tejesember, miközben befogja a lovát.

Koniecny kutyája a kutyaól előtt kushad, mintha veréstől tartana.

Ma hamarabb végzek, és átmegyek a legidősebb Koniecny lányhoz. Mindegyik kannából leöntök egy kicsit, és neki adom. Talán ezúttal nem vág majd savanyú képet – gondolja a tejesember. A lova az istennek sem akar kijönni az istállóból. Csattan is az ostor a kopott hátán. A férfi megérinti a csapások hagyta nyomokat. Az ő bőre is biztos ilyen finom ezeken a helyeken – gondolja. A ló poroszkál. A tejesember elszenderül. Felriad, majd újra álomba merül. A ló megtorpan az első udvarnál és felnyerít.

– Nélküled elvesznék – mondja az állatnak, és lehajol a kannáért.

Végre a szekér elhalad Koniecny háza mellett. A kutya felszege a fejét, és az eget nézi. Rendőrségi furgon áll a fagytól meggömbölyt almafa alatt. Piálás lesz, meg faszkodás. Ma mégsem megyek át – gondolja a tejesember.

Andrzej átfázva ébred. Sokáig nem nyitja ki a szemét. Nem gyűjtök be – dönti el. Lassan felül az ágyon. A sámlin lévő cigarettásdobozért nyúl. Mélyen leszívja. Az ablaküveget nézi. Ha festő lennék, zúzmara-tollakat festenék – gondolja. Aztán a kezébe temeti az arcát, és sír.

Kimegy a faház elé. A kutya csóválja a farkát a láttára. Mancsával a tálkát bökdösi, benne a megfagyott vízzel. Andrzej messziről látja a lovaskocsit. A tejesember úgy fest, mint egy bábu, amit lökdös a szél. Andrzej vastag kötelet vesz elő a zsebéből. A tenyere köré fonja. Előbb kiviszem a tehenet. Így lesz a legcsendesebb – gondolja.

A kezére font kötéllel belép a pajtába.

– Mikor ment el otthonról? – kérdezi az egyik rendőr Koniecnytól.

A rendőrnek vastag ujjai és rövid körmei vannak. Az egyenruhája sötétkék, mint az érett szőlőfürtök. Koniecny kezével eltakarja az arcát, mintha csak a szemét védené a naptól. A rendőr megböki a gumibotjával.

– Ma nem vendégségbe jöttünk – mondja.
– Sötét volt, amikor elment. Azt akarta látni, hogy sötétben fénylik-e a hó – válaszol Konieczny.
– Azt akarta látni, hogy a hó fehérebb-e a sötétben – mondja Konieczny felesége.
Úgy biggyeszi az ajkát, mint az enyém, amikor a szájába vesz – gondolja a másik rendőr.
– És nem féltetek egy ilyen kislányt kiengedni a sötétbe? – kérdezi.
– Nála is kisebb voltam, úgy mentem – válaszol Konieczny felesége.
– Melyik lábára sántított? – kérdezi az első rendőr.
– A jobbra. Amikor megszületett, nem lehetett rögtön látni. Hogy is láthattam volna?
– válaszol Konieczny felesége. – Nálatok is ilyen szép mintákat rajzolt a dér az ablakra? – kérdezi kis idő múlva.

Konieczny feleségének szeme ismét megszelídül.

– Körbe fogunk járni, keresni fogjuk. Ha hófúvásba keveredett, akkor csak olvadáskor kerül elő. A hó minden nyomot betakart – magyarázza az első rendőr.

Konieczny és a felesége nem áll fel az asztaltól elbúcsúzni. Az asztalon nyugvó kezüket bámulják. Konieczny feleségének körmei hosszúak és krémszínűek.

Milyen lehet, amikor ezekkel a körmökkel simogat – tűnődik a másik rendőr.

Konieczny legidősebb lánya vastag irhabundát vesz a hálóingre. Alvás után nem jut idő rá, hogy kibontsa a hajfonatát.

– Ne árul el, hová mentem. Hadd higgyék, hogy keresni indultam – kéri a hűgát.

Az arca kipirosodik a fagytól. Egyre szaporábban lépked, és egyre többször botlik meg. A vékony bőr égni kezd a lábán. Mellbimbói megkeményednek a hidegtől. Olyan nagy a csönd, hogy a falu túlsó végéről hallani a kivágott, eldőlt fák recsegését. A madarak a száraz, csupasz ágak közé rejtőznek. Az imaháznál összetalálkozik az alvó tejesemberrel. A ló komótosan húzza a teli kannákkal rakott szekeret. A kannákon tulajdonosaik festékkel tüngették fel a nevüket. Mint a temetőben, mindenki itt van közölünk – gondolja Konieczny legidősebb lánya. Ahogy hátrapillant, a tejesember ide-oda himbálódzik. A ló megszaporázza lépteit, ahogy a fagyos szél feltámad.

Konieczny legidősebb lánya vérfoltokat lát a hóban. Három hónap múlva kellett volna gondozásba vennie a zlotnicát, és átvágnia a torkát – emlékszik vissza. Belép a faházba, léptei nesztelenek. A sarokban hűlt helye a madárnak.

– Gyakrabban jöhetek majd ide. Ez a madár búzlótt – mondja hangosan.

A kabát zsebéből aranysegélyű piros gombocskát húz elő. A pajta ajtaja tárva-nyitva.

Fordította: Danyi Gábor

TÉL, AKRIL, 70x140 cm

SZILÁGYI ZSÓFIA

PÁZSIT VAGY BÚZA

(MÓRICZ ZSIGMOND: *PESTI KISLÁNY FALUN*)

Ha a budapesti Bartók Béla úton a Móricz Zsigmond körtér felé sétálunk, és esetleg még vidékiek is vagyunk, akik nézelődnek, vagy olyan külvárosiak, akik ritkán járnak Budán, felfedezhetünk egy emléktáblát az egyik házban, jó magasan. A következő olvasható rajta: „Móricz Zsigmond 1879–1942, a magyar réalista regényírás nagy alakja, a magyar parasztság valóságos életének első ábrázolója”. Nemcsak a „realista” szóalak árulkodik egy letűnt korszakról: az is Móricz egykori értelmezésére jellemző, hogy a parasztság „valóságos” életének ábrázolójaként határozta meg. Ez a fordulat ugyanazt a szemléletet jelzi, ami olyan nehezen kopik ki a magyar iskolákból, hiszen nagyon sokáig bevett dolgozattema volt Mikszáth „idilli”, és Móricz a „valóságot megmutató” parasztábrázolásának összehasonlítása. Arra egyáltalán nem hívja fel a járókelők figyelmét ez a márványtábla, hogy oda került fel, ahol Móricz maga is élt, még ha nem is hosszasan: utolsó budapesti lakása Budán volt, az akkori Horthy Miklós út 50. számú házában, az ötödik emeleten. És a „parasztság valóságos életének első ábrázolójáról” azt is nehezen feltételezzük, hogy többet élt Budapesten, mint vidéken: élete első időszakát töltötte Budapesttől távol (21 éves koráig), és utolsó éveiben költözött ki véglegesen Leányfalura (akkortól csak vendégként fordult meg Budapesten).

Hogy, hiába sugall mást ez az emléktábla, Móriczot a parasztság *képviselőjeként* nem lehet meghatározni, már leírta Erdei Ferenc is – igaz, ezt nem sokszor idézték a Kádár-korszak szakirodalmában: „Móricz Zsigmond tehát ebben a paraszti emigrációban élő középosztályiságban nevelkedett föl és innen indult pályája végeredményben társadalmonkívüli árvaságban kavargott tovább az úri középosztály, a Nyugat modern polgársága és a falukutatással föltámadt paraszti-népi értelmiség között.”¹ Erdei itt nem a vidékről Budapestre, majd vissza vidékre tartó utat emelte ki, hanem a parasztságtól való távolodást (amit ő találóan „paraszti emigrációnak” nevez). Ha pedig ebből a szempontból végiggondoljuk Móricz életművét, nemcsak azt látjuk, hogy a hősei sokféle foglalkozással rendelkeznek, sokféle társadalmi rétegből származnak (találunk köztük parasztot, de proletárt, budapesti hivatalnokot, vidéki tanítót, falusi református lelkészt, és még sorolhatnám), de azt is, hogy a vidék-Bu-

1 ERDEI Ferenc, *Móricz Zsigmond pályája = Móricz Zsigmond ébresztése. Emlékkönyv*, szerkesztette ERDEI Ferenc, Budapest, Sarló, 1945, 12–14.

dapest viszony határozottan töprengésre készítette. Van olyan hőse, aki Budapestről tér vissza vidékre, és ettől szenved (például a *Kerek Ferkó*ban), de olyan is, aki Budapesten is „vidéki” életet él (a *Jobb mint otthon* című regényben), meg olyan is, aki azt mondja önmagáról, ő ugyan két évtizede budapesti hivatalnokként él, mégis „vidéki vadállat” maradt (*Rab oroszlán*).

Bár a *Kerek Ferkó* az első világháború előtti korszak regénye (igaz, Móricz pályáját végigkísérte ez a mű, mert később átdolgozta drámává, írt belőle filmforgatókönyvet is), kétségtelen, hogy leginkább az 1930-as években kezdte foglalkoztatni Budapest írói feladatként. A Magyarország című lapban, 1934 májusában jelent meg a *Paraszt és proletár* című újságcikke, amelyet így indított: „Budapestnek, sőt a magyarságnak egyik legizgalmasabb problémája, hogy lesz a falusi emberből városi.”² És aztán egy lehetséges novella szüzségét is megírta ugyanitt, a falusi kislány történetét, aki Budapestre jön: „Megérkezik a falusi kislány a Keleti pályaudvarra. Bokorugró szoknya van rajta, a fején koszorúba rakott haj. Nyakán a [sic] üveggyöngy kaláris. A szívében ártatlanság és a szemében kíváncsiság. // Körülnéz, tájékozódik. Már otthonról hoz magával valami kis információt s tudja, hogy hova kell mennie. Vagy ismerőshöz, vagy rokonhoz, vagy falubelihez, vagy mingyárt a cupringerhez.”³ Aztán folytatja azzal, hogy ez a kislány cseledeatlánynak áll (könnyen felveszik, hiszen a városi úriasszony is faluról került Budapestre), megtanulja, hogyan kell heverészni (hiába ébred ugyanis hajnalban, nem csinálhat semmit, nehogy zavarja a munkaadói alvását), megtanulja, hogy neki is vannak idegei. És át is öltözik hamarosan: „Második, harmadik fizetéséből már vesz egy kis ruhát az áruházban s felöltözik. Még egyelőre lóg rajta a »háziruha« és a fejét még őrzi, a farkocskokat. De lassan kopik ki belőle az otthoni édes hang, a másokkal szemben való gyöngéd bizalmaskodás. Ez a nagy átvedlés, mikor meg kell tanulnia, hogy azok, akikkel oly közelségben van, végtelen távolságban élnek tőle. A mozdulatokon kell uralkodnia s a szavak válogatása és kiejtése hozza meg az idegenítő távolságokat.”⁴

Móricz ekkoriban még nem ismerte azt a lányt, aki aztán Csibe néven került be az irodalomtörténetbe: 1936 végétől viszont már elkezdtek megjelenni azok a novellái, hosszabb-rövidebb elbeszélései, amelyeket a Litkey Erzsébet által elmesélt történetek nyomán írt. Ilyen mű az is, amely voltaképpen annak a helyzetnek a megfordításából

2 MÓRICZ Zsigmond, *Paraszt és proletár*, Magyarország, 1934. május 26., 3.

3 Uo.

4 Uo.

bomlik ki, amelyikről a *Paraszt és proletárban* írt: ez a *Pesti kislány falun*. A Csibét főszereplőként megmutató novellákból egész ciklusnyi született – és, miként ezt Tverdota György is megállapította, a falu-város különbségére, egymáshoz való viszonyára Móricz mindegyikben kitért valamiképpen: „nagy gondot fordít a falusi és városi életviszonyok összehasonlítására, a paraszti és a proletár mentalitás szembesítésére. És nemcsak olyan darabokban, mint a *Pesti kislány falun*, amely ezt a konfrontációt állítja középpontba. Az összehasonlítás áthatja a ciklus egészét.”⁵ A *Pesti kislány falun* az egyik első olyan szöveg, amelyikben felbukkan Csibe, és ugyancsak az elsők egyike, amelyiket olvasva rá lehet ismerni Zagyarékasra. Arra a településre, ahol Litkey (később Móricz) Imre, Csibe gyermeke nevelkedett, és ahol egy idő után Móricz is rendszeres látogató lett: „Az első olyan Móricz-mű pedig, mely azt valószínűsíti, hogy Móricz a megírásakor már személyesen is megismerte a falut, mindjárt egy remekmű, a *Pesti kislány falun* című kisregény, mely Az Est 1937-es Hármaskönyvében jelent meg.”⁶ A Csibe névvel emlegetett hősnő elbeszélésről elbeszélésre változik ezekben a laza ciklust alkotó novellákban, és nem azonosítható könnyedén azzal a Litkey Erzsébettel sem, akinek a több ponton rejtélyes és hézagos életrajzát más forrásokból (levelekből, visszaemlékezésekből) ismerjük: „Litkey Böske nem is olyan rég, egészen 1933-ig nagyrészt falun s tanyavilágban élt Lajosmizsén, ő nem téveszthette volna össze a földből kibújt zöldelő őszi búzát a pesti parkok pázsitjával, hiszen a *Mikulásra leestett a hó* Csibéjeként még azt is tudja, hogy »jó a kis hópaplan« a »szegény búzának«, ő nem álmélkodott volna a köcsögfák láttán, nem nevezte volna »fehér hólyag«-nak a búbos kemencét, nem bukkant volna elébe a falusi »sok csuda« egyikeként a »gané« kihordása és ő, a valamikori kis tehénpásztor ne tudta volna azt, hogy mit jelent a tehenet »megfejni«?”⁷

De nem is Litkey Erzsébet élettörténetét feltáró forrásként érdekes a *Pesti kislány falun*, hanem olyan szépirodalmi szöveggént, amely mintha egy sokszor variálódó szüzsére válaszképpen íródott volna. A „falusi kislány Pesten” történetet ugyanis messze nem pusztán Móricz maga vázolta fel a már emlegetett, *Paraszt és proletár* című újságcikkében. Születtek ebből a történetmagból kibomló művek Móricz idejében is (voltaképpen Kosztolányi *Édes Annája* is ilyen), de a kiindulópontnak egy

5 TVERDOTA György, „József Attila emlékeztet magamra”, *Literatura*, 2015/4, 430.

6 KULTSÁR Barna Károly, *Móricz nyomában – Zagyarékas*on, Jászkunság, 1979/2–3., 44.

7 KULTSÁR Barna, *i. m.*, 45.

1837-es mű mutatkozik, Czuczor Gergely *Falusi kislány Pesten* című költeménye. Egy olyan vers, amely hosszú ideig az iskolai tananyag kiiktathatatlan része volt (ez hamar kiderül, ha 19. század végi, 20. század eleji iskolai értesítőket böngészünk), sőt, még ma is megtaláljuk szavalóversenyre készülőknek szánt oldalakon. De felfedeztem, például, egy interjúban azt is, hogy Pásztor Erzs, a saját színművészeti felvételi idején, minden fordulóban kizárólag ezt a verset kezdte el szavalni a felvételiztető bizottságnak. Ha közvetlen utalást nem is találunk arra, hogy Móricz elbeszélésében a két lány, Csibe és Böske, akik a cselekmény szerint együtt jártak iskolába Budapesten, ismerné ezt a verset, a *Pesti kislány falun* mégis számos módon megidézi Czuczor versét, ezzel egyszerre folytatva és kifordítva egy régóta húzódo irodalmi hagyományvonalat.

A *falusi kislány Pesten* ugyanis egy tradícióba, mégpedig a vidéki emberek komikus helyzetekben megmutatásának hagyományába illeszkedik. Margócsy Istvántól tudhatjuk, aki a szegénységet tematizáló mai művekhez egyfajta „tárgytörténeti vázlatot” ad, hogy a felvilágosodás „filantróp szemléletének” köszönhetően kerültek be az alacsonyabb társadalmi rétegek a művekbe: de az, ahogyan a 19. században megjelentek a „szegények”, nagyon távol áll a nyomor, az elesettség mai irodalmi megvalósulásaitól. Márcsak azért is, mert, miként Margócsy megállapítja, sokáig „nagyon erősen él az a konvenció, hogy a paraszti figurákat csak a komikus regiszterben engedik megszólalni, nemegyszer durva tréfáknak kitéve őket (ennek legszemléletesebb példái Gvadányi János műveiben lelhetők fel, legnyersebben a *Pöstényi fürödés* c. epikus művében [1786], de e tendencia még Csokonai színdarabjaiban is erősen érezteti hatását; bájos kései változatát szemlélhetjük *A falusi kislány Pesten* szelíd biedermeier paródiájában – Czuczor Gergely, 1837).⁸ Czuczor versében egy falusi lányka almát árulni érkezik Pestre, ahol a férfiak sokkal inkább őt szeretnék megkapni, nem az áruját – és eközben a lány bámulva nézi a szép, gazdag, magas házakkal teli Budapestet.

Móricznál, mondhatnám elsőre és felületesen, minden éppen fordítva van. Az elbeszélés elején a pesti kislány megérkezik a falusi vasútállomásra: annyira kicsi hely ez, hogy a vonat szinte meg sem állt, „csak egyet tüsszentett és továbblihegett”,⁹ írja Móricz. Ha fővárosi szemmel nézünk erre az állomásra, még nyilvánvalóbb, hogy itt még az is kicsi, ami nagy: „A nagy állomás annyi volt, mint egy kis bódé a Vak Macska előtt

8 MARGÓCSY István, *A szegénység a magyar irodalomban*, 2000, 2015/11, <https://ketezer.hu/2016/09/margocsy-istvan-a-szegenyseg-a-magyar-irodalomban/>

9 Az elbeszélést ebből a kiadásból idézem: MÓRICZ Zsigmond, *Novellák IV.*, Budapest, Osiris, 2003, 465–490. A továbbiakban csak az oldalszámot jelzem, az idézetek után.

a téren, egy vasutas állott ott, piros zászlócskával, s kíváncsian nézte őket.” (466.) Ekkor még azt hihetnénk, a megszokott sémát kapjuk majd, a nagy, gazdag, fényes város és a kicsi, szegény falu ellentétét. De hamar kiderül, hogy erről szó sincs, igaz, azt sem állíthatnánk, hogy az oppozíció megfordulna. A falu sáros és koszos, a hentesüzlete például megrémíti Csibét: „Csibe körülnézett és nagyon eliszonyodott. Pesten a hentesboltok a legelegánsabbak. Nagy portálójuk van és márvány kimérőasztal, és a hentesárú szépen felaggatva, úgyhogy az ember azt hinné, csak dísznek vannak feltéve. De itt alig volt valami a fogasokon csak egy nagy sertéscomb, egyéb semmi és a piszkos asztalon hurka és kolbász volt, csak úgy letéve. És a sarok is mind tele szeméttel. Csibének elment a kedve az evéstől, és remélte, hogy a néni nem is fog rendelni semmit. De ebben csalódott, mert rendelt egy kiló kolbászt, de az még jó, hogy a jég szekrényből vette ki a hentesné.” (478.) Szó sincs tehát arról, hogy a piszkos Budapestről a minden értelemben tiszta faluba érkezne meg ez a kislány.

A falu abban az értelemben sem „tisztá”, hogy a megérkező lány sokkal ártatlanabb, sokkal távolságtartóbb a férfakkal, mint az őt vendégül látó Böske. A falusi lány azonnal azt kérdezi az iskolában megismert barátnőjétől, hogy ismerkedett-e férfiakkal a vonaton – Böske meséli el azt is, hogy ő csókolózott már, sőt, „nagyon csókolózott”, ami feltehetőleg azt jelenti, hogy a szüzességét is elvesztette: „– No hallod... Persze... Hát... Kinek tartogassam?... Úgyis én rögtön tudtam, hogy csak ő lesz az uram...” (483.) Csibe ezzel szemben azonnal azt válaszolja, ki is marta volna a „szemít” annak, aki őt megszólítja a vonatút alatt. A pesti lány nem olyan tehát, ahogy a műben a városiakkal kapcsolatos összes sztereotípiát felvonultató, velük határozottan ellenséges apa, a tízholdas gazda elgondolja: ez az apa azt mondogatja folyton, hogy Pesten minden lány „cafrang”, ott mindenki elromlik, elveszti az eszét, ezért nem engedi oda a saját lányát. Igaz, egyszer ebből a „mindenkiből” kiveszi Csibét, amikor a lány felhívja rá a figyelmét, hogy ő maga is pesti – máskor viszont, amikor csak a feleségével beszél, kiderül, hogy egyáltalán nem gondolja másmilyennek, a „cafráknál” különbnek a vendégét. Valójában lekurvázza Csibét is, hiszen azt mondja, nyilván azért van cifra ruhája, mert a férfiaktól kapott pénzből vette, és biztosan „elvesztette már a pártakoszorút”.

Pedig ruhája Csibének egyetlenegy van, az, amit a falusiak hol elegánsnak neveznek, hol cifrának. Egyszerű készruha ez, amit a Garasos áruházban vett, huszonnégy pengőért – Böske szekrénye viszont tele van ruhákkal, legalább harminc lóg ott, de ő egyiket sem szereti, csak városi öltözékre vágyik. Az viszont kétségtelen, hogy mindenki felfigyel Csibére, rövid látogatása alatt a férfivágyak tárgyává válik a faluban: megbabonázza a jó partinak számító hentessegédet, de nagyon megnézi őt a szép, fiatal református lelkész is. Bár Böske apja, felesége firtató kérdésére vá-

laszul, visszautasítja, hogy tetszene neki a lány, és rögtön tiltakozik, hogy neki nem kell ilyen „vékony macska”, az kiderül, Pesten ő is sok lányt „kiművelt”, vagyis amúgy egyáltalán nem veti meg a pesti lányokat. Csibe megrémül a férfiak tekintetétől, Böskének ellenben az a legfőbb gondja, hogyan mehetne hozzá a szerelméhez, a segédjegyzőhöz, akihez az apja nem akarja hozzáadni. A fiú nincstelennek számít a szemében, a vagyon nélkülieket pedig nemhogy a saját családjában, az egész faluban nem akarja látni.

Merthogy ez a falu, és emiatt sem lesz sematikus Móricznál a vidék-város ellentét, vagyoni, társadalmi tekintetben erősen tagolt. Csibe először azt gondolja, itt mindenki gazdag, ámulva nézi a vendéglátóit, akiknek a házában tányérok ezreit látja a falon, izzasztóan meleg van, és annyi ételt raknak elé, amennyit meg sem tud enni. Egyébként is törpe ez a kislány az óriások birodalmában: míg ott mindenki kövér, ő sovány, kis „pesti madár”, sőt, amikor rátesznek egy dunnát, olyan alatta, mint egy kis „egerke”, „óriásnak” látja a levesestálba betett merőkanalat is. De aztán átmegy Böskével együtt meglátogatni a szomszédban egy asszonyt, és ekkor rádöbben, hogy ilyen szegénységet a fővárosban sosem látott: „Ő már sok szegényt látott Pesten, hiszen a sors mindig a szegények közt tartotta, de ilyen szegényt soha nem látott, még a Lenke-telepen sem, az ínséglakásokban. Nem volt ott semmi bútor, csak egy ágy, egy asztal, három szék, semmi más. A beteg asszony az ágyban feküdt és olyan sovány, de olyan sovány volt, mint egy beteg macska, amelyik a végét járja. Sápadt volt nagyon. Az ura sem volt otthon, mert munkában volt, répaszedni. Gondolta is, hogy: – No ezek most répát kapnak, eszik szegények.” (486.) Csibe szállásadói viszont alig élnek másképp, mint a lány maga: a „pesti papa” gyári munkás, a felesége nem főz „kövéren”, a budapesti család örül, hogy nem kell fűteni, mivel a szomszéd pékkemence melegíti az ő lakásukat is.

A falusi gazdagság ugyanakkor nem jelent dologtalanságot: Böske anyjának van cselédje, inkább mégis maga csinál mindent; az apa nagyon elfárad estére, hiszen dolgozott egész nap; Böske megfeji a teheneket, mire Csibe felkel. De az sem igaz, hogy pusztán a munka eredménye lenne a gazdagság, hiszen a szegény asszony férje is folyton dolgozik, még akkor sincs otthon, amikor a gyermeke megszületik. Csibének nem világos a falu működése, és a két világ, a pesti és a falusi egyébként is annyira idegen egymásnak, hogy szinte meg sem tudja érteni egyik a másikat. A lányok, bár már évek

óta nem találkoztak, örömmel ismerik fel egymást a vasútállomáson, de aztán azonnal megérzik a kölcsönös idegenséget: „Az első percben mindenik jól felismerte a másikat, de ahogy jobban belebámúltak egymás szemébe, mintha idegenek lettek volna.” (465.) A szavaik és fogalmaik is alig fordíthatóak le a másik nyelvére: Böskének tolmácsolni kell, amit az anyja mond, hiszen Csibe az „aómát” szóban nem ismeri fel az almát. A pesti lány nem tudja, mi az a köcsögfa és a véka, így szava sincs rájuk, a búzamezőt meg pászitnak nézi. Az pedig az olvasó számára lesz jelentésszerű, hogy Rózsikát (egyszer kiderül, hogy voltaképp így hívják) épp Csibének nevezik – falun mindenki eszik, sőt „hörböl”, így mintha ezt a Csibeként emlegetett lányt is elpusztíthatónak, prédának tekintenék, és fel akarnák falni. Még az is kiderül, hogy voltaképp a barátnője is átverte a pesti lányt: azért akarta, hogy már vasárnap megérkezzék, mert abban bízott, majd lefoglalja a szüleit egy lakodalmon, hogy ő a szerelmével, a segédjegyzővel találkozhasson titokban. De Csibét mégsem az keseríti el végképp, hogy ő szegény, még az sem, hogy sokat kell ennie, nem is az, hogy a vágyak tárgyává válik, miközben ő nem akarja sem a papot, sem a henteslegényt: akkor határozza el, hogy nem marad tovább, amikor a falu kíméletlenségével szembesül. Meglátja, amint egy pénz miatt feldühödött lány az utcán, egy „dagadt ház” előtt, megveri a saját apját. Ezt már a fővárosi, vékonyka, árva lány nem tudja elviselni: onnantól nem is tud enni, összecsomagol, az ebédnél pedig csak a saját könnyeit issza. Majd felül a vonatra, és visszautazik a „jó füstös, szomorú Budapestre” – már a jelzők is mutatják, Móricz úgy fordítja ki ebben az elbeszélésében a „falusi kislány Pesten” szűzsét, hogy a főváros-vidék kettősségből nem csinál egyszerű, könnyen értelmezhető ellentétet. Ahogy egész életében nem látta ezt az oppozíciót egyszerűen felfejthetőnek.

SZÁZ PÁL

VIRÁGIDŐ 2018

FELJEGYZÉSEK A ZÖLD FÜZETBŐL

I. KIKEL
[2018. ÁPRILIS 29.]

Amikor a *seherbe* költöztem, akkor hullott le az utolsó hó. Rögtön olvadni kezdett. A fényes napok előbb a déli fekvésű dombokat fosztották meg tőle, aztán Trebević lejtői is megadták magukat a melegnek.

Ferhát pasa dzsámijának boltíve előtt virágba borult a ciklámen tulipánfa.

A tavasz már ekkor beköszöntött az Aranyvölgyben. A *sehidek* sírján termett mogyorófabokor ágain lengette a szél sárga füzérét. Aztán a Miljacka menti füzek sárga hamvas barkái meghozták a tavasz első bátortalan illatát.

A virágzásba boruló rügyfakadás már Ilidžán ért, az első vadszilvák fehér *behárja* a zubogó zöld folyóvíz fölé nyúlt.

Mire beértem a városba, a Veliki Park háborús mementói előtt egy szarajevói rózsát körülölelő fiatal szakurák fodrozták rózsaszín virágjuk.

A sarki szakurák mögött lévő veterán mandulafa (*badem*) egyetlen megkésett rügyet hajtott.

A zsidótemetőben sárga mennyország kulcsa nyílt egy darab fejtetőcsont mellett.

Ukrstól Vaskrsig kivirultak a szilvafák Boszniában.

Amikor a Bentbašára mentem, a kökénybokrok tele voltak apró fehér virágukkal. Mire az aksam ezán alatt visszafelé indultam, már a Juharfák sárga virága illatozott.

Otthon még elcsíptem a cseresznyevirágzást, de nem maradtam soká.

Az ostrogoni bég udvarának végében a bástyák alatt, a Vízivárosban a sziklába kapaszkodó, tavaly kifagyott fügefa ekkor egyetlen rügyet hajtott. A fügefa nem virágzik, de ezt csak a nyáron tudtam meg Hercegovinában.

Aznap reggel, hogy a szél a fűre havazta a szirmait, indulnom kellett, estére pedig már Libeň kivágásra ítélt orgonáit (*šeřík*) szagolgattam. Másnap a magasabban lévő almafák is virágba borultak Petřín aljában.

Mire hazaértem, az orgona helyett már a dögszagú galagonya virágzott a Holt-Vágban. Öreganyám sírja fölé gyertyát tartottak a gesztenyefák. Öregapád kiskertjébe még ő ültette a gyöngyvirágot. A senkiföldjén szöszt virágzott az ezüstnyár.

II. ANTIVIRÁGIDŐ 2017
[2018. ÁPRILIS 30.]

Már a múlt évben is a virágzásért mentem, csak nyár vége lett, mire elindultam.

Az utolsó nyári napon indultam, s mire Žižkovra értem, ősz lett, a rövid-nadrágjaim ki sem hajtogattam.

Aztán lassan sárgulni kezdtek a lombok, Vyšehradon éppoly sokszínűen, mint a Luxembourg-kertben, megégette már őket a nyári nap, röpködtek végig az úton tréfás falevelek.

A Strahovi kolostor falán beveresedtek a repkénylevelek, előbb melírben, majd teljesen, s mire a kéziratokból felütöttem a fejem, már ködbeveszett a távolba nyúló város, s csak a tépett lombok látszottak a közelben.

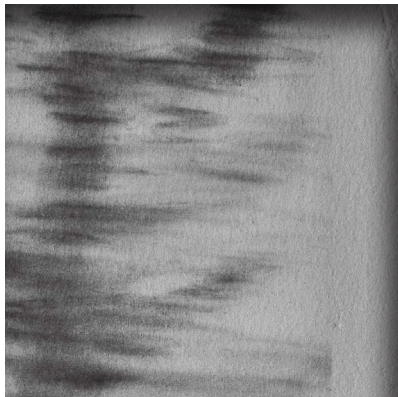
Aztán már egyre ritkultak Žižkov felett, lomhán hullott a lombok levele avart alakítva alul.

Libeňben a Kotlaskán egy elhagyott házikó elhanyagolt kiskertjében bordó és lila őszirózsák nyíltak, jött a mindenszentek.

Mire a fények városából visszatértem, már a landolásnál látszott, hogy mindent befedett a hó.

Az őszi más, az őszi összemosódik, mint az avar a zavaros pocso-lyákban. De már az őszi is a kikelet hajtja, ősszel indulunk, s tavaszi érünk célba. Kiöszülünk helyekből, beletavaszkodunk helyekbe. Megöszülünk helyeken, kitavaszkodunk helyekért.

A virágidő az őszi szemben szétbontható, az idő nyalábokra esik, akár a fény színekre. A virágidő meg van számlálva. Úgy hagyod ott rövidesen a virágzó helyeket, ahogy a virágzás hagy faképnél téged.

III.

[2018. MÁJUS 6.]

Visszatértem a *seherbe*. Mikor elmentem, tarkállottak a domboldalak, friss zöldek, fehér foltok, rózsaszínek, itt-ott sárgák, mint egy pointillista tájképen. Mostanra minden kiszöldült.

Mire ide értem, virágba borultak az akácok. Az illat az utcám elejétől a Daniel Ozmo utca Koševóra vezető út felőli végétől illatozott a Park felől az eljövendő kánikulából ízelítőt adó kora nyári nap alkonyán. A délutáni zápor illatával keveredett, s a konyha cigifüstös szagát is áttörve az asztaltól az ablakhoz kényszerített, s amint kitártam, megszólalt az éjszakai *ezán*, a *jacija*. Ilyenkor Maradon akácfaillat terjeng, ám itt ritka az akác (*bagrem*), akárcsak a fények városában, ahol egyedül a vincennes-i erdőben sétálva találkozhatunk vele. Ez nálunk is van, de a vidékiek, akik régóta élnek a városban, arra is rácsodálkoznak: jé, fű és zöld. Az akácvirág tiszta maradi egzotika, főleg, ha Szent Lajos szobránál szagoljuk.

A Parc Montsourisben a hűvös zápor után nyílt csak ki a jázminbokor, ugyanolyan, mint amit Maradon a kert alól a kiskertbe telepítettünk. Anyám virágairól küldött képei a *seherben* érnek, mire megkapom, a nárciszok le-száradtak, a tulipánok szirma hullik. A jázmin szagát azonban csak itt, a fények városában kaptam meg. S mit érdekel a többi ismeretlen, egzotikus növény virágzása a Parc Montsourisben! Felőlem meg is kékülhetnek Libán zöld cédrusai. A távoli otthon illata mégiscsak drágább volt. A *seherben* már virágba borult bodzafa várt Ali pasa dzsámija mögött, míg leszálltam a Centrottrans reptéri járatáról, transzba estem az illatától, *dobrodošli*. Mintha csak a ramazánt köszöntenénk.

III.

[2018. NOVEMBER 4.]

A Fehér Erőd alatti meredek lejtőn friss kakukkfűvet szedtem, május elseji séta, a mahalákban illatozott a rostonsült, az avlijákon grillpartik.

A hársak a parkban reggel és este is köszöntöttek, napokon át elkísértek indulásomkor s üdvözöltek érkezésemkor átható illatukkal.

Az azúr Pliva tavak partján a hűvösben páfrány sarjad. A páfrány nem virágzik, csak Keresztelő Szent János éjjelén. Lekéstük.

A szürke és barna Travnikban lila és rózsaszín volt a virágzás. Lila vadmályva virágzott az erőd alatt a domboldalba épített ház betonfalának árnyékában, és a köztéri szobor mellett a jugó éra bágyadt boldogságával rózsaszínt virágzott a rózsza.

A Trebevićről lejövet, amikor a bobbálya környékén bóklásztam, egy szép, lila orchidea-félét találtam. Levelét sötét foltok borították, mintha leopárd lett volna, nahát, így hívták az egyik csetnik csoportot.

Egy kora júniusi éjszakán a Čobanija dzsámi fehér nisánjára egy lila klematisz kúszott fel.

Lukavicán a betonból épített szürke, befejezetlen crkva körül margarétavirágok nyíltak a mezőn, s az égbe törő úrhajóra emlékeztető konstrukció ridegségével szemben zsenge volt, és zöld a föld.

A spliti lakótelep közepén lévő ószláv rotundára lila virágú futó bokor kúszott, valami délies neve volt.

Nar, így hívják a gránátalmát, Neumban láttam először a virágját, néhány gyümölcs már ért rajta.

Višegradon a smaragd Drina hús partján bíbor rózsák ágaskodtak peckesen, mögöttük a folyamaton átívelő török híd finom szamárhát boltívei, bíborak, akár a vér volt, amely a hídon folyt századokon át tegnapig.

Konjicban nem virágzott már semmi, a mecset tövében, a letört minaretje alatt, amelyet nem hoztak rendbe azóta, hogy lerombolták, már almák értek ringva az egykori *behárok*on.

Augusztus végén már csak az ördögszekér virágzott a Fehér Erőd alatti rom mellett, egykor galambposta volt a szirt csúcsán, a májusban még zsenyén virágzó árvalányhaj a völgy felé szállt. Aztán elgurultam én is.

Így ért véget a virágidő 2018-ban, így virágoztam el innét.

A krizantémok már a hazai sírokon virítottak.

SZÓMAGYARÁZAT

Behar – török jövevényszó, virágos ágat jelent.

Ezán – Ezan, müezin imára hívó szava.

Jacija – Az ötödik, s utolsó napi ima neve a jacija namaz.

seher – seher, várost jelentő török jövevényszóval gyakran nevezik meg Bosznia-Hercegovina fővárosát „seher Sarajevo”-nak. Az ottomán időkben központi város státuszát jelentette.

Sehid – šehid, szó szerint tanú, mártír értelemben. Az oszmán korban az iszlámért való harcban elhunytakat nevezték így. Manapság a kilencvenes évek polgárháborújának és népiirtásának áldozatul eső bosnyákokat is így nevezik. Dobrodošli – üdvözlő formula.

LAGZI, AKRIL, 60x90 cm

NYULAK, AKRIL, 60x70 cm

BENCSIK ORSOLYA

A TILTAKOZÓK ROVARHÁZA

AVAGY TÚLÉLHETŐ-E A VIDÉK, ÉS HA IGEN, MIKÉNT?

A téglalól, a megnyomorogtatott, nedves, fekete földből rajzottak elő a pincebogarak. Arra gondoltam, a fénytől indul el bennük a mozgás, a téglát felemelő gyerekkezem ad nekik életet. Sárból gyúrtam emberformákat, de mielőtt felébredtek volna, anyám elrángatott az árnyékos tuják alól, és megtiltotta a dédmamának, hogy saraskodjon velem. Pedig a sárebereknek főztem a levest a krumplibogarakból, a dédmama szerint minden évben ezek a kemény, csíkos hátú bogarak tarolták le a termést. Pusztulniuk kellett. Irtani kellett őket. És jöttek a zümmögő szárnyashangyak is, mint az *Óz, a nagy varázslóban* (apám zúgó, recsegő bakelitjéről) a szárnyas majmok, csak náluk nem egy gonosz Nyugati Boszorkány, de nem is a Történelem sípja indította be a rajzást. Kirepültek a bolyból, a porban nyüzsögtek a mama csodálatos rézvirágai (bordó, narancssárga, rózsaszín) között. A mama azt mondta, ha meglátom őket a kiskonyha tövében vagy a ház felé tüsténkedni a sárga, kikövezett úton, azon nyomban hozzam a hangyaport, és szórjam le őket. A padlásfeljáróban tartotta a kékkő és a meszes zsák mellett a mérget.

A rézgálicról az intézményes oktatástól függetlenül, a Spanyolnak becézett szerb forradalmárról, szabadságharcosról, Žikica Jovanovićról elnevezett földes utca (majd csak a nyolcvanas évek végén aszfaltozzák le) tanítónőinek szájhagyomány útján terjedő leckéit hallgatva már korán megtanultam, hogy veszélyes. Bár másképp gyilkos, mint a nyelv, a beszéd. Előttem (a gondtalan, nem eszmélő, csak játszadozó gyerek előtt) mesélték a borsót fejtő nagyasszonyok, hogy a Mancika (a nagyanyám) kereszttestvére (egy vénkisasszony az Orahovo, magyarul Zentagunaras közelében levő szálláson) szerelmi bánatában kékkövet ivott és belehalt. Később otthon anyám azt mondta, hogy ne higgyek a tanítóknak. Hogy a tanítók csak részigazságokat adnak át. Hogy ez csak egy pletyka.

A mama (egy Hajtman lány) 1950-ben tizenhét évesen szülei tanyájáról költözött be Topolyára, a kisvárosba, amit én módszeresen csak falunak hívok. Sokféle pora volt, akkor még nem tudtam, a világporral is kupec kedő Tolnai Ottó boltjából (online nagyáruházából, intermedialis és transzkulturális webshopjából) szerezte be őket. Becskei Margit később a kínai boltot is felfedezte magának, és bár nem olvasta a szűkös perspektívák és a bezártság ellen küzdő Aaron Blumm (Virág Gábor) kínai boltos rövidtörténeteit a *Csáth kocsit hajtból*, melyekben a bolton keresztül a faluba (Kishegyesbe) betör a nagyvilág, de Topolya elsőszámú autodidakta porászaként azt rögtön belátta, hogy a kínaiak nem a porokban, hanem a fröcsöntött műanyagban verhetetlenek.

A mamának nem voltak képzőművészeti ambíciói, mint Tolnainak vagy a már Lókúton tevékenykedő, exvajdasági Szajkó István festőnek. Nem a térséget, a vidéket szerette volna

a különböző materiák felhasználásával a művészet (a Kultúra) világtérképére felhelyezni, mégis komoly, ún. funkcionális kapcsolata volt a porokkal. És mindegyik anyagnak megvolt a maga kijelölt, jól ismert helye. A barna papírzsákokban tárolt lisztnek és cukornak például a padláson. Akkor még azt se tudtam, és a mama se mondta, hogy a szárnyashangyák hímei a párzás után elpusztulnak, csak a nőstények maradnak életben, igaz, elveszítik a szárnyaikat. Új helyet választva egyedül alapítanak családot, kezdetben egyedül építik az új bolyt, nem számíthatnak a férjekre. A nagypámra a Zentai úton. A kistemetővel szembeni házban, aminek helyrajzi számára (a kertjében egykor pompázó rézvirágokkal és az alattuk nászuk felé masírozó szárnyashangyákkal szemben) nem akarok emlékezni, mióta a házat a mamáék halála óta anyámék eladták.

A Bambi óvoda mindössze két sarokra volt a temetőtől. Amíg az óvónők a Ronhill cigarettaikat szívták (a rovinji dohánygyárból a topolyai vasútállomásnál levő trafikba is szállítottak ezekből a sötétké kárpontdobozokból), mi, gyerekek, tücsköket, szöcskéket fogtunk, és várakat építettünk nekik. Mert aki nagyokat tud ugrani, azt nem szabad bántani. Ez találtuk ki szabálynak. Éjszakánként, amíg aludtam, vidéki távugróink kiszöktek a törmelékek közül, mégis senkit nem zavart, hogy váraink eleve romokból, romokként épültek fel. Káposztalepkéket, nappali pávaszemet, közönséges tarkalepkét, fecskefarkú pillangót és boglárkalepkét is fogtunk, de amikor apám megtudta, a lepkefogás is, akárcsak a saraskodás, tiltólistára került. Apám arra kért, hogy szégyelljem magam. A kapuban álltam, a tenyeremben fekvő fakóindigó boglárkalepkéről még az óvodában letapogattam a hímport. Ujjaimmal önkéntelenül is halálra ítéltam. Nem tudtam, hogy némileg mégis közöm van a Tiltakozókhoz. A szektásokhoz. Azokhoz, akikről Mircea Cărtărescu ír a *Szolenoid* című regényében, és akiknek a *Nincstelenek* megíró Borbély Szilárd is imaginárius tagja lehetett, csak ő (ugyanúgy, ahogy mi) nem a halál ellen tiltakozott.

A nyolcvanas évek végén jártunk, Tito már régen meghalt. Kinyitottam a tenyeremet, de nem egy bogarat, hanem egy rovar, egy boglárkát tartottam benne. Utólag látom be, hogy bár mozgataim helytelenek voltak, de már akkor izgatott, hogyan tudok pusztán a létemmel (esetleg a tetteimmel) választ adni a szüntelenül felmerülő kérdésekre: Honnan ered a világban a sok boldogtalanság? Miért bántanak minket embertársaink? Hogyan viseljük el, hogy tele vagyunk gennyel és takonnyal, ürülékkel, izzadsággal, igazságtalansággal, zsarnoksággal, ideiglenességgel? Miért pusztítjuk el azt, aki nem a mi kutyánk kölyke? Miért lehetetlenítjük el azt, aki más, aki idegen? Miért gyanús a nem-otthonos, és miért tartjuk kártékonyak? Mit kezdünk a Történelemhamisítókkal? Mit kezdünk a halált pusztító hétköznapi eseményre redukálókkal? És nem utolsósorban: mit kezdünk a várossal, ami maga is a vidék?

Az apám által kért szégyen nem a vidék törvénye volt, habár később azt tapasztaltam, hogy a szégyen meghatározza a vidéket. A zsákutca utolsó, legbelső házának falán találtuk meg a nagy

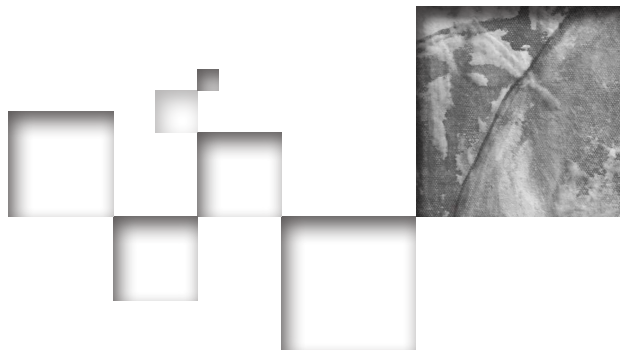

szarvasbogarat, az unokatestvérem, Anika csapta agyon. A kibuggyanó undorító nedv (a titokzatos lény) több ezer petét, meg nem született életet, életlehetőséget ölelt körbe. Nem éreztünk sem büntudatot, sem szégyent. Tettünket senki nem látta, csak mi tudtunk róla. Meg Csáth Géza kilencven évvel előttünk.

Undorodni a rovaroktól. Eltiporni őket, mert kártékonyak. Mert éhessé tesznek, eleszik előled a gabonát, a földben, a porban termő gumókat. A krumplit. A csicsókát. Felbontják, megzavarják a fennálló rendet, a saját házunk rendjét, miközben ezáltal is saját Történelmet és Kultúrát akarnak létrehozni. A felmenőktől és az utca nagyasszonyaitól (a pletyka világában mint egyedüli valóságban) ezt tanultuk, ezt szívtuk magunkba egy ideig.

A Vajdaság, az én gyűlölt vidékem gyerek- és kamaszkoromban végig tele volt rovarokkal, köztük pedig néhány specifikus, felejtethetetlen, a közeg, a vidék által pusztulásra ítélt bogárral, akiket a por és a provincializmus (a vidék szelleme, a törzsi agónia, a politika hazug színpada) mégsem tudott eltüntetni a föld (a gazdaság, a porta) felszínéről. Időbe telt, mire felfedeztem magamnak őket, pedig többségük – könyvbe mint borostyánkőbe zárva – ott volt anyám (előttem mindig nyitva álló) könyvekkel megpakolt szekrényén. A jugoszláviai (ma már vajdasági) magyar irodalom meglepően népes, terebélyes polcain. (Mellettük, mint valami hadállásban, ott sorakozott a magyarországi irodalom, fölöttük pedig a délszláv irodalom: Jovan Jovanović Zmaj, Miroslav Krleža, Ivo Andrić, Miloš Crnjanski, Danilo Kiš...) Megtanultam nézni, figyelni rájuk. Kibontani őket a borostyánkőből. Megérteni azokat a neszeket, zajokat, amiket ők okoztak. Fülelni a szárnyak zúgását, nézni, ahogy a kemény kitinpáncél alól előtűntek ezek a hártavékony, alig látható testrészek, majd a levegőbe emelték a testet.

Egy másfajta perspektívát mutattak meg: távolságot teremtettek, és nemcsak alulról nézve közvetítették a látványt, a porok (sőt a virágpor-világpor szikrázó, önbeporzó) világát, hanem felülről tekintettek le rá. Könyörtelenül leplezték le a vidéket, a csordaszellemet, a dilettantizmust, felzabálták a szülőföldet, és közben teremtettek, de reménytelenül vágyakoztak is. Elvágódtak messzi-messzi tájakra. Messzi-messzi missziókat végezni. Láttam, hogy ezek a bogarak, amikor éppen nem masíroznak, nem művészi aktivistáskodnak vagy nem a nagyvilágba akarnak kirajzani, akkor egy közös rovarházban álmodoznak. Élükön szépajjukkal, a Pécsről Szivácra emigrált, tüdőbeteg, a vidék,

a Bácska fojtogató porától fuldokló orvos-író és irodalomszervező Szenteleky Kornél-lal, akit Balázs Attila „egy nagyon furcsa kis vékony, kitinpáncélos, alapjában véve mimózaelkű, de ha kellett, csípni is tudó fura fiúbogárkának”¹ mutat be az *Isola Bellát* is tárgyaló regényes irodalomtörténet-írásában. Ez a – nehéz terhet, transzgenerációs vajdasági magyar írótraumát továbbadó/örökítő – Szentelekybogárka „örökké valami-féle szivárványos adriai szigetekre vágyódott, ám haláláig a disznósivalkodásos bácskai porban és porlepte akácosban kellett maradnia, és ebből a poros-ragacsos, önnön termékenyítette bácskai anyagból megalkotta a vajdasági helyi színek ellentmondásos elméletét.”²

Ahhoz, hogy belássak a rovarházba (nem elefántcsonttorony), előbb-utóbb le kellett térnem a sárga, kikövezett útról. Ebben anyám könyvespolcainak (és rajtuk a rejtőzködő, tiltakozó rovaroknak) a felfedezése segített. Egy, csak a nevében közönséges, egyébként Tolnai Ottóként anyakönyvezett földibolhával (*Phyllotreta cruciferae*) való találkozás. Rögtön megértettem, kiváló növényismerőként egyedül a keresztesvirágúakat (karfiolt, brokkolit, káposztát, tormát, rukkolát, tarló-répát, őszi-repcét) pusztítja, a bennük rejlő glükozinulát vonzza, ami végül értékes mustárolajra bomlik a sejtjeiben. A *piciny bogarait* rovarversekben egybekötöző Ladányi István önmaga rovarságát sokáig előttem is jól titkolta, de ma már tudom, benne egy méh (*Apis mellifera*) él. A szerelmes énekeskabóca (*Cicadidae*) hol Juhász Erzsébetként, hol Énekes Krisztinaként mutatta meg előttem magát. A poloskát (*Heteroptera*) Aaron Blumm Klárájának, Bogárkájának, a hétpettyes katicabogarat (*Coccinella septempunctata*) Bicskei Gabriella Mandel Júliájának neveztem el. A sok repülő, lebegő nősténybogár azt se tudta, hol él: a valóságban vagy a fikcióban, ébren van-e, vagy álmodik.

De minek ennyit olvasni?, kérdezte tőlem nonsztop az utca, a nagyasszonyok kórusa. *Agylágyulást kapsz a sok olvasástól!*, *Tönkreteszed a szemed!*, *Megvakuszl!*, *Ha a magad feje után kóbászolsz, elkanászosodsz!*, mondták. És miközben vonzott a boltok kavaládja, a sokféleség, választék iránt nyitott Mancsi mama (anyám anyja) háza tája, a kert és az otthon, örökké mégsem pihenhettem a rézvirágokat figyelve, a szárnyashangyáknak a kiskonyha vagy ház elleni invázióját várva. Hiába vitt a mama a templomba is magával, hiába mutatta meg nekem a *Szentírást* (benne a felmenőim nevével, születési

1 BALÁZS Attila, *A déli végekről – regényes irodalomtörténet*, Bp.–Újvidék, Kortárs–Forum, 2024, 153.

2 Uo.

és halálozási dátumával), az én Bibliám a rovarok és bogarak zúgásai, zümmögései meg Radomir Konstantinovič *A vidék fi-lozófája* lett. Utána pedig jött is az átalakulás!

Ha nem kérdezték, én akkor is elmondom, hogy a minden-evő bogarak alrendjének kozmopolita családjába tartozom. Nem vagyok aranyos rózsabogár (*Cetonia aurata*), mint ahogy a Komoly Párkapcsolatom esténként, szállítmányozói munká-jából hazatérve hív. Fekete és fényes vagyok, oldalam kékesen és zöldesen csillog. Első pár lábam gereblyeszerűen recézett, és a trágya ki- és elásására szolgál. Csápjaim utolsó ízeinek szét-nyitása a trágyakeresés során növeli a szagingerekre érzékeny felületemet. Emigráns vagyok, aki, mióta elhagyta egykori vi-dékét és Szegedre költözött, már nemcsak a Vajdaság, hanem Magyarország óriási trágyagolyóbisát is görgeti. Elülső lábaim-mal hátrafelé haladok, hátsó lábaimmal tolok. A golyót a földbe vajt járatokon keresztül végül eljuttatom a 29 négyzetméteres odúmba. A trágyát elfogyasztva a talaj minőségét javítom. Por-hanyósítás közben pedig a mamára gondolok, aki 1950-ben, amikor beköltözött a tanyáról, nem sejtette, hogy a Tiltakozók rovarházának egyszer majd egy nagy ganajtúró bogár (*Geot-rupes stercorarius*) is a tagja lesz. Egy bogárka, akinek nevét és születési dátumát anno a családi lajstrom egyik elemeként a mama Bibliájának gyűrött szennycímoldalára írta.

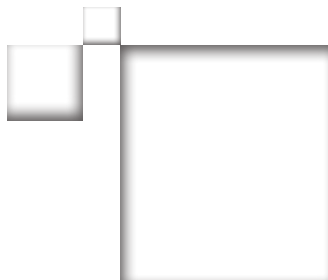
A FALU ÁLARCA

RÉSZLET EGY KÉSZÜLŐ REGÉNYBŐL

A családom egyszerű parasztcsalád volt, az a pár generáció, ameddig vissza tudtak emlékezni a nagyszüleim, mind földműves volt vagy pásztor, eltekintve persze a Sándor-vonal zsidó legendájától, amiről nagyapám beszélt olykor, mikor már három pohárnál többet ivott. Volt egy időszak, amikor teával itta a bort, szódavíz helyett hideg teát töltött bele, azt mondta, így az igazi, vagy tisztán. Sosem kóstoltam meg, csak bólogattam.

Ha lett volna jelmondata a családomnak, mint hogy nem volt, akkor az alighanem az lett volna, hogy semmi közünk hozzá, ennek az összes létező variánsával, azaz édesapám mondja, amikor valaki más földjéről van szó, hogy semmi közöm hozzá, édesapám vagy édesanyám mondja nekem, amikor nem értem, hogy miért van a Forczek-gyerekek már biciklije, hogy semmi közöd hozzá, édesapám vagy édesanyám mondja a szomszédról, aki szerintük valamibe beleugatott, hogy különben is, semmi köze hozzá, édesapám vagy édesanyám mondja, amikor arról kerül szó, hogy a Tóth Ferkó már megint részegen tántorgott a tápbolt előtt, vagy hogy a Benkó elesett egy november végi estén, mikor már szokatlanul kemény hidegek voltak és megfagyott, vagy hogy a Varga Józsi, a gondnok a művelődési házban az új, szentlászlai takarítónővel összefeküdt, munkaidőben, és az asszony elköltözött tőle, erre, hogy semmi közünk hozzá, édesapám vagy édesanyám mondja nekem meg öcsémnek, amikor mondjuk, hogy voltunk át a Nagy Pistáéknál, és a Pista apja, az öreg Pista lekevert az anyjának egy mocskosnagy pofont, és láttuk, és megfagyott a levegő, és a Joli néni kiment utána az udvarra, nem sírt, csak fogta az arcát és sé tált, és el sem köszönt tőlünk, erre, hogy semmi közötök hozzá, vagy amikor édesapám mondja, hogy bassza meg ez a sok szemétláda ott fent, nem hagynak élni, semmi közük hozzá.

Ez az önfelmentő, felelősségelhárító és ugyanakkor távolságtartó mondat, ez nem hagyott nyugodni, ezerszer hallottam, ne bolygasd, kerüld el, maradj veszteg, nincs vele dolgod, nem a te ügyed, ezt mind-mind jelentette, és engem idegesített, felbuzgott bennem a vér, hogy miért, miért nem, akarom, hogy közöm legyen hozzá, közöm van hozzá, tök mindegy, mi az, akkor is, ha azt állítjátok, hogy nem, mindenhez közöm van, mert minden velem és körülöttem történik, látom, látom, mindent látok a szememmel, hallok a fülemmel, tehát közöm van hozzá, akkor is közöm van hozzá, mindenhez közöm van, közöm van az összes részeghez, aki a sárgafalú Taknyos kocsmából nem tud hazamenni, s az árokparton fekszik, majd eltemetjük, mint szegény susztert, akinél már nem tudta senki, hogyan volt ok és okozat, azaz azért itta-e halálra magát, mert nem volt már munkája, vagy azért nem volt már munkája, mert alkoholista volt, emlékszem, ahogy feküdt ott a Táncsics utca sarkán, a füves árokban, mert már nem tudott hazamenni, vele szemben pedig, az utca túloldalán egy bajuszos, göndör hajú cigány feküdt, ő is az árokban, ugyanolyan tekintetű volt, az alkohol köde, opálos levegője gomolygott a szemükben, nem lehe-

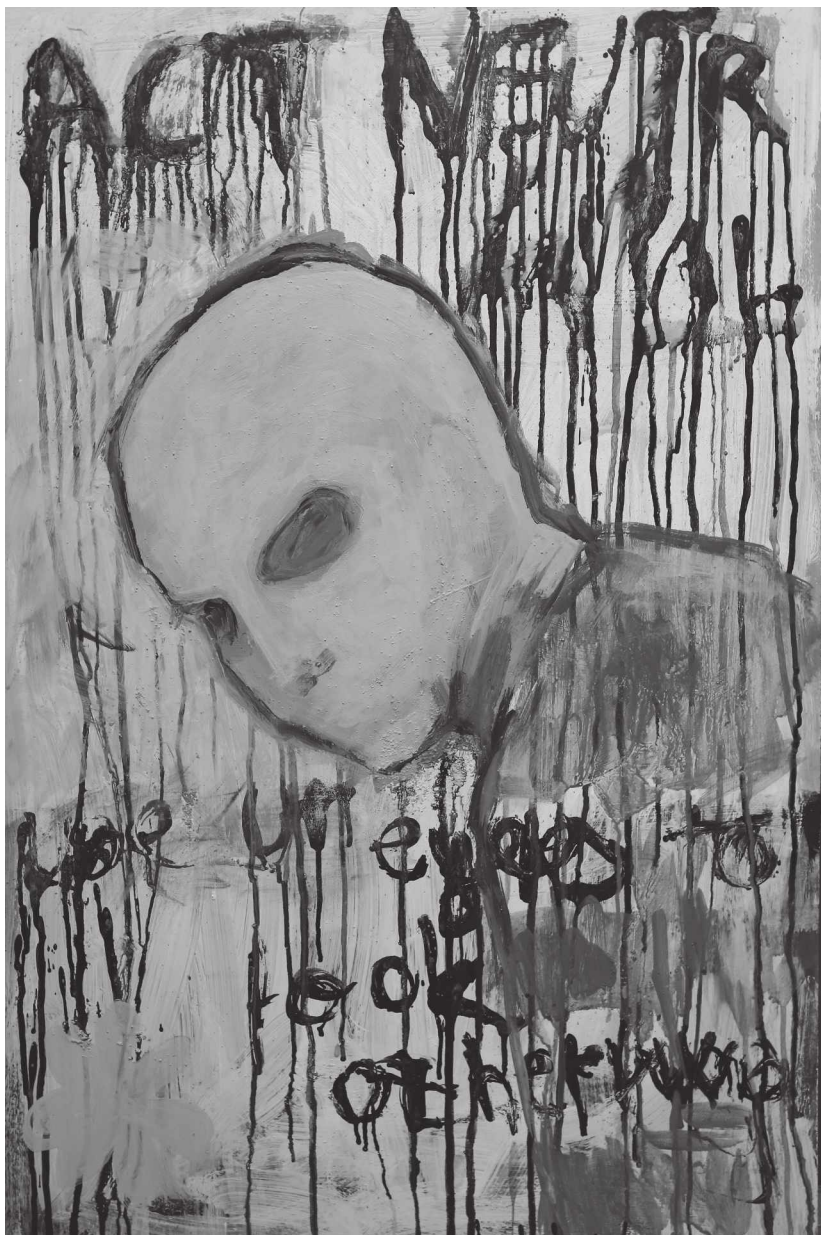
tett rajta átlátni, de különben a suszter nem úgy feküdt ott, mint aki részeg, hanem úgy, mintha hanyagul ledőlt volna, keresztbe vetett lábbal, egyik karját a feje alá csúsztatva, s így feküdt ott, és mosolygott az utca túloldalára, ahol a cigány feküdt, és ahogy ez a két férfi ott volt ledőlve, senki sem gondolta volna, hogy részegek, s ha mégis, hát holmi csodálatos képektől, azok úgy feküdtek ott, mint ahogy a pásztorok feküdhetnek, mikor megjelent nekik az angyal, és hírül adta, hogy Betlehemben megszületett az Isten fia. Emlékszem a suszter műhelyére, az egyébként tágas, de a cipőfelsőrészektől, sámfáktól, bőrdaraboktól, áraktól és egyéb, mindenféle szerszámoktól már egészen zsúfolt, kuckószerű, megközelíthetetlen lyukra, a kopott, zöld hokedlire, amin üldögélt, mint Rodin gondolkodója, kopaszodó fejének tetején, mint egy szerzetesén, megcsillant a koszos villanykörte gyér fénye, valahonnan, egy polc mélyéről, poros kartondobozhegyek völgyeiből kirángatott egy centit, s méregette a lábam, álltam zokniban a szutykos kövön, és szakszerűen méreteket vett szakadatlanul, s egy tömzsi ácsceruzával körmölte egy sárga, ázott, szamárfüles noteszbe, s amikor a temetésen álltam és tették az urnáját az apró márványtokba, arra gondoltam, hogy vajon a sok sámfát, talpat vitte-e magával, elégették-e vele vajon. Közöm van az autóbalesethez a beláthatatlan kanyarban a Takács kocsmánál, amikor a benzinkutas kamion letarolta a László gyerek kettes Golfját, közöm van a vándorcirkuszosokhoz, akik az iskola melletti parkban vertek tanyát félévente, s ahonnan egyszer kiszökött egy majom, és megcsöcsörészte, majd felpofozta a Butykosos Terit, amikor éppen már zárta be a postát.

Édesanyám, ha valakiből információt akart kiszedni, mint egy titokdobozból, kulcsként is használta ezt a formulát, de ehhez kellett még egy apró módosítás, a fordulat, a „különben” hozzátetele, számtalanszor hallottam, hogy jó, hát nem tudom, mi lett a Ferivel, Manyikám, nem akarok én itt izélni, különben semmi közöm hozzá, mire Manyi egyből mondta, hogy hát nincs abban semmi titok, elment Hollandba a kurvájával. Később egyébként a Manyi is utánament, módszeresen csinálta, mert egy időben mifelénk divat volt a holland és a német nyugdíjasok körében, hogy tanyákat vásároljanak a határban, felújítsák, igazi kis önmagukért való mézeskalács-házakká alakítsák ezeket a valaha funkcióval bíró, nyomorult vagy épp tehetősebb családoknak hajlékot nyújtó, birtokot felügyelő, a földekre való eljutást szolgáló, azokhoz tapadó házakat és istállókat és csűröket, az omladozó sárga és fehér vakolat, a ferde falak mind kiegyenesedtek, kicsattanó téglaberakások bőrt kaptak, a tengerként hullámozó, roskatag tető mind vízszintre egyenesedett, kisimult és elnyugodott, piros, friss és ropogós cserepeket kapott, a betört üvegtáblák műanyag nyílászárókká alakultak, a baromfiudvar helyén gyeppel sarjadt, helyre virágok, dézsák, fürdőszoba, indukciós főzőlapos konyha, cirkófűtés télre, és a Manyi ezeknek valóságos elhivatott gondnoka lett, terjedt a majsai gyógyfürdőből kiázott, bűdös, termálszagú, friss testtel, különben

hófehér, de ilyenkor pecsenyére égett bőrrrel idáig vánszorgó vénemberek és vénasszonyok között, hogy Szánk, kérésém Mányi, s akkor megtalálták Manyit, aki takarította, felügyelte ezeket a házakat ősztől tavaszig, amíg vissza nem tértek a nyugat-európai rendszámú, mindig eggyel újabb autók a dűlőutakra. Zsebből vették meg ezeket a tanyákat, aminek mind neve volt, általában a család után, amelyik lakott benne, Segesvári-tanya, Somogyi-tanya, Pál-tanya, s ezután nem lett belőlük mondjuk Fullkrüg-tanya vagy Schmidt-tanya vagy Schwarzer-tanya, hanem Segesvári-tanya maradt, csak most németek laktak benne, meg hollandok, szarért-húgyért vették meg, ahogyan édesapám mondta, s akármilyen mézeskalácsházak is lettek, csak azt konstatáltuk a földek felé tartva, hogy szépen megcsinálták, ja, garázs lett a disznóólból, oda állnak a Passattal, és csak egyszer fordult elő, hogy valaki részesülni akart ebből, a csirketelepen dolgozó Kun Jani, nem idevalósi volt, baltával agyonütött egy németet, és beledobta az udvari kútba, mert azt hitte, eurókötegeket talál a Mucsi-tanyában, de nem talált semmit, végül elvitte a mikrót meg egy fél karton búzasört, és aztán életfogytiglanit kapott. S aztán egyszer csak a Manyi eltűnt, az egyik családnak annyira tetszett, hogy milyen talpraesett, megbízható asszony, s aztán el is gagyog velük, mert mégiscsak ragadt rá némi nyelvtudás, hogy szerették volna elvinni magukkal valahová Bajorországba, Münchenbe, de az nem volt jó, mert a Feri Groningenbe ment. Úgyhogy várt még a Manyi, amíg nem jött egy holland asszony, az egyedül volt, és nem ment haza a nyár után sem, csak karácsonyra, meglátogatni a tenger által folyton fenyegetett, lapos és kicsi országukban maradt, elvált lányát, akkor elment vele a nagy útra, és nem mondta ezt senkinek, csak édesanyámnak, hogy megyek, Évikém, és kinyírom a Ferit meg a holland kurváját. Karácsonykor, gondolta édesanyám, menjél, mondta édesanyám, semmi közöm hozzá.

Életem egyik legnagyobb szülői nyaklevesét is ennek a mondatnak köszönhettem. Édesanyámtól kaptam, amikor egy szomszédbeli játszásból hazaértem egy nyári estén, és szokás szerint apróra ki lettem kérdezve, hogy mit csináltunk, mit játszottunk, a Jóska bácsi otthon volt-e, a Klári néni mivel foglalkozott, láttál-e valami érdekeset a lakásban, és így tovább, mire felöltött bennem ez a csodálatos mondat, és anyám első kérdésére csípőből azt feleltem, hogy semmi közöd hozzá.

Soha édesanyámat annyira felindultnak nem láttam, elüvöltötte magát, hogy mit beszélsz te, hát hogy beszélsz te velem, és akkorát sózott a fejemre, hogy az agyvelőm úgy verődött össze a koponyámban, mint mikor kosárlabdát állítunk meg hirtelen földközelsben, s az egy nagyon gyors sorozatot pattog, szinte vibrál a nyugópontig.

ACT NEUTRAL, AKRIL, 60x90 cm

SZALAY ZOLTÁN

DZERE JANÓ

Dzere Janót én már csak egy töpörödött, néma öregemberként ismertem, pedig fiatalabb korában állítólag életvidám, bohókás gyerek volt. Büszke sarja volt a Dzerék családjának, akik nemzedékek óta poshadt vizet ittak, amitől nagy tokájuk nőtt, és visszafejlődött az agyuk. Nehezen beszéltek, és jobbára vizenyős tekintettel bámultak csak bele a nagyvilágba, amelyhez nem tudtak sokat hozzátenni. Mégsem keseredtek el, mert nem jutott eszükbé, hogy ez másként is lehetne. Mások úgy mondták, alantas munkákat végeztek: szart lapátoltak, gödröket ástak, csákányoztak az út mentén, szemetet szedtek, tűzifát pakoltak, vagyis állandóan sügyig gázoltak a dzsuvában, a porban, a salakban. Amikor mégsem, akkor azt csinálták, amit a legjobban élveztek: szórakoztatták az embereket. Dzere Janó gyerekkorában a szüleivel együtt minden este fellépett a kocsmában, és akik erre emlékeztek, úgy tartották, ezeknek az esteknek a műsorát még évszázadokkal korábban találták ki, és azóta öröklődött nemzedékről nemzedékre.

A műsor lényege az volt, hogy Dzere Janó elbotlik, végigbukfencezik a kocsmágytermen, részegét játszik, nekimegy a falnak, magával sodorja a berendezést, szédeleg, belegabalyodik a saját lábába, támolyog, és újra meg újra elesik. Nem volt szövege, ez egy afféle pantomim-előadás volt, viszont szigorú szabályai voltak, azaz néhány másodpercenként újabb balesetnek kellett következnie, hogy a fellépő fenntartsa a közönség figyelmét.

Az előadások után Dzere Janót és családját jó alaposan leitatták, annyira, hogy a kocsmáros hagyta, hogy reggelig durmoljanak a kialudt kályha mellett, az asztalra csurgatva a nyálukat. A pénzből, amit Dzere Janó apjának a sapkájába összegyűjtöttek, a kocsmáros levonta a sápját, és Dzerének csak néhány fitying maradt, de őket ez egyáltalán nem zavarta.

Az öreg Dzere Janó büszkén dadogta, hogy a Cseplint is ugyanez a műsor tette világhírvé, és hogy az ő fiát egyszer még felfedezik, és híresebb lesz a Latabárnál.

És is a műsor része volt, és a kocsmágyterpe jóízűen röhögött az öreg Dzere Janón. Ő szokta beinvitálni a közönséget a kocsmába a műsor előtt, a bejáratnál állt, és a sapkájával terelgette befelé a népeket, miközben idegesen ismételte: Dzere te is, dzere te is! Innen kapta a nevét a család.

Akik még jól ismerték az öreg Dzeréeket, azt is mondogatták, hogy azelőtt sokkal több ilyen nyomorult élt errefelé, akik poshadt vizet ittak, és egymás között házassodtak. Úgy bagoztak a düledező, döngölt padlós sárkunyhóikban, mint az üregi nyulak, hörögték a kocsmaveteránjai. Az ilyeneket hívták gónóknak azelőtt, és aki gónó volt, annak a gyereke is gónó lett, mert már az anyja hasában megnőtt a tokája. Már a magzat is gónó volt, ahogy

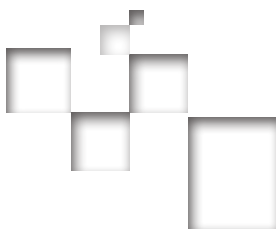

a szülei. A nagy golyva kiszorította a fejből az értelmet, állították, régi orvosokra hivatkozva, akik már évszázadokkal ezelőtt tanulmányozták ezen a környéken a dilinyósokat.

Dzere Janónak mindkét szülője gónó volt, és állítólag közeli rokonok is voltak, talán unokatestvérek, mások szerint édestestvérek. Azért lett a gyerekük még debilebb, mondták, mert vérfertőzés gyümölcse. Dzere Janót a maguk módján szerették a kocsmában: amikor épp nem röhögtek rajta, akkor máshogy használták a dühük kitöltésére, pofozták és rugdalták, amit ő többnyire némán tűrt. Olyan is volt, hogy fizettek neki néhány felest, mielőtt verni kezdték, nehogy nyafogjon nekik, mert azt nem szerették. Úgy tudott sírni, mint egy kisbaba, és ettől még ezeknek a morcos piásoknak is összefacsarodott a kőkemény szíve.

Dzere Janó sokáig a falu szélén lakott egy félig összedőlt viskóban, ahonnan a szülei halála után kiköltöztették, és valaki rátette a kezét a telekre. A szülei egymás után haltak meg: az apját egy reggel kihűlve találták meg a kocsmakapu mellett a sárban, mire az anyjának, akinek addig semmi baja nem volt, pár nap múlva megállt a szíve. Dzere Janó egy darabig még fellépett a kocsmában, és még sokkal több pénzt adtak neki, mint addig, mert megsajnálták őt a szülei halála miatt. Közben mindenféle alakok bukkantak fel a faluban, akik kiszemelték maguknak Dzere Janót, és azt ígérték neki, gazdaggá teszik. Vastag arany nyakláncuk és hangosan dübörgő nyugati autók voltak ezeknek a fiatalembereknek, és a helyiek óvták tőlük Dzere Janót, de ő nem tudott nemet mondani. Igent se nagyon, de ez az idegeneket nem zavarta különösebben. Elég volt, hogy le tudta írni a nevét, amire nagyon büszke volt, mert kijárta annak idején az első néhány osztályt. Nem is vagy te olyan hülye, lapogatták meg új üzlettársai, és sorban dugdosták elé a papirosaikat. Cégtulajdonost csináltak belőle, és azt ígérték neki, ha beindul az üzlet, dőlni fog a lé, és egy hatalmas villát vehet magának Pozsonyban, ahol reggeltől estig luxuskurvák fogják kényeztetni. Dzere Janó vigyorgott, bólogatott, és mindent aláírt, új barátai pedig drága italokat rendeltek neki, és az önkívületig itatták. Aztán egyszer csak az üzlettársak elmaradtak, és Dzere Janó házában egy reggel leparkolt egy rendőrautó. Bilincsben vitték el, és nem is látták őt a faluban évekig.

Amikor visszatért, alig ismerték meg a helyiek. Annyira lefogyott, hogy a tokája is alig látszott, és a beesett arcáról eltűnt a régi vigyor. Beült a kocsmába, ivott egész estig, és nem akart távozni zárórakor. A kocsmáros végül megengedte neki, hogy ott aludjon egy karosszékben a kihűlt kályha mellett.

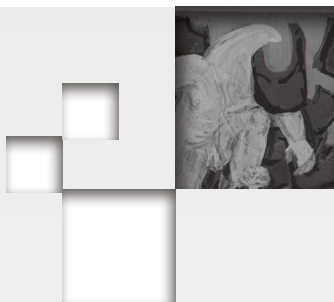

Másnap elfogyott a pénze, és a kocsmáros kirakta a szűrét. A sarat bámulva kóválygott a faluban, amíg a polgármester össze nem szedte, és ideiglenesen el nem helyezte a községháza pincéjében. Akkortól a falunak lapátolta a szart, és tologatta a szeméttel teli talicskákat. A polgármester megpályázott egy támogatási programot, ami fogyatékosok alkalmazását segítette, és ebből Dzere Janónak jutott némi meleg étel és olcsó bor. Megint járhatott a kocsmába, de már soha nem lépett fel. Láttuk néha végigcsoszogni a falun, és hallottuk, ahogy az orra alatt morog. Akik régen ismerték, azt állították, már jobban beszél, mint fiatalabb korában, mintha benőtt volna a feje lágya. Azt mondogatta, régen olyan volt, mint Cseplin, de ma már senki nem kíváncsi rá. Ma már senki nem becsüli meg a debileket. Egész napokat elüldögélt a kocsmában a tévét bámulva, egyetlen fröccs mellett. Amikor jobban beivott, állítólag kérdezgette a férfiakat, nem akarnak-e verekedni, de azok csak legyintettek. Sem sírni, sem nevetni nem látta már senki.

A kisebb gyerekeket azzal szokták ijesztgetni, hogy ha nem fognak jól viselkedni, elviszi őket a Dzere Janó. Azt mondták, akkora ereje van, mint egy oroszlának, mert az ilyen gyagyásokat nagy testi erővel áldja meg a természet. Az erejükben adja vissza azt, amit szellemiekben elvett tőlük. A gyerekek tényleg tartottak tőle, csak messziről röhögtek rajta és mutogattak rá. Amikor ezt észrevette, először egy kicsit összezavarodott, aztán felélénkült, és úgy tett, mintha rájuk akarna ijeszteni, hadonászott és hörgött, amire a gyerekek szétszéledtek. Ez volt az utolsó szórakozása.

Végül aztán ez is elmaradt, mert valamiért illetlenné vált Dzere Janóval ijesztgetni a gyerekeket. Csak egy üres váz maradt belőle, aki fel-felbukkant még a községháza és a kocsmák közötti útszakaszon, de már senki nem figyelt oda rá. Apróné a suliban arról beszélt, ez egy szerencsétlen ember, akinek együttérzés jár, nem gúny. Anyám azt mondta, csináljak úgy, mintha észre sem venném, és akkor nem kell tőle tartanom. Pedig soha nem mondtam neki, hogy tartanék tőle.

N. TÓTH ANIKÓ

FALUNAP

Anya megjön a fodrástól, és szörnyülködik, hogy még ágyban vagyok. Csak az egyik szemem nyitom, azt is csak résnyire, hogy lássam, mit csinál. Sejtettem volna. Kirángatja a szekrényből a ruháimat, azokat, amiket utálok. Ünneplő! Már a szót is utálok. Mielőtt engem is kirángatna a takaróm alól, inkább magamtól felkelek. A fürdőszobáig sikerül kinyitnom a másik szemem. Látom, hogy a hajammal sokat kell vacakolni. Elpazarolom az összes zselét. De megéri. Szépen ágaskodnak a tincsek, kicsit oldalra igazgatva, és a kiborotvált két csík is remekül mutat a fülem fölött. Anya már harmadszor szól, hogy indulás. Az inget harmadszorra sikerül jól gombolnom.

A kórusra megyek. A csigalépcső miatt. Szeretem, ahogy kanyarog a pókhálók között. Meg azért is, mert a férfiak mind oda kapaszkodnak. Az öregek meg a nem annyira öregek is. Recseg a csigalépcső az ünneplő cipők és pocakok alatt. A fehér inggallér alá patakok csurognak a halántékokról és a szőrös fülek mögül. Rákönyöklök a mellvédre. Mellvéd. Milyen hülye szó. Ágaskodnom kell egy kicsit, hogy könyökölhessek. De most már legalább felérem. Innen mindent pompásan látok. A padok tele vannak mindenféle formájú fejekkel. Egy padba hat fej fér. Az egyikbe épp betolakszik egy hetedik. Kontyos. A többi hat biztos nagyon örül. Az első padban gyerekfejek. Főleg lányok. Jázmin is ott van, szétengedett és begöndörített hajjal. Templomszag van. A köhögés visszhangzik. A sekrestyéből Terike néni ki-be járkal, anya szerint divatbemutatózik. Rajta is ünneplő, térdel, forog, hajlong, rendezkedik, hogy jól látsszon a ruha minden oldalról. Végre kezdődik. Bence meglóbálja a csengettyűt. Jázmin az első padban már jó előre befogja a fülét. Gyuluska bácsi szétterpeszti az ujjait az orgona billentyűin. Némelyik ujjá olyan vastag, hogy egyszerre két billentyűt nyom le. Akkor én is legszívesebben befognám a fülem. Előredől, mert mindig elfelejti, hogyan kezdődik az ének. Óriási orra majdnem felszántja a kottáskönyvet. Amikor már biztos a dolgában, megnyugodva hátrahajtja a fejét. A nyakán hátul a bőr harmonikázik. Torkából öblös, kanyargós dallam tör föl, szétrezeg az oltárig.

Ledobálom magamról az ünneplőt. Az egyik gombnak sikerül leszakadnia az ingemről. Nincs időm megkeresni. A menő pólómat kapom magamra, rövidgatyót, a cipős polcnál egy kicsit totózárok, ahogy anya mondaná. Végül nem az ünneplőt veszem, pedig az a menőbb.

Az ugrálóvárnál sokan vannak, mire odaérek. Egy szőke kissrác toporzékol, mert nem engedik fel. Szisza, a szomszéd lány, aki már majdnem felnőtt, legalábbis úgy sminkeli magát, méri az időt, és számolja az ugrálókat. Amikor letelik az öt perc, mindenkit leparancsol, hogy jöhessenek az újak. A szőke kissrác abbahagyja az üvöltést, mászik ezerrel, az anyja alig bírja leszedni róla a cipőjét. A nagy nyüzsgésben én már nemigen férek a létszámba, de Szisza int, hogy menjek csak nyugodtan. Úgyis mindenkit megelőzők. Egykettőre felkapaszkodom a légvár tetejébe. Lecsusszanok, mint a pinty, vagy inkább mint a csuszka, de már újra fent vagyok, nekem kétszer sikerül, míg a legtöbbnek egyszer. A szőke kissrác újra bög, csak a feléig jut, nagyok a hullámok a sárga tengeren, összevissza hánykolódik. Megsajnálom, pedig nagyon idegesítő. Elkapom a karját, vonzsolom fölfelé. Erre az anyja kezd visítani, hogy hagyjam békén a fiacskáját, és azonnal gyere le, Kevinke. A gyerek pislog, tisztára össze van zavarodva, de én rákacsintok, ne adja fel. A csúzda tetején elsápad, a szája sírásra görbül, kapaszkodna a piros toronyba, de lenyomom, nincs ideje meglepődni se, fogom a kezét, együtt csúszunk, együtt rikoltunk! Amikor leérünk, biztatón rámosolygok. Kevinke hálás, de már jön a szörnyeteg anyja, hisztizik, magához inti a kissrácot, aki még fel sem ocsúdott az örömből, ráerőszakolja a cipőjét, aztán elcibálja. Kevinke újra trombitál, sokáig és messziről is hallatszik. Én még jó párszor nekilódulok az ugrálóvár kék falának. Szisza nekem tovább engedi. Imádok csúszni. Kicsit elhomályosodik minden, összekeszerődik a kék, a piros, a sárga, mintha egy másik világban lennék. De aztán megunom. Túl sok a kisgyerek, hemzsegek, idegesítenek. Az utolsó lecsúszásnál kicsit tovább heverek lent. Jázmin integet a csúcsról. Eléggé fél, amint meglátja a sárgán örvénylő mélységet. Óvatosan leül, megfontoltan indul, de aztán elveszíti az uralmat a gyorsulás fölött. Lába a magasban. Egykettőre leér. Látom a bugyiját. Pöttyös.

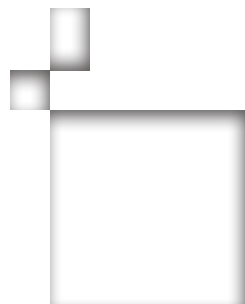
A fák alatt sorakoznak a bográcsok. Kisebbek, nagyobbak, van katlan is. Mindegyik körül sok az ember. Van, aki a tüzet piszkálja, van, aki kavargat, van, aki húst nyiszitál, van, aki krumplit pucol, van, aki paradicsomot aprít, táncolnak a kések, koppannak a vágódeszkák, van, aki viccet mesél, van, aki okoskodik, van, aki stampedlit emelget. Mindenki roppant szorgalmas. Az egyik hatalmas bogrács fölött Helka néni lelkendezik. Jaj, de guszt! Hú, de fincsa! Mennyei manna! Fenséges! Elsőrendű! Fejedelmi! Micsoda ínycsiklandozó illatok! Ilyeneket is csak Helka néni mondhat. Mindig mindent úgy mond, ahogy senki más. Mert ő nem csak az iskolában tanít. Hanem az utcán, a boltban, a postán, a temetőben, a focipályán, az autóbuszban. Szerintem még álmában is. Még hogy ínycsiklandozó! Az én ínyemet

bizony nem csiklandozza itt semmi. Inkább csípi a szemem a füst, és amikor odakapódik a hagyma, az orrom teljesen összefacsarodik. Szemcsípő szagok, orrcsavargató bűzök. Ma aligha fogok ebédelni.

Lassan cserélni kell a hordót. Okés, máris jövök. Tessék. Köszönöm. Várjon, itt a visszajáró. Hagyd csak. Kösz. Magának mi lesz? Három nagy? Szia, kijöttetek? Ki, de nem maradunk soká, a kicsit nemsokára le kell tenni aludni, már elég nyűgös. Hogy bírjátok ebben a forróságban? Itt az árnyékban még csak-csak. Délután rosszabb lesz. Mennyi? Három hatvan. Nesze. Köszönöm. Mit adhatok? Szilvórium van? Csak az van, ami ki van írva. Akkor az mi ott a hűtőben? Erre tetszik gondolni? Arra. Az nem szilvórium? Nem. Akkor adj belőle. De nem szilvórium. Mondtam már, hogy azt adj. Mennyit? Két decit. Egy pohárba. Egy pohárba? Mi van, süket vagy? Apóka, csak kulturáltan. Nem jó a hangnem. Csába, te meg mit avatkozol? Pofád befogod. Én nem szolgálnám ki. Nem mondtam még, hogy pofád lapos? Ez beteg. Beteg az öreganyád valaga. Tessék, itt a piája. Négy hús. Írd a többihez. Milyen többihez? Nem is láttam még magát. Mi van, vak vagy? Nem ismered meg? Nem. Összetéveszt valakivel. Dehogyan tévesztetek. Jucika. Nem vagyok Jucika. Akkor Nyuszika. Tessék ezt abbahagyni, jó? Adja a pénzt, és menjen. Más is szeretne sorra kerülni. Nem leszarom? Valami baj van? A tata nem akar fizetni. Akarok, csak nem most. Nem adunk hitelbe. Ha nem fizet, húzzon innen. Előbb lehúzzom a pálinkót. Basszus, tata! Most már fizessen. Mér, mi lesz, ha nem? Leütsz? Eleget hallottam. Eloldalgok. Beállok a sor végére. Reménytelenül hosszú. Ácsorgok. Bámulom az előttem álló vaskos kart, rajta a színes tetoválást. Mindenféle szörnyek és rózsák. Elindul egy patak a hátamon. Szomjan halok. Kikandikálok a sorból. Zizi néni rám kacsint a pult mögül. Odalopakodom. Kezembe nyom egy poharat, benne jó hideg kofola. Csikizik az orrom a kiugrázó buborékok.

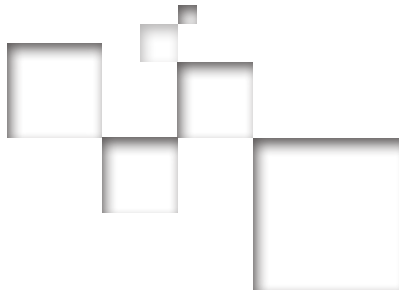
Na végre, mondja Bence, amikor lefékez mellettem a bringájával. Mindenhol kerestelek. Pedig én mindenhol ott vagyok, bizonygatom neki. És van valami érdekes? Dögunalom. Ug-rálólvár? Tömegnyomor. Színpad? Még csak a kisszínpad működik. És? Valami gólyalábasok idétlenkednek. Tiszta dedó. Visítanak a pisisek, olyan boldogok. Sátrak? Bűdösek. Bűdösek? Ja. Ínycsiklandozóan bűdösek. Haha! De ha akarsz, csak menj, én itt megvárlak. Nem vagy éhes? Nem. Igazából én se. Akkor ne menj. De megígértem a nagyapámnak. Birkát főz. Akkor menj. Ráérek később is. Ez igaz. Hosszú a nap. Akkor menjünk a nagyszínpadhoz. Menjünk. A nagyszínpadon kábeleket húzogatnak, erősítő ládákat tologatnak, mikrofonokat állítgatnak. Bámuljuk egy darabig, de aztán jobb ötletünk támad. A nézőtér még üres, csábi-

tanak a padok. Előbb sétálgatunk rajtuk hosszában, aztán lépkedünk keresztben egyikről a másikra. Próbáljuk kettesével, az sokkal vagányabb. Vigyázni kell, hogy ne csússzon meg a cipőtalp a pad élén. Aztán ugrálva is kísérletezünk. Az még izgalmasabb. Amikor követőink is lesznek, rögtön abbahagyjuk.

A bokrok közt vannak járatok. Mi jártuk ki őket. Még tegnap, amikor az előkészületek zajlottak. Egész a nagy fáig. Ott lett a helyünk. Csak úgy üldögéltünk. Jó volt, hogy senki nem tud rólunk. Most Bence csörtet elől. Már egészen közel vagyunk, amikor egyszer csak megtorpan, hátranyúlva megállít. Ujját a szájára téve mutatja, hogy csend. Libegnek a levelek. Átnézünk köztük. A helyünkön állnak. Egymásnak dőlve. A fának dőlve. Csókolóznak. Lehúzza a válláról a pánatot, kibuggyan a cickója. Jól megmasszírozza neki. Bence nyeldes, szuszog. Nekem összeszorul a hasam. Egyre csak meresztgetem a szemem. Amikor kicsit elhúzza a fejét, meglátom az arcát. Szisza. A másiknak csak a hátát látom, a kék pólóját. Olyan, mint apáé.

Bármennyire is igyekszem, nem sikerül észrevétlenül elmennem mellettük. A mamikák megtalálták az egyetlen padot, ahol árnyék van, és ahonnan primán szemmel tarthatják a terepet. Ángyikának amúgy a tarkóján is van szeme. Aranyom, hát ide se jössz hozzám? Bence vihog. Oda kell mennem, nincs mese. Másképp beárul nagyinak. Annak pedig rossz vége lesz. Pusztit is kell adnom. Szúr a bajusza. Helyet szorít nekem. Bepréselődök két mamika közé. Megcsap a szekrényzag mindkét oldalról. Jaj, de megnőttél, fiacskám! Mink meg megöregedtünk. Alaposan elbánt velünk az idő. Ez van. Ezt kell szeretni. Én már ki se akartam jönni. De aztán csak összekaptam magam. Néha jólesik kicsit eltrécselni. Ez a járókeret sokat segít. Nekem meg a botom tesz jó szolgálatot. Csak a derekam ne szaggatna. Csak a térdembe ne nyilallna. Nekem sokszor étvágyam sincs. Főleg reggel. Halljátok, múltkor beszorultam a kádba. Még jó, hogy jött a szomszédasszony, az legalább néha rám nyitja az ajtót. Mert a fiamékat hiába várom. Jaj, csak ne kellene megöregedni. Akarsz vattacukrot, aranyom? Eszembe jut, hogy tiltva van. Megrázom a fejem. Anyád nem látja meg, föl-le futkos, azt se tudja, hol a feje. Adok pénzt, ni. Szaladj. De a visszajárót hozd vissza. Visszahozom. Kétszer akkora a vattacukor, mint a fejem. Ángyika gyönyörködik benne. Odanyújtom neki. Kóstolja meg. Rendes gyerek vagy, hogy megkínálsz. Letép belőle egy cafatot. Adjak neked is, Annus? Elég jó. De nem olyan, mint a gyerekkorunkban. Akkor nem is volt vattacukker. Már hogyne lett volna! Ha megkóstolod, kisgyerek leszel megint. Nocsak, adj nekem is egy falást. Nesze, Juliskám. Nem sajnálok. Nem én! Tényleg olyan jó, ahogy mondjátok? Jó bizony! Akkor én is kérek. Meg még én is. Egyszer csak azt veszem észre, hogy alig maradt a boton néhány foszlány. A mamikák nyalogatják a szájuk szélét. Bedobom a botot a fára kötött műanyag szemeteszsákba.

Gyere, mondom Bencének. Már megint hova? Kezdődik a műsor. Na és? Téged érdekel? Nem, de anya miatt oda kell mennem. A nagyszínpadnál elég sokan vannak a nézőtéren. Találunk azért helyet. Anya már beszél. A hangja körbezengi a parkot. Isten, haza, család. Besípol a mikrofon. Krrrra anyád, mordul egy férfihang a hátam mögött. Nem merek megfordulni. Hallgass, Sanya, főrnéd rá egy asszonyhang. Nem látod, hogy itt a gyereke? Oszit kit zavar. Kussolja má. Ezt a szart hallgassam? Egy asszonyt? Még hogy polgármester! Hagyományaink megtartanak, a közösség erőt ad, búgja anya. Szépen lengeti a fehér szoknyáját a szél. Mindannyian a békét akarjuk. Milyen békét, kisanyám? Menjünk inkább sörre, Sanya. Még mielőtt megüt a hőguta itt a napon. Most nem vagyok szomjas. Ha öszszefogunk, emeli fel a hangját anya. Kivel akarsz te összefogni, cafka? Megdermedek. Most már tényleg elég, Sanya. Fogd be. Mi van, szégyellsz? Mért, talán büszke legyek a bunkó beszédre? Gyere, ránt fel a padról Bence. Anya vérig fog sértődni. Főleg hogy látja onnan fentről, ahogy elfutunk. Megtapsolják. Valaki fütyül is. Nem tudom eldönteni, hogy azért, mert tetszett neki, vagy azért, mert pont nem.

Jázmin a néptáncsoportban táncol. Be van fonva a haja. Kár volt begöndöríteni, panaszkodik a barátnőjének. Sorakoznak a színpad mögött. Piros, kék, zöld szoknyákban. Fehér harisnyákban. Biztos nagyon melegük van. Susmorognak. Fiúból kevesebb van. Mind alacsonyabb a lányoknál. Bot van a kezükben. Kalap a fejükön. Csizma a lábukon. Jó, hogy én nem járok. Pedig anya nagyon akarta. Hogy milyen szép dolog az. Meg ápolni kell a hagyományokat. De apa szerint a hagyomány nem beteg, hogy ápolni kelljen, és ha nem akarok önszántamból néptáncolni, akkor jobb, ha békén hagynak, mert a kényszerítésnek sosincs jó vége. Bizony nincs. Látom Márkon meg Misin, mennyire nem fűlik a foguk. Nem fűlik a foguk, ez olyan helkanénis. Szóval semmi kedvük, hogy itt ácsorogjanak a hülye kalapjukban, meg ugrabugráljanak a színpadon, miközben mindenki látja, milyen bénák. Márta néni csitítgatja őket, mert egyre hangosabban beszélnek. Végre aztán bemondják őket, és mehetnek. Oldalról nézem a műsort. Igazából le se veszem a szemem Jázminról. Ficáncol a copfja a hátán, ahogy ugrik, pördül, lépked. Ő táncol a legszebben, nem vitás. Ezt meg is mondom neki, amikor lejönnek a színpadról. Még sose dicsértem meg lányt. Jázminnak tetszik. Kár, hogy te nem jársz. Kár, ismerem be. Én máshova járok, vágom ki magam, nehogy alulmaradjak. Hova? Akarod tudni? Akarom. Odaviszlek. Jó, csak előbb átöltözöm, nagyon meleg van a négy szoknyában. Négy szoknya? Akkor az soká fog tartani. Annyira nem, ígéri Jázmin. És tényleg egykettőre visszaér a rózsaszín pántos ruhájában.

Sokkal jobban áll neki, mint a négy szoknya. Nem engeded szét a hajad? Nem. Miért? Mert így nem melegít annyira. Akkor megyünk? Megyünk. Merre? Erre. Megyünk a bokrok felé. Az ösvényen elhajlítom előle az ágakat. Odaérünk a nagy fához. Ide járok. Egyedül? Most már veled. Szép hely. Titkos. Megmutatod a bugyidat? Úgy meglepődik, hogy megmutatja. Nem pöttyös. Katicás.

Éppen besötétedik, amikor elkezdődik a koncert. Jozsó bácsi a dobokat püföli, Feri bácsi a basszusgitárt nyúzza, Péter bácsi a villanyzongorán futkároztatja az ujjait, apa gitározik, Zozó bácsi énekel. Még mennek a magas hangok is, mondja elismerően a mellettem álló nagydarab szakállas, amikor Zozó bácsi majdnem beleharap a mikrofonba, annyira be van indulva. Fasza, hogy újra dübörög a banda, jelenti ki a haverja. Ennek öröme belekortyolnak a sörükbe. Habos lesz az orruk. Fénycsíkok pásztázzák a közönséget. A második számnál a színpad elé özönlenek a padokról az emberek. Csápolnak, együtt énekelnek Zozó bácsival, de nem mindenkinek mennek a magas hangok. Jázmin befogja a fülét. Így persze nem tud csápolni. Anyát is látom, tapsol, táncol, csillog a szeme. Sziszát is látom, rázza a haját, őrgöng. A lassú számnál mindenki előkapja a mobilját. Fénypöttyök himbálózhatnak a levegőben. A számok végén taps, füttyszó, visítás. Átölelem Jázmin vállát. Szép volt, öregfiúk! Vissza, vissza, ordítja mindenki az utolsó szám után. A ráadás apa kedvenc száma, ezt be is mondja. A közönség tombol. A fények vadul villognak. Senki nem veszi észre, hogy villámlik. Hirtelen szakad le az ég, mindenki hanyatt-homlok menekül, a zenészek a hangszerüket mentik, a hangosítók a hangládáikat. A közönség szétszalad, a legtöbben hazarohannak. Jázmin is eltűnik mellőlem. Kár. Odahívhattam volna apához a színpadra. Hogy közelről láthassa a gitárját. És apa is közelről láthassa, hogy van csajom.

Akinek nincs kedve hazamenni, bezúfolódik a sátrak alá. Némelyiknek nyakába csurog a víz a sáttortetőről. Iszogatnak, nevetgélnek. Egyszer csak előkerül Gyuluska bácsi. Harmonika van a vállán. Nyitogatja, csukogatja. Vastag ujjával egyszerre két billentyűt is lefog, de most nem templomi éneket játszik, hanem borosat meg szerelmest meg katonasat. Pont úgy gyűrődik a nyakán hátul a bőr, mint a harmonika redői.

DOMESTICATION, AKRIL, 50x40 cm

RADNAI DÁNIEL SZABOLCS

KIS VILÁGBELI NAGY VILÁGOK

A VIDÉKI IRODALOMRÓL¹

Hogy kértelek, „ne menj Pestre”....

Nem hallgattál kérésemre. –

Féltettelek – van rá okom:

Te vagy a legdrágább birtokom!

(Balogh Alajos, *Zalai ibolyák. Dalkönyv*, 1859)

[...] egy forró és kedélytelen augusztusi napon, Mák István alanyi költő fiatalságának egész hevével, tehetségének minden pompájában, de minden egyéb poggyász nélkül megérkezett Budapestre, a városba, amelyről bánatos álmokat szőtt a Szajna partján. [...] még volt annyi pénze, hogy konflisba vághassa magát, tehát aránylag előkelően robogott be a Városba. Mialatt utolsó caporal-cigarettáit szívta, némi szájalommal nézte a kis Budapestet. Ah Párizs! Mégiscsak más az, mint ez a móka-város, az ő álházaival, hamis nagyságával, szegényes forgalmával, kevés embereivel. Kis város, falu, no! És szelíd gúnnyal mondta oda a kocsisnak a címet: – Patyolat utca 3.

(Heltai Jenő, *Az utolsó bohém*, 1911)

Nemrégiben, 2024 januárjában Milbacher Róbert izgalmas, vitára hívó esszéjét közölte az *Élet és Irodalom* hasábjain, *A periféria dicséretéről és egyéb démonokról* címmel, amely centrum és periféria viszonyát, sajátos egymásra utaltságát tárgyalja a kortárs magyar irodalmi termelés kontextusában, némi történeti kitekintéssel, régi és kortárs példákkal – voltaképpen a 19. század közepétől mostanáig érvényes modellt vázolja az irodalmi körforgást alakító földrajzi-kulturális különbségekről.² Gondolatmenetének lényege, hogy a magyar irodalom ma is érvényes centrum–periféria-viszonyai a nemzetépítés kívánalmaként Pest(-Buda) 1830-as, '40-es évekbeli gazdasági-kulturális centrummá válásával, az irodalmi intézmények és értelmiségicsoportok Pestre gravitálódásával (a személyes legitimációhoz kötött, regionálisan tagolt, *hálózatosan* működő irodalmi körforgást leváltó *intézményi* legitimációra épülő rendszer létrejöttével) alakultak ki. E szisztémából pedig kiviláglik a tágan értett centrum (a jobbra Budapesten működő irodal-

1 Írásomat a *Vidék* című irodalmi folyóirat leendő szerkesztőinek, valamint kedves tanáromnak, Milbacher Róbertnek ajánlom.

2 MILBACHER RÓBERT, *A periféria dicséretéről és egyéb démonokról*, *Élet és Irodalom*, 2024. január 26.

mi intézmények, szeriőz lapok, könyvkiadók, s a trendeket követő irodalmi-művészeti diskurzusok), valamint a centrumoktól elszigetelt, kulturálisan elmaradott periférikus kultúra egymásra utaltsága. Míg „az egymással összeférhetetlen idők és egyben archaikus, atavisztikus emberi állapotok idegenségét, vadságát, olykor kegyetlenségét” saját bőrén tapasztaló periférikus szerző csak a „centrum kínálta diskurzusok elsajátításával” képes szöveggé alakítani élményeit (szükségszerűen idegenné válva saját közegében), addig a centrum rá van szorulva a perifériáról érkező társadalmi-antropológiai más-ságra. A globális, nemzetközi trendekhez való igazodás közepette a centrum „gyorsan értékeli, majd a maga képére formálva kolonizálja ezeket az idegenségtapasztalatokat, hiszen valahol érzi saját homogenizáló sokféleségének időről időre frissítésre szoruló szürkességét.”³

Mivel Milbacher cikke, a meggyőző irodalomtörténeti és kortárs irodalmi példák ellenére (az utóbbi években megjelent polemikus vagy polémiát kiváltó írásaihoz hasonlóan) nem tudományos értekezés, hanem esszé, írásomban nem kívánom tételes bírálatát adni minden állításának, csupán a gondolatmenet néhány kulcsmomentumával vitatkozom. Jóllehet a cikk által érvényesített (s önnön szubjektivitását is hangsúlyozó), ellentéteket kiélező perspektívában maradván én is egészen hasonlóan látom a magyar irodalmi kultúra történeti alakulását és mai viszonyait, az esszé műfaj eredeti jelentését (‘próbálkozás’, ‘kísérlet’) komolyan véve megpróbálkozom továbbgondolni és árnyalni az általa felvázolt koncepciót.

Martinkó András egy korai esszéjében (1942) már ragyogóan bemutatta a városi (fővárosi vagy központi) és vidéki (falusi, kisvárosi) olvasóközönség eltérő magatartásformáit,⁴ így a befogadói nézőpontot valamelyest zárójelbe téve, írásomban leginkább a vidék írói lehetőségeiről fogalmazok meg reflexiókat. Elsőként (1) a literátus életformák egykori és mai sokféleségét, az irodalmi működés eltérő alakváltozatainak egymásmellettiségét hangsúlyozom; (2) ezt követően a Milbacher-cikkben jellemzett „periférikus” léthelyzet földrajzi, szociológiai és intézményes vonatkozásait tárgyalom; végül (3) a centrum és a periféria közötti választást valami módon megélő szerzők érvényesülési stratégiáit színesítem saját, merőben szubjektív tipológiámmal, mely a vidéki irodalmár-lét három jellegzetes alakváltozatát foglalja magában.

³ Uo.

⁴ MARTINKÓ András, *Irodalomszemlélet a központban és vidéken*, Diárium, 1942/11, 244–248. Az 1930-as évek második felétől vidéken (Ungváron, Rozsnyón) és Budapesten fiatal tanárként dolgozó Martinkót láthatóan foglalkoztatták a fővárosi/nagyvárosi és vidéki műveltségterjesztés lehetőségei. A *Diárium* folyóirat 1942 februárja és júliusa között zajló „Kulturális-decentralizáció”-vitájához hozzászólva mindezt a vidéki középiskolai tanárság nézőpontjából gondolta végig: MARTINKÓ András, *A tanárság és a kulturális decentralizáció*, Diárium, 1942/5, 99–103.

„[J]elenleg a kortárs magyar irodalom minden igazán érdekes, mondhatni maradandónak tűnő, vagy legalábbis figyelemre méltó produktuma valamiképpen a magyar kulturális perifériához kötődik” – fogalmaz említett esszéjében Milbacher, s mindebből látható, hogy gondolatmenetében az irodalmi működés igazi értékmérője az érvényes műalkotás („igazán érdekes”, „maradandónak tűnő”, „figyelemre méltó” szöveg) létrehozása, s ennek fényében méretek meg centrum és periféria kulturális hozama is. A kortárs irodalom kritikusa számára nem meglepő az esztétikai teherbíróképesség mint fő szempont, illetve ha a nemzeti (magas)irodalom kánonjában rögzült alkotások összességét nézzük, akkor is irányadó megközelítés a szövegek maradandósága, hosszú távú megszólíthatósága. Mindazonáltal, ha az irodalmi életet nemcsak zseniális alkotók, középszerű iparosok és dilettáns nímándok társulásának, valamint fércművek, tucatkönyvek és korszakos jelentőségű műrekek sorozatának tekintjük, hanem egy tágabb irodalmi kultúrát, irodalmi műveltséget képzelünk el⁵ – akár a középkori, kora újkori *litterae* irodalomfogalmára is kiterjesztve a vizsgálódást –, láthatóvá válik, hogy sokkal több literátus szereplehetőség, életforma, érvényesülési stratégia létezett úgy a 18–19. században, mint az irodalmi élet mai, intézményes formájában, mint ahogy az Milbacher esszéje alapján tükröződik. Nem véletlen, az irodalomtörténész 19. századi példái – a premodern irodalmi hálózatot irányító Kazinczy Ferenc, a szatmárcsekei magányában önmagát elszigeteltnek érző Kölcsey, a Pest felé fokozatosan araszoló Arany, a mellőzött Tompa Mihály és a magyar vidék poétikáját kiaknázó, ám mindezt a centrumban érvényesítő Petőfi Sándor – egytől egyig kivételes alkotók voltak, a magyar irodalom kimagasló életműveit hozták létre.

Az átlagost felülmúló alkotók esetében kitűnő retorikai terep a saját társadalmi státusszal, egzisztenciális helyzettel kapcsolatban rögzített történeti források pszichologizáló értelmezése,⁶ viszont ha ezt kiterjesztjük az irodalmi kultúra többi – kevésbé kimagasló és a kulturális emlékezetben kevésbé élénk életműveket eredményező – szereplehetőségére, talán árnyalható a centrum–periféria-viszonylat sarkos szembeállítás. A 18. században és a 19. század első harmadában a literátus, értelmiségi lét jellemzően más kenyérkereseti formák hátterében valósulhatott csak meg – a korszak jelentősebb szerzői jobbára pap-, lelkes- és tanárköltők vagy katona- és testőrírók voltak –, s ez

5 Minderről a pécsi irodalmi műveltség története kapcsán bővebben lásd: NAGY Imre, *Ötöröny. A pécsi irodalmi műveltség a kezdetektől a huszadik századig*, Pécs, Kronosz, 2013, 7–11.

6 Milbacher efféle pszichologizáló megfogalmazásai: „sértődötten szenvedtek méltatlannak érzett mellőzöttségük miatt” [Tompa]; „nyomorultnak érezte magát” [Kölcsey]; „vonzotta a központ, valójában vágyott oda, miközben érezte ennek a vágnak a hübriszt, amelynek következményét személyes sorsának kisiklásában látta realizálódni” [Arany]; „önemészti nihilizmus”, „az önmagát kritikátlanul ajánrózó dilettantizmus pöcegödre” [periféria]; „igazodási kényszer”, „sodródás”, „megbélyegzés”, „kirekesztés”, „impotencia”, „unalmasság” [centrum]. MILBACHER, *A periféria discszeretéről...* Az sem véletlen, hogy a szerző legújabb irodalom(történet-)népszerűsítő kötete 19. századi magyar írókról és költőkről szóló lélektani, pszichohistóriai elemzéseket tartalmaz, lásd: MILBACHER Róbert, *Ködképek az irodalom láthatárán*, Budapest, Magvető, 2024.

utóbbi alkotók munkássága értelemszerűen csak lokálisan behatárolható hatást fejtett ki, gyakorta a gazdálkodó életformával párhuzamosan. (Mint Csokonai Vitéz Mihály és Kisfaludy Károly példájából tudjuk, kizárólag az irodalomból származó polgári típusú megélhetésszerzés az 1840-es évek előtt nem volt lehetséges Magyarországon).⁷ Ugyanakkor a Milbacher által is vázolt modernizációs folyamat, azaz az irodalmi élet intézményesülése – rendszerelméleti perspektívából – épp egy olyan társadalmi differenciálódási periódus volt, melynek hosszú távú következményként létrehozta a modern értelemben vett írói hivatás⁸ jellegzetes karriertípusait (elsősorban még a centrumban):⁹ a modern szerkesztő, újságíró szerepkörét, illetve az irodalmi vállalkozó-szerep változatos módjait, amelyek heti- és napilapok, időszakos és illusztrált kiadványok szerkesztői és kiadói feladataiban realizálódtak.¹⁰ E szerepkörök pedig – immár az alfabetizáció szélesebb körű terjedésével, a 19. század utolsó harmadában – az irodalmi körforgásban korábban nem, vagy csak sporadikusan részesülő csoportok (nők, nem-nemesek) számára is nyitottá váltak,¹¹ és a centrumtól távoli alternatív kulturális színterek (elsősorban modernizálódó

7 SZILÁGYI Márton, *Petőfi, a polgár*, Kortárs, 2012/10, 48–56.

8 A témáról magyar nyelven átfogóan lásd: T. SZABÓ Levente, *A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete. Módszertani vázlat a társadalom- és irodalomtörténet kapcsolatának új irányához* = T. Sz. L., *A tér képei. Tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Komp-Press–Korunk, 2008, 197–227.

9 Mint Török Zsuzsa kutatásaiból tudható, a *Vasárnapi Újság* sajtó-bibliográfiája alapján 1861 és 1894 között a kifejezetten szépirodalmi jellegű lapok 89%-át a fővárosban szerkesztették és adták ki, ugyanakkor a vidéki lapalapítások alacsony arányának (11%) tényén túl figyelmet érdemel, hogy a század második felében már 14 vidéki településen létesült (igaz, rövid életű) irodalmi profilú lap. Vö.: Török Zsuzsa, *Folyóirat-irodalom a 19. század második felében (A Vasárnapi Újság sajtóbibliográfiája alapján)*, Alföld, 2011/3, 44–51., 46–47. A vizsgált intervallum arányai idővel természetesen módosultak, még ha az irodalmi intézményrendszer centralizáltsága döntően nem is változott.

10 A 19. század közepének, második felének magyar irodalmából jellegzetes példa lehet a piacon szerkesztőként, laptulajdonosként és eredeti művekkel is jelen lévő Vahot Imre vagy Tóth Kálmán.

11 Vö.: Török Zsuzsa, *Apostol vagy kalmár. A lapszerkesztő helyzete a 19. század közepén*, ItK, 2022/6, 711–743.; *Lapszerkesztő nők az 1860-as években: módszertani megfontolások*, BUKSZ, 2023/1, 64–69. A témáról lásd még a következő kötet tanulmányait: *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság 1820–1920*, szerk. Török Zsuzsa, Bp., reciti, 2020; illetve a kötet átfogó kritikai értékelését: SZAJBÉLY Mihály, *Sajtó és női írás a 19. században, avagy egy kutatási irány eredményei és lehetőségei*, Verso, 2022/1, 79–91.

nagyvárosok, például Szeged és Kolozsvár)¹² erőforrásaivá lettek. Jóllehet a mai magyar vidéki-nagyvárosi folyóiratkultúra szellemiségében és intézménytörténetében közvetlenül csak a két világháború közötti időszakra megy vissza,¹³ azok az értelmiségi-irodalmár szerepkörök, amelyek ezekben a vidéki műhelyekben már *eleve adott* karrierlehetőségként működnek a mai napig, a 19. század közepének, második felének kommunikációs-gazdasági robbanásához köthetők, s szimbolikusan persze magukban hordják a centralizált irodalmi intézményrendszer előtti – kassai, komáromi, kolozsvári stb. – folyóiratalapítási kísérletek emlékezetét is.¹⁴

2

Ha már alternatív kulturális szinterek: Milbacher centrumot és perifériát kiélező esszéje mintha nem számolna az iménti sarkos szembeállítás némileg feloldó (vagy relativizáló) *regionális kulturális centrumok* létével, azok tágabb irodalmi-kulturális térben betöltött szerepével.¹⁵ Az irodalom 20. századi professzionalizációja és az irodalmi alkotáshoz kötődő ma is érvényes, alapvetően individuális lélektani befogadói modellek miatt hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy a 18. század végétől – részben a II. József németesítési törekvéseire adott reakcióként – nagy szerepet töltöttek be a nemzeti nyelv és irodalom terjesztésében a vidéki, zömmel protestáns közép- és felsőoktatási intézmények irodalmi társulatai, önképzőköröi.¹⁶ Emellett ezek az intézmények – a soproni, pápai, pozsonyi, sárospataki, debreceni, kolozsvári, marosvásárhelyi stb. líceumok, kollégiumok és akadémiák – nem csupán „országos” jelentőségű írókat, tudósokat adtak

12 Lásd a magyar sajtótörténeti kézikönyv vonatkozó fejezetét: *A magyar sajtó története* II/2, főszerk. SZABOLCSI Miklós, Bp., Akadémiai, 1985, 47–58. Természetesen annak, hogy mely vidéki városban formálódott ki karakteresebb helyi újságírás és olvasóközönség, politikai okai is voltak – érdemes itt a kiegyezés utáni vidéki ellenzéki lapokra gondolni (Szegedi Napló, 1878; kolozsvári Ellenzék, 1880). Uo., 267–269.

13 A témához lásd: ÁGOSTON Zoltán, BALOGH Endre, KARÁDI Éva, L. VARGA Péter, ORCSIK Roland, SZIRÁK Péter, *Az autonómia szellemi kincs (Mekis D. János beszélgetése)*, Jelenkor, 2024/3, 331–340.

14 Uo., 333.

15 Arra, hogy a nemzetállami kereteken kívüli (kontinentális, globális) „centrumok” és „perifériák” jelentősége egyébként is térségi relációkban képzelhető csak el, ebben az írásban nincs mód kitérni.

16 Mindehhez lásd: HOFBAUER László, *Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig*, Bp., Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1930; BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok 1775–1848*, Bp., Akadémiai, 1963; JÁKI László, *Diáktársaságok, egyesületek szerepe az irodalom, az olvasás megszerzésében: Az önképzőkörök előtörténete (1790–1848)*, Könyv és nevelés, 2014/3, <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-nevelés/diaktarsasagok-egyesuletek-szerepe-az-irodalom-az-olvasas-megszeretteseben> [utolsó letöltés: 2024. 08. 11.].

a magyar kultúrának (mint ahogy Sopron Döbrentei Gábort, Debrecen Csengery Antalt, Pápa Petőfit és Jókait, Sárospatak Erdélyi Jánost stb.), hanem adott esetben a vidéki értelmiségi egzisztenciateremtés és az irodalmi életben való részvétel együttes lehetőségét is felkínálták az intézményi kötelékeken belül.¹⁷

Szomorú sajátsága a „kulturális vízfejtés” magyarországi történetének, hogy a nemzetépítést korábban előrelendítő (főképp vidéki) irodalmi társaságok és önképzőkörök 1848 után vesztek jelentőségükből,¹⁸ s a két világháború között (néhány kivételtől eltekintve) már kifejezetten a modern irodalomtól idegenkedő s a korszak irodalompolitikájának kitett konzervatív közösségekké váltak;¹⁹ valamint az is, hogy a 19. század közepén meginduló centralizációnál jóval régebbi hagyományokra visszatekintő vidéki intézményi hálózat jelentős része 1920 után Magyarországon új államhatárain kívülre került. Viszont érdemes – és megnyugtató – tudatosítani, hogy nem minden regionális centrum esett áldozatul Budapest némileg kényszerű túlhizlalásának: a század utolsó harmadában és a 20. század első évtizedeiben lezajlott egyetemalapítások (Kolozsvár, Debrecen, Pozsony), majd pedig a tudományegyetemek Trianon utáni visszaköltöztetése (Szeged, Pécs)²⁰ megteremtették a centrummal egyenértékű, önmagukban is életképes kulturális színterek alternatíváját. Nem véletlenül: ebben az időszakban, a két világháború között indul meg Debrecenben, Szegeden és Pécsen a regionális hagyományok újragondolása, mely aztán távlatos jelentőségű folyóirat-alapításokban is testet öltött.²¹

Persze ez az írás nem csak a „kálvinista Róma”, a „magyar Moszkva” és az „öttorony” városának dicsérete kíván lenni. Ma Magyarországon és a határon túl több mint tíz intézményben lehet Budapesten kívül magyar

17 Jellegzetesen oktatói vagy könyvtárosi állásokban.

18 Vö.: BODOLAY, i. m., 112.

19 A témáról (az Akadémia, a Kisfaludy- és a Petőfi Társaság példáján) lásd KÁLMÁN C. György átfogó tanulmányát: *Dísz-funkciók: irodalmi társaságok a 20. század elején*, Partitúra, 2014/2, 39–50.

20 Az 1872-ben alapított kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem 1921-től Szegeden, az 1912-ben alapított pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem szintén 1921-től Pécsen működik tovább; a 1912-ben létrehozott Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem 1914-ben kezdi meg működését.

21 ÁGOSTON, BALOGH, KARÁDI, L. VARGA, ORCSIK és SZIRÁK, i. m., 333. A 20. század első felében, közepén alapított jelentősebb tudományos, kritikai és művészeti lapok: *Debreceni Szemle* (Debrecen, 1927–), *Sorsunk* (Pécs, 1941–48), *Tiszatáj* (1947–), *Alföld* (Debrecen, 1950 és ’53 között Építünk címmel, 1954–), *Jelenkor* (1958–).

nyelv és irodalmat tanulni egyetemi/főiskolai szinten valamilyen képzési formában (alapképzés, mesterképzés, osztatlan tanárképzés),²² és (még mindig) sok-sok lokális kötődésű vidéki-nagyvárosi kulturális folyóirat vagy online irodalmi-kritikai portál létezik. Bár a magyar nyelvű (felső)oktatási hálózat léte önmagában nem fedi el a regionális különbségeket (pl. a kulturális intézmények kisebb számát, és/vagy hiányát egyes esetekben),²³ ezek azok a kulturális szinterek, amelyek lehetőséget adnak egyfajta professzionális irodalmi műveltség megszerzésére, s képzési kínálatukkal – melybe az irodalomtörténeti és -elméleti stúdiumok, értelmezői-elemzői gyakorlatok mellett az utóbbi években már a *kreatív írás* is bekerült – némileg vissza tudják idézni a klasszikus poétikai-retorikai alapozású irodalomtatás előnyeit, valamint az irodalmi önképzőkörök 18–19. századi közösségi ethosát is.²⁴ Végül, ezek a kulturális szinterek – e „kis világbeli nagy világ”-ok²⁵

22 Ezek (ABC-sorrendben): Debrecen, Eger, Győr, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Szeged, Veszprém. Lásd a felvi.hu 2024. őszi adatait: https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesek/szakkereso [utolsó letöltés: 2024. 08. 11.]. A fontosabb határon túli egyetemi városokat is megemlítve: Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Révkomárom, Újvidék, Ungvár.

23 Ha nem is írta felül a hazai kulturális intézményrendszer szükségyszerű egyenlenségeit, de a szellemi javakhoz való hozzáférés lehetőségeit jótékonyan mérsékelte az utóbbi két évtizedben az internethasználat és a kulturális digitalizáció elterjedése.

24 Az irodalmi alkotás közösségiségének vonatkozásában nem kikerülhető kérdés témánk szempontjából a több évtizede divatozó írótáborok léte. Az írótáborok – nemzedéki jelentőségüket nézve – hasonló élményekben részesítetik, és hasonló tapasztalatokkal gazdagítják a fiatal írni vágyókat, mint a hajdanvolt irodalmi önképzőkörök. Emellett – ha a Milbacher-cikk centrum–periféria dilemmája felől közelítjük meg a kérdést – az is látnivaló, hogy az írótáborok szervezői a *regionálisan szórt* fiatal literátus közösség *integrálására* törekednek – jellemzően azonban centrumból vezérelt módon (uralkodó, divatos diskurzusok érvényesítésével), ugyanakkor a közösségi élmény szavatolása céljából perifériára, valamilyen vidéki, természeti környezetbe kiszervezve az eseményt. (Ez utóbbi vonatkozás viszont a rendi jellegű, pl. keszthelyi Helikon típusú 18–19. századi dalversenyekkel, tradicionális költői ünnepélyekkel rokonítja az írótáborokat.)

25 A *Világ haszontalanság* kezdetű 18. századi népszerű (ponyván is kiadott) közköltészeti alkotásnak Pálóczi Horváth Ádám adta A' *Kis világbeli Nagy világ* címet az *Ötöd-félszáz Énekekben* (1813/14). A címadás Pálóczi munkásságára – a nagyvilág impulzusait vidéki remeteségben érzékelő alkotóegyénségre – utaló, önmagán túlmutató jelentőségét kifejti: Csörsz Rumen István és MÉSZÁROS

– tudják megteremteni azt a sajátos beszédpozíciót, melyből Milbacher Róbert is (ez-
úttal mint a Pécsi Tudományegyetem oktatója) megszólal, melyből alul- és felülnézeti
reflexiója származik. Nem biztos, hogy a vidéki (periférikus) irodalmár „önemésztő
nihilizmusba süpped, vagy az önmagát kritikátlanul ajnározó dilettantizmus pöce-
gödrébe fullad”²⁶ – hiszen a regionális centrumok épp arra adnak lehetőséget, hogy
a periféria rá tudjon látni önnön értékeire az abszolút centrumnak való (fölsleges)
megfelelés terhe nélkül.

3

Milbacher Róbert esszéjének egyik legizgalmasabb momentuma a „centrumba mig-
rált szerzők” tipológiája, akik (talán nem is mindig annyira) „élvezve a centrum lük-
tető, mindig újdonsággal izgató közegét, végső soron mégiscsak a saját perifériális ta-
pasztalataikat írják meg.” A gondolatmenet szerint:

A legkülönbélebb stratégiákkal találkozhatunk mindmáig. Van, aki a nosztalgikus
mítosz rózsaszín kódéba burkolja a „szülőföld”, a „szülőház” stb. világát, mások
megtagadva a nagy nehezen maguk mögött hagyott periféria kudarcos, frusztráló
közegét, igyekeznek leszámolni elsődleges szocializációjuk megbélyegző és nyo-
masztó terhével. Megint mások, érzékelve a piaci rést, egyenesen háznak áruvá
silányított történeteikkel. Akadnak olyanok is, akik a centrumban elsajátított mo-
dern kompetenciák segítségével igyekeznek „kireflektálni” magukat eredetük még-
iscsak hűtlenül magára hagyott, bizonyos tragizáló elbeszélések szerint: „elárult”
idejéből és teréből, egyfajta önmegértés és kiengesztelés jegyében.²⁷

Az esszé e részlete nem is elsősorban konklúziója²⁸ miatt érdemes a figyelemre, ha-
nem azért, mert az értő olvasó éppoly sikeresen tud behelyettesíteni klasszikus, 19–
20. századi írókat-költőket a neveket mellőző felsorolásba (az alföldi táj szabadságát
megéneklő Petőfitől az *Esti Kornél* Kosztolányiján keresztül *A puszták népét* író Ily-

Gábor, *Előszó = A kis világbeli nagy világ. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádámról*, szerk. Csörsz
Rumen István és Mészáros Gábor, Budapest, Reciti, 2020, 11–16., 13–16.

26 MILBACHER, *A periféria dicséretéről...*

27 MILBACHER, *A periféria dicséretéről...*

28 „[...] abban talán mindannyian osztoznak, hogy a centrumba migrálással éppen a periférián
megélhető és egyben ihletforrásként működő idegenségtapasztalatukat veszítik el mindannyi-
an, hiszen a centrum igazodási kényszere rájuk is érvényes.” *Uo.*

lyés Gyuláig), mint mai (olykor divat-)diskurzusokhoz és témákhoz kapcsolt szerzőket (Szilasi Lászlótól Greccó Krisztiánon át Tompa Andreáig és Locker Dávidig). A kívül-állásukból, idegenségükből magukat „egyfajta önmegértés és kiengesztelés jegyében” „kirefektáló” alkotók jellemzése pedig egyúttal a periferikus tapasztalatokban gazdag köteteket publikáló szerző reflexív önarcképeként is olvasható.²⁹ Mindazonáltal érdekes, hogy a centrumba migrált írók-költők plasztikus, típusalkotó jellemzésével szemben a periferikus szerzők helyzetét egyetlen (általánosnak semmiképp nem mondható) példázat, tanmese illusztrálja:

Idekívánkozik egy, a messzi-messzi galaxis peremén élő költő barátom nyilván metaforikusan használt esete, aki valahol a határvidéken felült a vonatra, hogy 15 órát utazva még kellő időben odaérjen a Vörösmarty térre, a könyvheti dedikálására. Aláírt három-négyet a könyvhétre megjelent, egyébiránt – az én korántsem tévedhetetlen meglátásom szerint – az év legjobb verseskötetéből, aztán egy sör elfogyasztása után igyekezett, hogy elérje a hazafelé tartó vonatot, újabb 15 órás útra kárhoztatva magát.

Persze minek ment oda, kérdezhetnénk. Maradhatott volna otthon, és fogadhatta volna a földijeinek gratulációit, amelyek nyilván számosabbak a személyes ismertség okán, mint az idegen fővárosban kapott simogatások. De ő pontosan tudja és elfogadja, ha nem vállalja a hosszú és – lássuk be – tökéletesen értelmetlen utazást, a centrum nem, vagy csak későn vesz tudomást róla, és sohasem derül ki, hogy valóban olyan alkotást tett le az asztalra, amely messze túlmutat szűkebb pátriájának horizontján.³⁰

Mivel a könyvhétre felutazó költőbarát „nyilván metaforikusan használt” esete – a maga sejtelmességében és végtettségében³¹ – nem alkalmas általános jellegű konzekvenciák levonására, írásom utolsó részében a vidéki (periferikus helyzetű) írók-költők jellegzetes típusainak szentelek figyelmet.

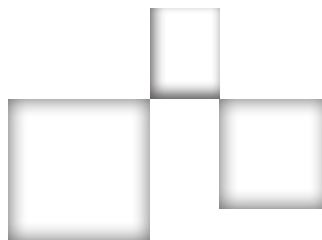
A vidéki irodalmár első típusát *vidéki írástudóknak* nevezhetnénk: ők azok, akikről voltaképp mindenkinek van valamilyen benyomása, de mégis igen nehéz velük ta-

29 Amint a továbbiakból kiderül: az esszé érvelése szerint a *Szűz Mária jegyese* (2016), *Léleknyavalyák* (2018), az *Angyali üdvözetek* (2020) és a *Keserű víz* (2023) írója a „centrumba migrált” szerzők közé tartozik, míg nézőpontomból a „vidéki” (ha tetszik: periferikus) szerző egy speciális változata.

30 MILBACHER, *A periféria discsétéről...*

31 „messzi-messzi galaxis peremén élő” szerző; „az év legjobb” verseskötete. *Uo.*

lálkozni vagy neveiket elősorolni. Mindenki tudja, hogy léteznek, mert jellemzően ők azok, akik *nem* vesznek részt a kortárs irodalom diskurzusában, a szerzők lapok szerkesztői elutasítják (vagy válasza sem méltatják, esetleg megmosolyogtató Facebook-posztokban értékelik) kézírataikat, ugyanakkor a helyi könyvtár, múzeum vagy művelődési ház állománya és a – valóban létező! – lokális olvasóközönség, lokális értelmiség ismeri nemcsak a nevüket, hanem írásaikat is, hiszen aktív részesei egy-egy kisközösség kulturális életének. (A tradicionális helyi ünnepek visszatérő szereplői oratori és rapszodoszi minőségben, a községi verspályázatok pályázói, díjazottjai vagy épp zsűritagjai – polgári életükben a sarki hentestől a köztisztviselőig álló főorvosig ível a skála.) Nem ritkán a könyvkiadás berkeit is meghódító helyi írástudók, akik jellemzően műkedvelő helytörténeti és történelmi munkák, hazafias hangvételű költemények (igen gyakran a szülőföld szépségét és szomorúságát megéneklő, avagy a világgal való megbékélés *Beatus ille* típusú nyugalmát megfogalmazó tájversek) szerzői, akiknek írásai azért utasíttatnak el a fővárosi vagy vidéki-nagyvárosi irodalmi lapokban s látnak napvilágot apró, helyi kiadóknál (vagy magánkiadásban), mivel esztétikai komplexitásukban nem mutatnak túl az írói mesterség közoktatásban megszerezhető (redukált) technikáin, s kimerülnek az ott megismert forma-, téma-, motívumkészlet variálásában, tradicionális diskurzusok aktualizálásában.

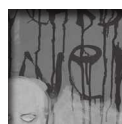
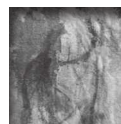
Legalább ilyen érdekes a *helyi modernek* (vagy esetenként: *helyi avantgárdok*) esete. Helyzetükben, publikálási lehetőségeikben (és gyakorta témaválasztásukban is) kevésbé különböznek a vidéki írástudóktól, ugyanakkor műveik nem egy idejétmúlt romantikus zseniszerep és a hazafias búsongás naiv megnyilvánulásai, hanem a nyelvi-poétikai és filozófiai értelemben vett modernség kétségei között, a műalkotás halhatatlanságába vetett hit hiányában fogant szövegek. Gyakran iránynak a szülőföld – s talán ennél is jellemzőbben: egy *megtalált otthon* – élményének, egzisztenciális tapasztalatának megragadására s szólnak lokális közönséghez (épp ezért találkozhatunk gyakran konkrét földrajzi, új jelentés-összefüggésbe helyező kötetcímeikkel a helyi moderneknél is), ugyanakkor poétikai és világnézeti hátterük már merőben 20. századi. Elsőként akkor találkoztam a helyi modernek/avantgárdok je-

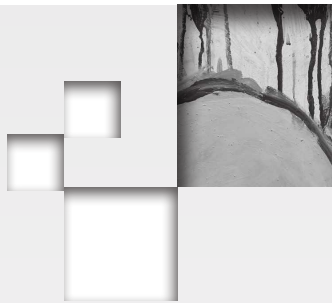

lenségével, amikor egy (dunántúli) megyeszékhely viszonylag népszerű kávé- és tea-
házában ücsörögve felfigyeltem arra, hogy egy általam akkor még teljesen ismeretlen
helyi kortárs költő – ottani kiadású – verseskönyvei sorakoznak az italkimérés polca-
in. A vastag, fényes papírra nyomtatott, szellősen szedett költemények a szűkebb pátr-
ia szeretetét bővérű katakretikus – néhol teljesen értelmezhetetlen – lírai beszéddel
alkották újra, következetesen tartózkodva a hazafias költészet és a felező tizenkettes
19. századi hagyományaitól. A helyi modernnek és avantgárdok szereptípusa – hason-
lóképp a vidéki szerzők utolsó, most következő alakváltozatához – már köztes hely-
zetben van a periferikus kultúra és a centrumok között, ugyanis ezen alkotók nem
ritkán átütik a szeriöz folyóiratok és a könyvkereskedelem falait is, persze esetükben
mindig kérdés, hogy a lokális presztízs mennyisége csapott át idővel minőségbe (azaz
konvertálódott a lokalitáson túlmutató irodalmi kapcsolatokká), vagy a korábbi kap-
csolatrendszer, „bennfentesség” alakította ki a lokális presztízt.

Végül, tipológiám utolsó változata hasonlít leginkább a Milbacher Róbert által jel-
lemzett centrumba migrált szerzők csoportjára, ám a centrumtól távoli (s végső soron
a centrumot problematizáló) helyzetük, értékválasztásaik okán érdemesebb a *vidéki
klasszikus* megnevezést alkalmazni rájuk. Az érvényes, lokális befogadókon túlmutató
(ha tetszik: egyetemes jellegű) műalkotást létrehozni képes vidéki klasszikus – Milba-
cher szavaival élve – ugyancsak a „centrum kínálta diskurzusok elsajátításával [tudja]
szöveggé alakítani” önnön idegenségtapasztalatát, melynek alapvető feltétele, hogy
a kulturális (tudományos, irodalmi stb.) *mainstream* domináns diskurzusait valami-
lyen modern peregrináció keretében (*időlegesen* a centrumba migrálva) megszerezte,
s azt egy regionális centrumba, vagy egyenesen a nagybetűs lokalitásba visszavonulva
hasznosítja. A centrumba migrált szerzőkhöz hasonlóan a vidéki klasszikusok sem
spórolhatják meg a kiválás, a „mégiscsak hűtlenül magára hagyott” saját közeg terhét,
ugyanakkor nem vállalják az abszolút centrumban való feloldódás mindennapos, ant-
ropológiai tapasztalatát (más nézőpontból: *nem kérnek* a centrum messziről pezsgő-
nek látszó világából) – így a centrum világában pusztán nevükkel (elsőrangú kiadók
és lapok szerzőiként), nem személyükben vannak jelen. (Leszámítva a Vörösmarty
térre való felutazásokat.) Nem nehéz ráismerni ebben a típusban a magyar irodalom

utóbbi 15–20 évének néhány kimagasló teljesítményére, ugyanakkor az igazsághoz hozzá-
tartozik – írásom második egységére visszautalva –, hogy egy efféle szerzői szerep kialakí-
tásához nemcsak egy boxoló erőnlétére és egy szerzetes elszántságára van szükség, hanem
olyan regionális centrumok, alternatív kulturális színterek létére, melyek biztonságot adó
közelségben lehetőség nyílik értelmiségiként távol maradni Budapestről, a magyar vidéken.

A fentiekben, ha nem is tudtam elkerülni az értékelő jellegű megfogalmazásokat, legalábbis
tartózkodtam az egyes szereplehetőségek, karriertípusok, szövegalkotási eljárások stb. hi-
erarchizálásától, aszimmetrikus ellentétpárok felállításától. Mindezt azért tettem, mert azt
gondolom, hogy a magyar kultúra vitalitásához – beleértve az itt bővebben nem tárgyalt ab-
szolút centrumot, azaz a fővárosi irodalmi élet történetiségét is – mindegyikre szükség van.
Ha kételemű ellentétekre (centrum–periféria) redukáljuk a minket körülvevő viszonyokat,
könnyebben látunk torzulásokat, arányvesztéseket – ám ha eleve a sokféleség tételezéséből
indulunk ki, olyan tablóként képzelhetjük el a magyar irodalmat, a magyar kultúrát, amely-
ben mindenkinek megvan a maga (igaz: eltérő súlyú) szerepe. Egy nem veszélytelen gaszt-
ronómiai metaforával élve: gondolhatunk minden étkezésre a vegetarianizmus és a húsimá-
dás rituális harcaként, de közben pontosan tudjuk, hogy mit sem ér egy jó gulyás az egészen
különböző hozzávalók összerottyantása nélkül.

Milbacher Róbert cikkének sok-sok izgalmas problémáját nem tárgyaltam – példaképp:
önmagában valóban csak unalmas mintakövetés a centrum (s mindez igaz Heltai Jenő,
Molnár Ferenc, Szerb Antal életművére is)?; a centrum és a periféria közötti választás az
elemibb szerepkonfliktus, vagy a magas- és populáris kultúra közötti halovány határ átlé-
pése? Illetve saját gondolatmenetem is kiegészíthető volna további, nehezen elhanyagol-
ható vonatkozásokkal – minthogy milyen hatással volt/van a magyarországi és környező
etnikumok kultúrája a magyar irodalom centrum–periféria-viszonyaira?, mennyiben mutat
folytonosságot a vidéki írástudók ténykedése a közköltészet működésével?, vagy épp hová
helyezhetők a Réthy László típusú pajzán-humorisztikus versfaragók a fenti tipológiában?
stb. Ugyanakkor bízom benne, hogy a periféria dicséretéről szóló elmélkedés másokat is
további együttgondolkodásra ösztönöz – amott Pesten, és itt, vidéken is.

ENERGY VAMPIRE, AKRIL, 60x90 cm

LOCKER DÁVID

ELSZÁMOLÁS

*Elismerem, hogy a kétszer kettő négy nagyszerű
valami; de ha már mindent dicsérünk – hát néha
a kétszer kettő öt is nagyon kedves kis dolog.
Dosztojevskij: Feljegyzések az egérlyukból*

A 10 (azaz tíz) évig írt bemutatkozó verseskötetemért
– adózás után –
60 ezer forintot kaptam.
A kötetben 40 vers található.
Ez azt jelenti, hogy $60\,000/40 = 1\,500$.
Tehát egy versért – ha arányosan számolunk – 1 500 HUF a jövedelmem.
Hogy a megközelítőleg helyes órabérhez eljussunk,
az egyszerűség kedvéért számoljunk átlagolva 8 óra/verssel.
(A valós munkaidő persze megnővekedhet a terjedelemtől,
az eredeti határidőtől,
illetve a téma jellegétől
– nosztalgia, alkohol, felnövés, filozófiai probléma, Isten – függően.
Ebben persze nincsenek benne a munkaköri leírás apróbetűs részén
található olyan tevékenységek,
mint pl. olvasás, gondolkodás, sétálás a nyári ég alatt stb.).
Nos, ha 1 500 forintot elosztunk 8-cal,
az – testvérek között is – 187.5 forintot jelent.
Némi előzékeny felülkerekítéssel meg is kapjuk a végeredményt:
a *Beszédkényszer* című kötetem megírását 188 forintos órabérért végeztem el.
De hát itt mutatkozik meg a matematika csodája:
hiszen míg ez az összeg így órabérként árválkodva
jószerivel a 0-val egyezik meg,

addig a kb. 319 munkaórával felszorozva
már az egészen körbejárható 60 000 forintta sokasodik.

Ehhez jön még hozzá a „pult alatt” eladott példányok bevétele.
Közvetlenül az olvasóimnak eddig nagyjából 30 példányt adtam el.
A piaci 3 500 forintos ár helyett jómagam – mint a kötet szerzője –
féláron, tehát 1 750 forintért jutok hozzá.

Ez azt jelenti, hogy kötetenként
– mi sem egyszerűbb, számolni se kell –
1 750 forint a tiszta haszon.

Eszerint – maszekba – további 52 500 forint ütötte markom.

Igen ám, de – és most ugrik a majom a vízbe –
ez a kalkuláció nem veszi számításba,

hogy az olvasók – többnyire: pályatársak – szimpátiája sincs ám ingyen!

Utóbbit különböző kedvezményekkel lehet megvásárolni:

a csúcsgorgalmat generáló kötetbemutatókon ez 20–30%-ot jelent.

Viszont ha nagynevű tollforgató a vásárló,

akkor ezen akció nem egyszer 50%-ra,

kivételes esetekben pedig 100%-ra is rúghat!

A tranzakciót olyan esetben sem illik sztornózní,

ha a kolléga cserekötetet ajánl:

hosszú távú befektetés.

x

Most mondjam azt,
hogy nem ilyennek képzeltem a költészetet?

x

Ültem a júniusi melegben fuldokló teremben,
ahol a kommunista professzor arról beszélt,
hogy a *Tücsök és hangya* egy kapitalista tanmese.
Felderültem: én mindig is a Tücsöknek szurkoltam!
Hisz én sem halmozok fel!
Aztán megrémültem:
akkor most kommunista vagyok?

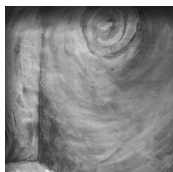
x

Egy ideje kedvelt szórakozásomná vált
az ágyban fekvé, sorban állva vagy a buszon zötykölődve
összeadogatni a kereseti forrásaim.

Ezt különféle fiktív bevételekkel
– frissiben megpályázott állások,
a jövőben elnyert irodalmi ösztöndíjak, behajtott tartozások –
az álomhatárt jelentő 500 000 forintig tornászom fel.
Ilyenkor, mint egy heroinista, hátraejtem a fejem,
és megnyugszom.

x

Az egyetem folyosóján doktorandusz kolléga dicsekszik.
Ő *nem* vállal mellékállást:
minden idejét a kutatásra fordítja.
Megkérdezem, hol lakik.
Budán.

x

Este a kocsmában radikális újraelosztást követelve verem az asztalt
arra hivatkozva, hogy a költészet: munka.
Másnap elalszom a teremőri diákmelót.

x

A Petőfi Kulturális Ügynökségtől megérkezett szakfordítói ösztöndíjamból
lefoglalok két repülőjegyet,
ahogy azt a barátnőm barátnőinek barátainál láttam.
Igaz, a másik felét aztán visszakérem a barátnőmtől,
mert anélkül nem tudom kifizetni a szállást.
A tengerparton ülve anyámra gondolok.
Kagylókat gyűjtök neki
„emlékébe” kedvenc filmje városából.

x

Tizennyolc évesen kirohantam a kocsmából
a közgázra jelentkező haverjaim közül.
„Majd akkor hiszem el, hogy nincsenek csodák,
ha számokkal vezetitek le nekem,
mennyit ér egy vers!”

Zengeni akartam valamiről, szabadon, mint a tücskök.
Valamiről, ami beárazhatatlan.
Anélkül csókolni a Múzsát,
hogy aztán, míg ajkamon szárad a nyála,
benyújtom neki a számlát.

Még akkor is, ha végül meneteléssé ütemesedik:
ingyen őszintébb előtte a tánc.

VARGA IMRE

BOLDOGULT SZERKESZTŐKOROM

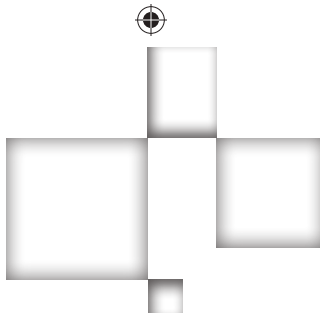
1970-ben, másodéves hallgatóként, kérvényeztem a Comenius Egyetem tanulmányi osztályán az évfolyam bizonytalan időre való megszakítását. Egy ideig csak nézelődtem, áldogáltam, mi is legyen a következő lépés. A diákszállóra megszűnt a jogosultságom. Nem volt rendszeres pénzbevételem. Az első rendőri igazoltatásnál kiderült volna, hogy „élősködő” vagyok, vagyis a közveszélyes munkakerülő. Hiába, hogy nem kerültem a munkát és közveszélyes sem voltam. Bár rengeteget írtam akkoriban, ez mégsem számított minősíthető munkának. Ekkor adódott a lehetőségem, hogy az Új Szó nyomdai olvasószerkesztője legyek. Kerüljön munkahelyi pecsét a személyimbe.

Bábi Tibor az egykori költő volt, aki kijárta nekem az állást, és odacsalogatott. Először bevitt egy borbélyhoz, a Luxor kávézó alá, lenyíratta hosszú hajamat, majd beteretelt főnökéhez, a belügyes, *pisztolyos* Szarkához, aki néhány tájékozódó kérdés után azt mondta: Örülhet, Varga elvtárs, mert felveszem a lapunkhoz. Fáradjon át a titkárságra, ott megírják a szerződést is! Pár hónap után, mikorra újra megnőtt a hajam, otthagytam az állást. Elegem lett a politikai visszarendeződés, az abnormalizáció mondataiból. Elegem lett a zabosi bolhás cellából, ahonnan minden mozdíthatót elloptak a közös udvarban lakó többiek.

Erről az időről szól közöletlen kisregényem, a Villont idéző című *Apró képek balladája*. S bekerül később ez a hely és főbérlője, Öbertné is elhíresült Pozsony-versembe, a *Szelek városa* címűbe.

Visszaköltöztem, jobb híján, szülőfalumba. A közeli párkányi papírgyárban kaptam néhány hónapra – minőségvizsgálói – munkát. De aztán jöttek a szakérlettségizettek, csupa minősített minőségvizsgáló; kiléptem a gyárkapun, bele újra a munkanélküliségbe. (Bár rövid időre megcsillantották előttem, hogy az induló üzemi lap szerkesztőségébe is felvesznek. De nem voltam párttag, a szlováktudásom sem volt megfelelő, így ez az ígélet is elúszott a Dunán.) Írtam, írtam újra, és állást kerestem megint. Próbálkoztam az autóbusz-jegykiadói munkával. Nem sikerült. Jártam a szülőfalum környéki határt, az erdőket, sokat olvastam, sokat körmöltem.

Ekkoriban, 1973 őszén kaptam Zalabai Zsigától egy levelet, hogy katonai szolgálata miatt megürül az Irodalmi Szemlében egy hely. Utazzak fel Pozsonyba, beszéljem meg Duba Gyulával a feltételeket. Különbözik ő már szolt az érédekemben főnökének. A szerkesztőség akkoriban a Štúrován, ahogy később megtudtam, az egykor Baross Gáborról elnevezett utcában volt. S kedvenc kávéházunkat, a Krymet a pressburgerek ugyancsak Barosskának hívták az antivilágban. Bemegyek a szerkesztőségbe, a titkárnő, Sára asszony mindjárt kezembe nyom

egy kis cédulát, amelyen az állt: *A Tulipán presszóban (La Tulip) dolgozom, jer oda utánam! (Koncsol).*

A szerkesztőségtől kis távolságra volt a kávézó, belépve rögtön megláttam, hogy Koncsol szerkesztő úr egy asztalnál, kéziratlapok előtt gubbaszt szakállasan, szép, szomorú fejével, az asztalkán oldalra tolva egy kis kávéscsésze, s talán még egy hamutartó is volt kézközelben. Koncsol arcán néha átfutott egy-egy ideges rángás. Jelezte a belső idegi feszültséget. Kezet ráztunk. Szervusz. Zsiga mondta, hogy vállalnád az olvasószerkesztői munkát a lapnál. Dubával már beszéltél? Nemet intek. Még nem volt bent a szerkesztőségben. Épp az ő kéziratát olvasom, tolja elé a gépelt papírlapot, láthatom a javításokat is. *A béke forradalma* volt az írás címe. Duba szerint a Nagy Októberit azért volt *lehetetlen* legyőzni, mert lényegében az emberi tudat magára ébredésének forradalma volt. (Hüha!, rikkantottam fel csodálkozva.) *A szocialista forradalmi eszméknek állandó és egyre erősebben ható jelenléte a világban, így Duba, napjainkban abba a szakaszába jutott, hogy világunk jövőjének a megalapozásánál a legszélesebb körű emberi érdekek nevében emelhet szót és képviselhet gondolatokat.*

Hogy micsoda? Miféle emberi érdekek nevében vonulhattak be Csehszlovákiába a szovjetek öt évvel ezelőtt? S miféle békepolitika, amelyik iszonyú összegeket költ a fegyverkezésre? És micsoda eszmék nevében folyik a legjobb cseh, szlovák írók üldözése, közlési tilalma? S miféle hülye követelmény, hogy egy irodalmi lap hantázó *politikai* vezércikkkel nyisson? S miféle főszerkesztő az, aki ilyen ordas hazugságokat, szölamokat ír le? Nyeltem egyet, s zavaromban rágyújtottam.

A főszerkesztő mondatai sem szentek, mondta kesernyésen mosolyogva Koncsol. Gyula gyorsan ír, néha hevenyészve, felszínesen. Nézd itt ezt a képzavart! Ez meg egy öntelten pöffeszkedő mondat! Ezek miatt a vezércikkek miatt sincs kedvem maradni. Belefáradtam. De nem akarom elvenni rögtön a kedved. Fialat vagy. Előtted a pálya. Csináld, ha erőt érzel hozzá!

Ha jól emlékszem, Koncsol visszajött velem a szerkesztőségbe. Addigra már a főszerkesztő is az asztalánál ült. Gyula, szíves figyelmedbe ajánlom ezt a tehetséges fiút. Ő lenne az új nyelvi szerkesztőnk, ha te is jónak látod. Duba felállt, kezet fogott velem. Ahogy később többször is tapasztaltam, kézfogása nem közeledő, elfogadó, megfogó, hanem inkább hárító, eltolós volt. Taszított magától. Mondja, van albérlete? Mert itt a szerkesztőségben nem aludhat. Most intézem, makogtam zavaromban. Remélem, hamarosan rendeződik ez

is. Addig a barátaimnál húzom meg magam. Hmmm. A barátaimnál? Próbaidőre vesszük fel, egyelőre két hónapra. Ha megfelel a lapnak, nekünk, majd meghosszabbítjuk a szerződését.

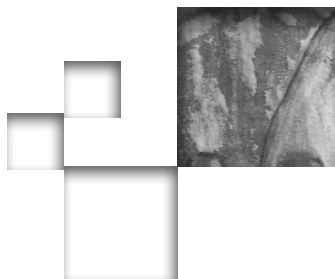
Köszönöm. S kihátráltam lassan a leendő munkahelyemről.

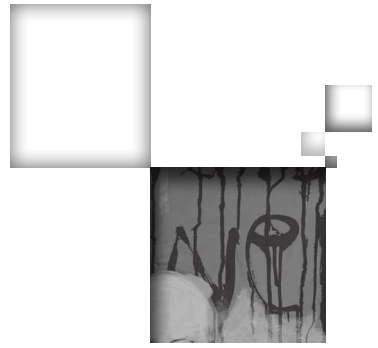
A magázódás Dubával megmaradt a közel hét évig, amíg a szerkesztőség alkalmazottja voltam.

Később, alighanem a komáromi Európa szálló egyik asztalánál, ahol a készülő lap oldalvonatait javítottuk, panaszkolta el Koncsol, hogy a főszerkesztőnk az ő tiltakozása, fejcsoválása ellenére rendre közölte Petrőczy, Szabó Béla gyöngye írásait, dilettanciáit, hülyeségeit, és aztán Lovicsek Bélának egy partizános agymenését, a *Tűzvirágot*. (Most egy interjút hívok segítségül, hogy az emlékképeket föllesítssem.) Megdöbentem, mesélte Koncsol, amikor olvasni kezdtem. Mert Gyula ezt nekem már meg sem mutatta. Tudta, hogy a földre dobnam a paksamétát, ha beleelolvasok. Nos, mentem a nyomdába a komáromi busszal, s Gyula előtte való nap kezembe nyomta Lovicsek partizános giccsét, én meg becsúsztattam a táskámba a többi kézirat közé. A buszban ülve kezdtem el olvasni. Uramisten, ezt a zagyvaságot! Mi köze ennek az irodalomhoz? Le sem adtam Lelkes Rudinak, a sedőnknek, hanem hoztam vissza magammal. Másnap mondom Dubának, akit tiszteltem és szerettem: Gyula, ne haragudj, én ezt elolvastam a buszon, és ez marhaság! Erre Duba: Értsd meg, közeleg a Szlovák Nemzeti Felkelés évfordulója, és nekünk valamit le kell adnunk a Szemlébe. Kötelezően. Ebben meg vannak partizánok és vannak magyar szimpatizánsok is. De Gyula, mondom, ezzel nem lehet kompromittálni a „szent ügyet”, a lapról, rólunk, az irodalomról nem is szólva! Hozni kell, és kész! Elküldte postán, megjelent. Na, erre azt mondtam, én ehhez tovább nem asszisztálok. Megyek innen elfele.

A fő kérdés számomra az volt, hol is lakjak. Barátaim albérlete Pozsony egyik lepusztult helyén, Páleniskón volt. Brenner volt a régi neve. Talán szeszgyár működhetett itt valamikor. Az olajfinomító és a Főrév között megmaradt egy-két lebontásra váró ház. Ide hordták akkoriban a városi szemetet is. Az egyik megmaradt házban, egy kis manzárdban tanyázott Fülöp Tóni, aki akkoriban a Hét riportere volt, és itt lakott Grendel Lajos is. Befogadtak maguk mellé egy időre. Emlékszem, hogy első látogatásomkor Tóni a dobkályha melletti tűzifák közül előhalászott egy alig használt teás tasakot, kicsit leporolta, lemosta és forró vízzel leforrázta. Ez volt a vendégváró italom.

Később Pozsonypüspökin (Püspöki) Nagy Péterék bedőlt elejű házrészét ajánlotta valaki, ahol régebben állítólag pékműhely működött. Ide költöztem soros barátnőmmel, E.-vel, a frigid cigánylánnyal. Az udvari pumpáskútból kőolajas víz folytott. Az árnyékszék az udvar hátsó részén. A szomszédos szobában egy sántító szerkesztő lakott a feleségével, aki később öngyil-

kosságot kísérelt meg jeges magányában. Péter éjszakákba nyúlóan hallgatta a nyugati rádiók slágereit; évekre visszamenően elő tudta keresni, hogy mikor mi volt a menő zeneszám.

Koncsol még néhány hónapig a szerkesztőségben maradt. Ő volt ajánló olvasója kisregényemnek, az *Egy szobor forгатókönyve* alcíműnek, amelyik hamarosan meg is jelent. Most *Kő és hús* címet adnék neki, ha újraközném. Sokat tanultam Koncsol javításaiból. Megfogadtam őket. Emlékszem, hogy az *Automatikusan záródó!* lengőajtó-feliratot hogy írta-tömörítette át: Vigyázat! Önzáró! Néhány kamaszosan okoskodó bekezdést is kihagyásra javasolt a kisregényből, amelyik aztán a Szemle 9. és 10. számában meg is jelent. Ezerkilencszázhetvenhármat írunk.

Ha éppen nem sürgetett a lapzártá, Koncsol elem csúsztatta a javított kéziratokat: hadd tanulgassam az ő módszerét. Akkor már évek óta volt lapszerkesztő, könyveket fordított; jó érzéke volt a nyelvi finomságokhoz. Sokat okultam mellette. A hozzánk befutó tanulmányok, recenziók, kritikák, színházi bemutatókról írt tudósítások legtöbbször nyelvileg igencsak fésületlenek voltak. Hogy közölhetővé tegyük őket, olykor teljesen átirítottunk bekezdéseket, kihúztunk érthetetlen mondatokat. Magyarból magyarra fordítottuk őket.

Volt a Štúr utcai szerkesztőségben egy faliújságunk. Talán Zalabai Zsiga és Koncsol ötlete alapján került oda. Így csináltak a gályapadból kabarét. Sokféle hülyeséggel lehetett itt találkozni. Simkó Tibor írta föl vigyorogva József Attila *Reménytelenül* című versének első sorát egy kora délután: *Az ember végül homokos...* Talán itt volt olvasható először Simkó egysoros, a *Disszidens* zeneszerző: *Persona non igrata*. Meg egy régészeti kétsoros is: *Ni, mit lelt a Kárpátokban: / pici kelta párkát tokban*. Rajta volt továbbá a faliújságon (T.) Elemérünk rövid „abszurd” versikéje. Mellette Koncsol rajza próbálta ábrázolni-értelmezni, hogy versíró Elemérünk békája hogyan loccsan az ég tükrébe bele. Én talán a Tücsök és bogár rovatnak szánt, de feljelentés miatt egyszeri közléses írásomból emeltem ki egy női szerző által elkövetett gyermekverset, amelyben Ady *Endre* gólokat lödöz a főúri *rendre*. Kerültek ide *abnormalizációs* kulturális-politikai mondatok is; nyelvöltésül a politika felé. Duba túrte.

Ha jól emlékszem, a faliújságot a szerkesztőség költözésekor a Széplak utcába már nem vittük magunkkal; ott hagytuk egyéb kidobandó papírokkal együtt. Vagy ha mégis magunkkal vittük, eltűnt a raktárban örökre.

S talán éppen Tulipán presszós találkozásunkkor említettem Koncsolnak, hogy készülõ verseskönyvem kéziratát évek óta halogatja-tologatja a kiadó. Elkérte a veszteglő kéziratot a kiadótól és gyorsan megírta elemző ajánlását, ez aztán segített is a *Crusoe-szaltók* megjele-

nésében. Bár maradtak ajánlása után akadályok, fékek is számosak: a modernség, érthetlenség vádja, az első kötetes sorozat kimúlása. S egy váratlan nyomdatűz. Így a korábbi puha fedeles könyvtervből az enyém vászonkötéses kötet lett, a címlapon Kopócs Tibor korábbi borítótervével. Most, hogy újra kezembe veszem a könyvet, látom, hogy – jó! – Grendel Lajos volt a felelős szerkesztője.

Ekkoriban már íródtak második verseskönyvemnek, a *Medve alászállnak* a darabjai. Emlékszem, hogy Zeman tanár úr a szerkesztőségünkben járva megállt az íróasztalom mellett, a Szemlében megjelent *Törvénykező kőoroszlán* című versem első sorát idézte kézfogás közben: *Megtartó vállamon aki vagy*. Pazar sor! Gratulálok, Imre! S máris ment tovább mosolyogva.

A második kötet fülszövege szerint túljutottam a formabontás, a költői lázadás korszakán. A *Medve* az akkoriban sikeres Versbarátok Körének kiadása volt, s ez 4600-as példányszámán is meglátszott. Furcsa grimaszként a közel harminc évvel későbbi *Agram Irev lelki mozija*, amely a Magyarországra való áttelepülésem óta első ottani (pozsonyi, kisebbségi) könyvem volt, példányszáma kétszázra apadt.

De még 1977-ben sem tűnt úgy, hogy túljutottam volna a költői vagy emberi lázadásom idején. Egy akkori őszi versemben Szent Márton röptükben mellezti a varjakat. Fekete hó hull. Hogy hogy fekete hó?, kérdezte az egyik lap szerkesztője. A mi irodalompolitikánk nem tűri az ilyen gyászos verseket! Miért, kérdeztem babszólóval, milyen színű legyen a hó? Talán piros? Az ilyen hetykeségek sem nekem, sem a versemnek nem voltak hasznára. Nem is beszélve a *József Attila tünődéséről*, amelyikben az első sorok így keseregnek: *Szerethetem-e hazámat / ha ez a dzsungeli vadállat / ... / rátör védtelen életemre*. A verset Fónod Zoltán, a kiadó akkori igazgatója még ezzel a József Attila-s historizáló címmel sem tűrte meg a kötetben. Zalabai Zsigmond, a könyv szerkesztője meg hol nekem, hol Fónodnak adott igazat, a versből sorokat akartak kihúzni, átíratni, de én inkább lemondtam e vers kötetbeli közléséről.

A *Boszorkányszombat* című verses játékból is szerettek volna sorokat kiretusálni. De voltak helyek, amiket inkább átírtam, úgy érezve, hogy így ütősebbek, energikusabbak lettek.

De ne rohanjak annyira előre!

Maradjunk egy kis időre még a Štúr utcai szerkesztőségben! Ide jártam Pozsonypüspökiről a harmincas buszjáratral. Történt aztán, hogy egy éjszakai *kisferenceses* kitérő után rossz járatra szálltam. Mentem vele a végállomásig. Itt a vezető ébresztett fel. Leszálltam. Mendegélek kissé kacskaringózva az úton, s váratlanul felcsattan a *Stuj!* Azt hittem, valaki hülyéskedik. Mennék tovább, de elém ugrik két határőr. Hová, hová oly sietve? Mennék haza, mondom. Elkérik a személyimet. De hiszen nem is errefelé lakik. A barátnője hol van? A barátnőm? Gondolom, párosan akartak disszidálni. Disszidáálni? Kiderült, hogy az osztrák határ közelébe tévedtem. Bevittek

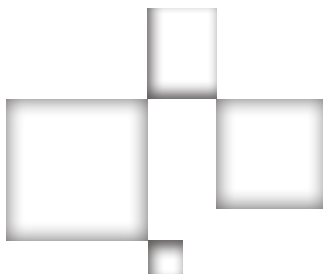

az őrszobára. Ott persze hangoskodtam, méltatlankodtam, hogy engedjenek azonnal utamra. Kérem, engedjenek haza! Nem a!, mondta a parancsnok. Amikor pedig megunt a randalírozásomat, hangoskodásomat, megbilincselte. Megbilincselve és fogdában töltöttem a délelőttöm nagy részét. Ám miután a főszerkesztőm a parancsnok telefonos kérdésére megerősítette, hogy a lap alkalmazottja vagyok, nyomban elengedtek. Sőt az egyik szolgálatos határőr elkísért a buszmegállóig, és megvárta, amíg felszállok az első járatra. Nehogy már átgyalogoljak Ausztriába! Az ügyről értesült persze a szlovák belügy is. S így aztán a nyárra tervezett olaszországi utamat/utunkat megghiúsította. Hiába kaptam igénylésemre valutát a barátnőmmel együtt, a kiutazási engedélyt már nem adták meg. Így kerültünk egy szlovák turistacsoporttal pihenésképp az abház tengerpartra, Pitsundára. Ez se volt rossz. Főleg a sűrű grúz borok. A remek teák. A tenger. Sőt még a barátnőm is olykor.

A második szerkesztőségi helyünk a Széplak utca 7. volt. A Hét című képes hetilappal egy szinten. Ide még jött velünk Sára asszony, aki a lapnak alapításától fogva titkárnője volt. Az ő távozása után egy fiatal lány kapta meg a titkárnői széket. S addig-addig nézegettük, kerülgettük egymást, mígnem rászánta magát, hogy velem veteti el a szüzességét. A szerkesztőség ajtaját persze bezártuk, nehogy valamék lírai költő ránk nyisson eme gyönyörű feladat közben.

Duba egy interjúbán a harmincéves Szemle-számban arról beszél, hogy „előtérbe került a Szemle új koncepciójának formálása”. S aztán Bodnár Gyula kérdésére, hogy mi is ez az új koncepció, azt válaszolja, hogy ez lényegében nem volt új, „csak a nyolcvanas évek első feléhez képest”. S ugyanennek a számnak vezércikkében a főszerkesztő, Varga Erzsébet arról ír, hogy senkivel sem „játszunk” „kirekesztősdit”. S lám mégis csak Balla Kálmán versének mottójaként szerepelhettem ebben a számban. A régi szerkesztők közül mindenki ott volt, kivéve engem. Meg a derék Koncsolt. Jó, ez, ugye, nem volt kirekesztősdit! De már késő megkérdezni, miért nem kapott helyet versem, jegyzetem, fordításom az ünneplő számban? A fotómról már nem is beszélve. Hiszen Varga Erzsébetnek, a vonalas főszerkesztőnek két gyöngye versikéje is szerepel ebben a számban, ráadásul versei alatt az arcképe is. (Megnéztem közben Duba *Ahonnán elindultam* c. portréfilmjét, s ebben szerepel az a kép, amelyik Koncsol látogatását örökíti meg szerkesztőségünkben Sára asszony búcsúztatása alkalmából. Ekkor már tudtuk, hogy Izraelt választja új hazájául. S mit ad a kisebbségi Bódva-völgyi stúdió! Levágnak a kép széléről, mintha akkor nem lettem volna jelen. Ez már sztálini remeklésű retusálás! Ahogy Bodnár Gyula rákérdez arra, hogy miért váltunk meg a Szemlétől. Tóth Lacinak a pinás verse említődik botránykőként (ez itt képzavar, haha!), engem Duba megint kiretusált. Említésre sem méltatott. Szóval se bü, se bá! Pedig lett volna ott mondanivaló!) S mégis, így utólag is, érdekelné, mi volt az az új koncepció, amibe én és Tóth Laci már nem fértünk bele. S ekkor Duba olyat mond, amibe belesajdul az agyam.

„Sajnos vagy nem, én, mint már említettem, úgy voltam közéleti beállítottságú ember, hogy ha politizálni kellett, akkor is irodalmat csináltam.” Nos, Duba politizáló vezércikkei irodalomként inkább szégyenszámba, mintsem mintába valók! Soha egy új gondolat, csak valami savanyú felbűfögése a megemészthetetlen közhelyeknek, hamis történelemértelmezéseknek. Merő lakájosdi!

A diktatúra nem szereti az igazságot. A szólamokat, a moralizálást, a csúsztatást, mellébeszélést annál inkább. Többes számmal siklatja ki mondatait inkább, mintsem hogy saját felelősségéről beszéljen. *Erkölcsei realizmusról* locsog, miközben más nem érdekli őt, mint a saját előmenetele, díjai, szereplése és a támogatói (akkoriban elvtársi, normalizálási) gitt-egylet. Amikor már Sárkány et. minden kártyáját kijátszotta, azzal támadott bennünket, hogy nincs főiskolai & egyetemi végzettségünk. Sem nekem, sem Tóth Lacinak; persze Dubának sem volt. Hanem Dubára mégsem volt érvényes a követelmény, ami ránk, mert párttag volt (igaz, Tóth Laci is!), mert negyvenen felüli volt, mert Duba elvtárs volt. S ő aztán az Irodalmi Szemle után a Madách Könyvkiadó főszerkesztője lett, megint csak diploma nélkül, s a laphoz helyébe odakerült egy egyetemet végzett, de dilettáns és széplelkű nő. A doktorátus nem törli el a dilettantizmust! A műveltség, a széplelkűség kevés a hiteles vershez! A hiteles élethez.

Dubáról mint íróról most nem írnék. Ehhez el kellene újra olvasnom rengeteg könyvét. De most inkább nem! Az emberről, a főszerkesztőről viszont vannak emlékeim, van rálátásom arra, amit vállalt. A félművelt, félparaszt, félértelmiségi! Megérdemelte a karrierjét. Megdolgozott érte. A saját maga által kiutalt díjaiért, s a Magyar Nagyasszony által megajánlott Kossuth-díjért is. Miért lett volna tisztességes? Kiterítették úgyis.

Nos, kaptunk egy igazgatói leiratot arról, hogy szerkesztést csak egyetemi, főiskolai végzettséggel láthatja el szlovmagy állampolgár. Én baráti sugásra, talán a prágai születésű Jarka tanácsára, Kulcsár Ferivel együtt jelentkeztem a Comenius Egyetemre, hogy levelezős tagozaton, jobb későn, mint soha!, elvégezzem. Mindenki megkapta a felvételi beszélgetés után az értesítést, hogy igen vagy nem, de engem nem értesítettek. Jarka (Pašiáková) utánakérdezett. S lám, Jakab István, aki miatt otthagytam az egyetemet, még mindig nem enyhült meg. Mit akar itt *megint* az Imre, aki bő tíz éve faképnél hagyott minket? Ezek után már nem akartam hivatalos indoklást. Pedig a pontszámaim alapján megfeleltem volna. Legyen így kerek a történet, ahogy van.

Beadtam a lapnál a felmondásomat. Az idők sava kimart.

Készülődtem az áttelepülésre.

HALLUCINÁCIÓK 12.

KÉMÉND-TÖREDÉKEK

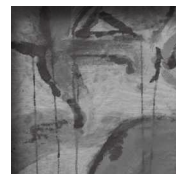
R. üvegeket állított be a templom előtti tér réseibe. A napsütés a fény és az árnyék pompás árnyalatait rajzolta a térre. A szín orgonajátéka, kedveseim, mondta V., miközben a falusiak körbeülték a teret, és elképedve nézték a fényjátékot. Szinte lélegzett a talaj, lélegeztek, pulzáltak a poharak a nap hullámzó fényében.

A falut egy ötvenfős csapat szállta meg. Elfoglalták a paplakot, a papot és a húsz nagygazdát kikötötték a templom melletti diófához éjjelre. Estefelé elővettük a kiélesített disznóölő késeket, és egy éjszaka alatt elintéztük a megszállókat. Hajnalra már elástuk mindet a Hagyigácsó oldalába. Dél előtt egy kicsit nehezebben ment a kapálás, de a szalmakazal árnyékában kialudtuk magunkat.

A patkányarcú teljes erejéből visít, arca szinte felrobban, vörösre színeződik, a nyakán kötél, teste szabadulni próbál, de nagyapám, unokatestvéreim négy oldalról lefogják, nagymama leterdel a nyakához, ahol apám mély és erőszakos szúrása után a félelem bordó vérként spriccel ki, nagyanyám hatalmas zománcos edénybe fogja fel, fakanállal kevergeti, ne alvadjon a félelem, a test rángatózik, a tüdő mély, állati hörgése közepette nagyapám rátérdel a nyakára, deciliterenként sajtolja ki a maradék vért, nagymama megállás nélkül kevergeti. Nem szabad sajnálni.

R. 1455-ben született, A. 1456-ban, V. 1444-ben, én éppen Mátyás király trónra lépésének évében, É. két évvel fiatalabb, mint én, E. és P., a testvérek 1474-ben és 1476-ban, N. 1480-ban és így tovább. V. Mátyás Corvináinak egyik teremőre volt évekig, aztán megunta a díszes várost, és hazaköltözött Kisgyarmatra. Tulajdonképpen az egész társaság tőle tanult meg latinul, látott könyvlapot, és ismerte meg a bolognai, firenzei, padovai, budai és visegrádi irodalmi élet anekdotáit. R. ezeket azonnal egyszemélyes színházként játszotta el a település egy-egy kiválasztott közterületén, így aztán egy idő múlva a falu lakossága számára egészen hétköznapiinak számított például Angelo Poliziano és Niccolò Leonceno vitája két görög növénytani megnevezés, a *κισσόος* 'borostyán' és a *κισθος* vagy *κιστος* 'sziklarózsa' közötti megkülönböztetésről Plinius *Naturalis historia*jában. Könnyebb volt kaszálni és tehenet fejni ennek ismeretében.

Az egyik napon N. állt ki a Várhegy oldalára. 1527. augusztus 12., 15.45. Zaklatott hangon szavalta saját, memorizált verseit. Vakítóan kék szeme, sötétbarna haja, napsütötte bőre, arcának árnyalatai és az egyszerű vászonruha tökéletes Gesamtkunstwerk-ké alakították a fellépést. Az elismerő tapsok után társaságunk a Várhegy tetején gyűlt össze. Mi volt ez? Gesamtkunst-

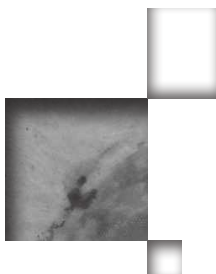
werk? Performance? Happening? Nem, válaszolta N., ez a slam poetry. Marc, a mohácsi csatát lekéső angolszász zsoldos, aki fél évet töltött falunkban, mesélt róla. És úgy gondoltam, hip-hop kipróbálok, meglepetésszerűen. Mit szólnátok, ha idén ősszel a magtárban megrendeznénk egy Open Mic-eseményt a kéméndiek számára?

A következő évben aztán É. és N. pajtaszínházat rendeztek be. P.-vel közösen írtunk egy abszurd történelmi drámát. É. olyan hangos sikert aratott, és utána minden évben, hogy 1664-ben Küçük Mehmed pasa, 1683-ban Sobieski János, 1849-ben Wyss tábornok akarta Isztambulba, Varsóba, illetve Bécsbe csábítani. É. azonban nem ment, ma is itt él, és a világ legrégebbi színházi fesztiváljának szervezője és szereplője, amelyre 1528-tól kerül sor évenként.

Gy. néha még éjjel is faragta a köveit. Lobogott a máglya, ő pedig ki-be járt a nyitott templomajtón, méricskél, csiszolt, gondolkodott. Templomunk valójában mindennap tovább terjedt, változott, növekedett, Gy. már legalább 450 éve dolgozott rajta. A torony egyre magasabb lett, az oldalhajókhoz labirintusszerű termek, szobák, cellák csatlakoztak. Időnként gyerekekből álló lelkes társaság vette körül, akik a szerszámokat hozták-vitték.

A falu mindenekelőtt dialektus, magyaráztam tudós képpel a tábortűznél. Ahhoz, hogy egyedivé váljunk, saját, originális, jól megkülönböztethető nyelvjárásra van szükség. Hangokra, amelyek a garat, a hangszálak, nyelv, az ínycsap és a száj geometriájában egyedi rezgéseket keltenek, az otthonosság, intimitás szimfóniáját. E. jelentkezett. Lehetne a ruháinkkal is kezdeni valamit? Feltétlen, válaszoltam. Akkor még nem sejtettük, hogy 12 év múlva Ali bég a falu főterén levágtat a lányok szoknyájából jó fél métert, és megszületik a kurtaszoknyás hatfalu etnológiai fogalma, valamint a miniszoknya.

R., P. és én a dicső Hunyadi Mátyás seregében tanultunk meg németül, csehül, lengyelül és horvátul. P. volt a legfiatalabb, őt a tüzérek segédjeként alkalmazták. R. a jég hátán is megállt, és valójában minden nyelven beszélt, még azon is, amin nem tudott, de kikevert belőle egy érthető nyelvet. Ilyenkor azt játszotta, mintha ő lenne a közeli malom beszédhibás gyereke. Kémként dolgozott. Én pedig? Az élelmiszer-ellátást biztosítottam, logisztika, ilyesmi. Fegyverem csak azért volt, hogy komolyan vegyenek.

A legvadabb, legmerészebb és bizonyos értelemben a legtehetségesebb közülünk E. volt, aki fegyvertelenül, gyalog jutott el Isztambulba a legnagyobb hadjáratok idején. Évekig élt ott, meglátogatta a Jedikulát, megtanult törökül, elsajátította a török versformákat, majd mindezt hazahozta. Előadásokat tartott, és amikor egy-egy versnek megcsináltuk a magyar, lengyel, cseh, német, latin, spanyol, angol verzióját, ő mindig arra törekedett, hogy török változat is készüljön. A legfélelmetesebb időkben is.

V.-nek összefoglaltam nyelvészeti kutatásaimat a falu nevének eredetét illetően, hátha belemásoltatja valamelyik Corvinába:

1. Egyesek szerint a szláv „kamen” – kő szóból eredeztethető, a végén található -d helynévképző (esetleg kicsinyítőképző).

2. Jellegzetes magyar névadás, ha egy névből (helyi vezető, földbirtokos) kapja a nevét a település (pl. a közeli Bény, Nána – férfinévek). Kaphatta tehát egy Kemén, Keménd nevű férfi nevéből is (ebben az esetben testalkatra vonatkozik a személynév, a keménységre).

3. Egy helyi monda szerint a török hódoltság idején az emberek föld alatti házakba húzódtak, amelyekből csak a kémény látszódott ki, és ezért nevezték el Kéméndnek a települést. Eszerint a Kéménd névben a „kémény” szó rejtőzik.

4. Kiss Lajos szerint a Kéménd településnevek vagy a magyar kemény szóból, vagy a szláv kamen (kő) szavakból keletkeztek, Oszkó Zoltán szerint viszont keletkezhetett a törökből is, ahol a kement jelentése hurok, pányva.

5. Saját elméletem szerint a „kém, kémlel” – les szóból eredeztethető, földrajzi okokból is, ugyanis a bényi három körgyűrűs földvárnak, „avar sáncok”-nak a kéméendi palánkvár (az ún. Várhegy a falu Garam folyó melletti részén, nem tudom, szerinted ez kell ide a másolónak?) lehetett egy előretolt kémlelőhelye, leshelye. Ezt támasztja alá Tóth Valéria tanulmánya, aki szerint a Kéménd településnevek esetében a -n- később toldódott be, tehát eredetileg „Kémed” alakban lehetett ismert.

„De az fellywl mondot pal kenezy
Aroknak melyseget ygen nezy
Ki Sabach erews voltat elmelle
Honneg mynemw algyw kelmelle”

Ezt így nem lehet, mondtam P.-nek, amikor elém tette a versét. Egyrészt ismerem a csavaros észjárásod, tudom, hogy ezek a germanizmusok – „Sebes- és ugyan szünetlen lóttek” – tuda-

tos ironizálások, mert ott voltam melletted – de ezt senki sem fogja elhinni neked, nem fognak rájönni, hogy kit imitálsz. Másrészt, édes fiam, a gyöngyöző páros rímeidet csak 1840 és 1920 között fogják értékelni igazán – nem gondolsz más generációkra? Tinódi majd lebutítja az egész magyar költészetet, és az ő durva, primitív megoldásai hosszú évtizedekre betömik és süketté teszik a magyar füleket. Harmadszor pedig, nos, harmadszor pedig túl prózai. Én értem, hogy elbeszélő költemény meg históriás ének meg verses epika, de azért el kell döntened, eszik vagy isszák. P. onnét fogva már csak abszurd-groteszk prózákat írt.

Az ördögösi bornak köszönhetően a kéméndiek többsége természetes halállal nem tudott távozni ebből a világból. Egész egyszerűen össze-vissza öregedtünk és fiatalodtunk. Temetésre csak baleset vagy katonai támadás után került sor. R. teste egyszer már százhusz éves állapotba került, élve elásta magát, egy szívószálon keresztül lélegzett. Azt mondta, ez performansz. Másnap valahogy kikaparta magát, harmadnapra pedig már úgy nézett ki, mint egy ötvenéves, és a következő harminc évben visszafiatalodott egészen húszévesre. Úgy ingadoztunk tehát a biológiai életkorunk mérőműszerén, mint a hőmérő higanyszála.

Éppen ezért R. szülessen 1286-ban, É. 1296-ban, én 1294-ben, N. 1315-ben, E. 1310-ben, bátyja, P. pedig 1308-ban. Gy. 1242-ben, V. 1250-ben.*

* A szerző a szöveg megírása idején a Kisebbségi Kulturális Alap ösztöndíjában részesült.

SAFE CORNER, AKRIL, 60x90 cm

SZERZŐINK

ÁFRA JÁNOS (1987, HAJDÚBÖSZÖRMÉNY) KÖLTŐ, SZERKESZTŐ, MŰKRITIKUS ■ **BENCSIK ORSOLYA** (1985, TOPOLYA) ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ, SZERKESZTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM) ■ **BECK TAMÁS** (1976, ZALAEGERSZEG) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **BIRÓ ZSOMBOR AURÉL** (1998, BUDAPEST) ÍRÓ, DRÁMA- ÉS FORGATÓKÖNYVÍRÓ ■ **DANYI GÁBOR** (1984, VESZPRÉM) MŰFORDÍTÓ, (IRODALOM)TÖRTÉNÉSZ ■ **HONEK, URSZULA** (1987, JASŁO) PRÓZAÍRÓ, KÖLTŐ ■ **JUHÁSZ TIBOR** (1992, SALGÓTARJÁN) ÍRÓ, KÖLTŐ, SZERKESZTŐ ■ **LOCKER DÁVID** (1998, SZATMÁRNÉMETHI) KÖLTŐ, KRITIKUS ■ **NÉMETH ZOLTÁN** (1970, KÉMEND) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ (VARSÓI EGYETEM) ■ **N. TÓTH ANIKÓ** (1967, ZSELÍZ) ÍRÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (NYITRAI KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM) ■ **PÁL SÁNDOR ATTILA** (1989, SZANK) ÍRÓ, KÖLTŐ, SZERKESZTŐ ■ **RADNAI DÁNIEL SZABOLCS** (1995, PÉCS) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS, SZERKESZTŐ ■ **SÁNDOR KLÁRA** (1965, SALGÓTARJÁN) NYELVÉSZ, KULTÚRTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM, COMENIUS EGYETEM) ■ **SZALAY ZOLTÁN** (1985, DUNASZERDAHELY) ÍRÓ, SZERKESZTŐ, ÚJSÁGÍRÓ, JOGÁSZ ■ **SZÁZ PÁL** (1987, VÁGSZELLYE) ÍRÓ, EGYETEMI OKTATÓ (COMENIUS EGYETEM) ■ **SZERBHORVÁTH GYÖRGY** (1972, TOPOLYA) ÍRÓ, KRITIKUS, ÚJSÁGÍRÓ, SZERKESZTŐ, SZOCIOLOGUS ■ **SZILÁGYI ZSÓFIA** (1973, CEGLÉD) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS, SZERKESZTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM) ■ **VARGA IMRE** (1950, KISGYARMAT) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, SZERKESZTŐ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”, MADACH.ASIST@GMAIL.COM
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)